

TURUL

A Magyar Történelmi Társulat,
a Magyar Országos Levéltár
és
a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság
Közlönye

SZERKESZTIK:

KOLLEGA TARSOLY ISTVÁN, NYULÁSZINÉ STRAUB ÉVA,
PANDULA ATTILA, RAINER PÁL

HATVANNYOLCADIK KÖTET
1995/3–4. füzet

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR TÖRTÉNELMI TÁRSULAT
SZERKESZTŐSÉG: MAGYAR ORSZÁGOS LEVÉLTÁR

MXMLCV

E számunk szerzői

Binder Pál, nyugalmazott tanár (Brassó)

Csapodi Csaba dr., nyugalmazott címzetes egy.tan.(Budapest)

Horváth Lajos, főlevéltáros (Parlamenti Levéltár)

Koncz Pál, restaurátor, Laczkó Dezső Múzeum (Veszprém)

Merényi-Metzger Gábor, levéltáros (Gyula)

Mészáros Kálmán, egyetemi hallgató, ELTE BTK

Nyulásziné Straub Éva dr., főosztályvezető (MOL)

Pandula Attila dr., egyetemi adjunktus, a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság főtítkára

Radácsi Imre Könyvtáros (OSZK)

Rainer Pál, régész-múzeológus, Laczkó Dezső Múzeum (Veszprém)

Sípos Ferenc, szerkesztő, Zrínyi Kiadó (Budapest)

Sroka, Stanislaw A., a Jagelló Egyetem tanára (Krakkó)

B. Szabó János, muzeológus, Történelmi Képcsarnok

Szluha Márton, mérnök, a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság tagja (Budapest)

Vajay Szabolcs dr., a Genealógiai és Heraldikai Társaságok Nemzetközi Szövetségének tiszteletbeli elnöke (Svájc)

E számunk a Nemzeti Kulturális Alap és Szluha Márton támogatásával készült.

TURUL

LXVIII. évfolyam

1995/3-4. füzet

Szerkesztik: KOLLEGA TARSOly ISTVÁN, NYULÁSZINÉ STRAUB ÉVA,
PANDULA ATTILA, RAINER PÁL

Szerkesztőség címe: Magyar Országos Levéltár
1014 Budapest, Bécsikapu tér 4.

Az egyes közlésekért a szerzők felelnek. Címük a szerkesztőségben.

A beküldött kéziratokat nem őrizzuk meg, s nem küldjük vissza.

Kiadja a Magyar Történelmi Társulat
Felelős szerkesztő: PANDULA ATTILA

Nyomdai kivitelezés: Agapé Kft. Szeged

Felelős vezető: Harmath Károly

ISSN 1216 -7258

1. ÉRTEKEZÉSEK ÉS ÖNÁLLÓ CIKKEK

AZ ERDÉLYI SZÁSZ EGYETEM TISZTVISELŐINEK NÉVSORA A FEJEDELMI KORBAN

A bevándorlás utáni századokban (XIII–XIV.) a szabadrendű erdélyi szászok három vármegyében éltek: Szeben, Brassó és Beszterce ispánságok területén. Kezdetben Szeben megye ispánjai magyar nemesek voltak s csak az Árpád-ház kihalása után nevezett ki a király ispánokat a szász gerébek sorából. A korai időkben a szebeni ispán gyakran egyben udvari főméltóság is (1293: Alberto magistro Agasonum comite de Zybinio).¹ 1301–1309-ben a geréb származású Goblinus, 1308–1309-ben Nicolaus Blauus hóhalmi (vurpédi) geréb volt a szebeni ispán, 1329-ben Brassói Miklós egy barcasági gerébcsalád sarja majd 1337-ben Henning de Senk.²

A XIV. század folyamán az egységes Comitatus Cibinis felbomlik, a szabad lakosságú falvak székekbe tömörülnek, a nemesi telepítések jogilag Fehér vármegyéhez tartoztak. A Szeben vármegye (az eredeti Siebenbürgen) területén szerveződött két székhöz később csatlakozott a medgyesi Borföld vagy Két székhöz (Medgyes és Selyk), Brassó (Barcaság) és Beszterce vidéke. Eleinte a széki királybírákat a fokozatosan elmagyarosodó gerébek (szász nemesek) közül választották, azonban a nagy városokban fokozatosan a polgári rendű patriciusok vették át a városok s azoknak alárendelt területek vezetését.

A fejedelmi kor (1540–1690) elején a kisebb székek élén még gerébcsaládokat találunk, de 1570 után őket is felváltják a polgári elemek.

Az alább közölt lista, melyet főleg magyar forrásokból állítottunk össze több szempontból érdekes. Elsősorban megvilágítja a Szászföld vezető elitjének szociális származását, azt, hogy sok esetben

néhány család vezette az illető székhöz ügyeit. Etnikai szempontból csak Szászvároson volt vegyes (magyar-szász) a székhöz vezetése – és a megyei földön fekvő Kolozsváron – a többi székhöz és kerületben minden tisztviselő szász. Nyelvészeti érdekes jelenség, hogy a szász családneveket a magyar (vagy részben a latin) nyelvű forrásokban is magyar formában adták meg.

A gazdag szász történetírás aránylag részletesen foglalkozott az egyes városok és székek vezetőinek névsorával. Ezekből a közleményekből ismerjük Szeben városa és székhöz, Brassónak és Barcaságnak,⁴ Segesvár városának és székhöz, Medgyesnek,⁶ Nagysinkszékhöz (1349–1549),⁷ Köhalomnak,⁸ Besztercenek,⁹ Szerdahelyszékhöz¹⁰ és Szászvárosszékhöz névsorát.¹¹ Mindmáig feldolgozatlan a kisebb székek (Szászsebes, Újgyház, Nagysink) tisztviselőinek névjegyzéke.

A szász autonómia nem jelentette azt, hogy a szabadparasztok által lakott székek élére parasztokat választottak. A szász Egyetem területén a történelmi folyamat a következő volt: a XII–XIII. századokban a szász megyék élén magyar bírák állottak, a XIV. századtól kezdve a falvak és városok élére szász gerébek kerültek. A XV. századtól a városokban a patriciusok kiszorították a nemeseket. A kisebb székek esetében azonban a városi patriciusok az elmagyarosodott gerébekeket vagy nemeseket szorították ki, de arról szó sem volt, hogy egyszerű falusi felnagyokat választottak volna székhöz vagy királybíráknak.

A XVI. század derekán Szerdahelyszék élén szebeni patriciusok állottak, akik gyakran szebeni

városi tisztségüket is megtartották. Íme Georg Bidner sive Sydner és Georg Hecht szebeni patriciusok példája:

1557: Georg Vietor, Cibiniensis, iudex regius

1559: Georg Sydner civis Cibiniensis et iudex regius sedis Reussmarkt.

1561: Georg Kadar iuratus civis Cibiniensis nunc vero iudex regius oppidi Szerdahely.

1563: Georg Hecht szebeni polgár, szerdahely-széki királybíró.¹²

Kőhalomszék élén gyakran állott a szomszédos alsórákosi uradalom ura, a marosszéki székely származású teremi Sükösd (Sixtus) család. A Sükösdek magánbirtokot hasítanak maguknak a kőhalomszéki Szászszombor határából. Sükösd Miklósról tudjuk, hogy 1477-ben,¹³ majd 1492-ben¹⁴ volt kőhalmi királybíró. Sükösd Miklós 1492 előtt halt meg. Utódai közül a zombori kúriát Sükösd Gáspár örökölte, aki 1507-ben birtokolta a kőhalmi kúriát is.¹⁵ A XVI. század közepe táján a család másik tagja Sükösd (Zigesd, Sikesd) Benedek volt évtizedeken át kőhalmi királybíró. 1547-ben a szék lakói panaszt intéznek királybírájuk ellen.¹⁶ 1550-ben az erdélyi három rendet Ombozi Mihály, Csikszentmihályi Sándor Mihály és Sükösd Benedek képviselte. Ekkor tehát a „szász nemzetet” egy székely eredetű megyei földbirtokos s kőhalmi

királybíró képviselte. Ő utoljára 1562-ben szerepel mint kőhalmi királybíró.¹⁷

Kőhalom esetén a Szász Egyetemnek eleinte csak egy választása volt a Sükösd család túlsúlya ellen: szebeni patriciusokat segített ezen kis szék élére. A XV. XVI. század fordulóján Michael Altemberger, majd kissé később Martin Halin alias Kakas szebeni polgárok voltak királybírák.

1497: magistre Michaeli Altemberger judici regie sedis Rwppas

1506: Martino Kakas iudice regio de Rwppes

1509: Praesente Martino Kakas iudice regio¹⁸

A magyar vagy székely nemesek csak másodlagosan, a helyi szász gerébcsaládokkal való házasság révén kerültek szász székek élére. Nagysinkszék élén álló Morgondaiak a morgondai Gerébek utódai, Újegyház (előbb Olcona) élén álló Gerendiek házasság révén kerültek a szék területére. 1653-ban egy országgyűlési vita kapcsán a magyar képviselők azzal akarták megcáfolni a szászok jogát a Királyföld felett, hogy azt állították: írásos bizonyítékok vannak arra, mely szerint Segesvár bírái kezdetben a Bethlenek voltak, Kőhalomé a Petkiek és Sink élén álló gerébek is magyarok voltak. A szászok erre azt felelték, hogy a tirannus időkben ezek megeshettek de csak rövid időre s ez is abusus volt.¹⁹

Binder Pál

JEGYZETEK

1. Wertner Mór: Az Árpádokori megyei tisztségviselők. „Történelmi Tár”, 1898. 106–110. pp.; Wertner Mór: Az Árpádokori udvari tisztségviselők sorozata. „Történelmi Tár”, 1899. 644. p.

2. Wertner Mór: Adalékok a XIV. századbéli magyar világi archontológiához. „Történelmi Tár”, 1907. 62. p.

3. Zimmermann, Franz: Chronologische Tafel der Hermannstädter Plebane, Oberbeamten und Notare in den Jahren 1500 bis 1884. Auf Grund archivalise Quellen verfasst. „Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde” (továbbiakban: „AV”) XIX/1884. 529–578. pp.

4. Stenner, Friedrich: Die Beamten der Stadt Brassó (Kronstadt) von Anfang der städtischen Verwaltung bis auf die Gegenwart. Brassó (Kronstadt) 1916. Quellen zur Geschichte der Stadt Brassó (Kronstadt) VII. Band Beiheft I.

5. Verzeichniss d. Schässburger Burgermeister und Königsrichter „Siebenbürger Quartalschrift” 6/1798. 316–319. pp.

6. Bedeus von Scharberg, Freiherr: Mitteilungen über ein Medwiser Stadtbuch aus dem 16. und 17. Jahrhundert „AV” III. (Neue Folge) Kronstadt, 1858. 76–85. pp.

7. Teutsch, Fr.: Beiträge zur alten Geschichte des Schenker Stuhles und der Marktgenossenschaft im Sachsenland „AV”, XVII/1883. 590–591. pp.

8. Sifft, Daniel: Die Königsrichter des Repser Stuhl, „AV” XXXIX/1913. 437–476. pp.

9. Berger, Albert: Verzeichnis der Bistritzer Oberrichter auf Grund urkundlicher Quellen, Festgabe der Stadt Bistritz. Bistritz, 1897. 83–100. pp.

10. Acker, Hans: Aus der Geschichte des Stuhles und der Marktgemeinde. Reussmarkt, 1978. 108–109. pp.

11. Binder Pál: Közös múltunk, Bukarest, 1982. 268–269. pp.

12. Müller, Ed. Georg: Stühle und Distrikte als Unterteilungen der Siebenbürgisch – Deutschen Nationsuniversität, 1141–1876. Hermannstadt, 1944. (továbbiakban: Müller i. m.) 371. p.

13. 1477: Nicolaus filius Sixti sedis Rupensis iudex regius Teutsch, Fr.: Zur Geschichte von Reps. „AV” XIII. 191. p.

14. 1492: Nicolaus Schukesch de Kwhalom (Judex regius) Adam Greb de Kohalom. „AV” XIII. 191. p.

15. Rechnungen aus dem Archiv der Stadt Hermannstadt und der Sächsischen Nation I. Hermannstadt, 1880. 473. p. (negotiorum inter Gasparem Zykesd et illos de Rwppes).

16. Müller, Heinrich: Zur Geschichte des Repser Stuhles. „AV” XXXVI/1909. 314. p.

17. Szilágyi Sándor: Erdélyi Országgyűlési Emlékek. Bp., továbbiakban: E O E I. 136.p., „Történelmi Tár”, 1880. 683–684.pp. és 1883. 671.p.; Székely Oklevéltár II. 168.p.

18. Müller i. m. 371.p.

19. E O E XI 449.p. (Item sagt einer von den Ungern: Es weren schriften im vorrath, aus welchen zu sehen, das zu Schesburg die Bethhlenischen richter, zum Repss die Petkischen, zum Schinck andre greven geveszen Unger. Erge so kont ihr Saxen nicht fundiren ad usum, mitt welchem ihre privilegia solten confirmirett sein. Responsio ad haec: Die zeitt ist zu distingvieren, das sub tyrannide dergleichen nicht geschehen sey, zweiffeln wir nicht, aber es hatt nicht lang gewerett und ist nur ein abusus gewesen, qui nunquam bonae praejudicat).

ABBREVIATIONES

- D = Dominus
j.r. = iudex regius (Königrichter, királybíró)
j.s. = iudex sedis (Stuhlrichter, székbíró)
j.u. = juratus (Geschworener, polgár)
j.c. = juratus civis
j.p. = iudex primarius
m.civ. = magister civium (Bürgermeister, polgármester)
AV = Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde, Hermannstadt
Eder = Zusammensetzung und wirkungskreis der sächsischen Nationsuniversität in der zweiten Hälfte des 16. und der ersten Hälfte des 17. Jahrhunderts. Aus I. K. Eder's handschriftlichen Nachlasse mitgeteilt vom Herausgeber.
In.: Magazin für Geschichte, Literatur und alle Denk- und Merkwürdigkeiten Siebenbürgens. Im Verein mit mehreren Vaterlandsfreunden herausgegeben von Eugen von Trauschenfels, Neue Folge I Band 1 Heft.
EOE = Szilágyi Sándor: Erdélyi Országgyűlési Emlékek (Monumenta Comititalia Regni Transilvaniae) Budapest.
MHH Dipl. = Monumenta Hungariae Historica Diplomataria. Budapest.
TMÁ okl. = Török – Magyarokori Állam – Oklevéltár. Bp.

a)

1542

Consilium domini locumtenentis

- D. Georgius Syweg (Huet) j.r. Cibiniensis
D. Michael Hegyessy Segesvariensis
D. Ioannes Fux Brassoviensis
Valentinus Iudex Bistriciensis
Aly tres elegantus per dominos Saxones
„AV” XII. 104.p.; EOE I. 85–86.pp.

1543

Litterae metales Territorii Villae desolatae Unterten dictae

- Nos Petrus Haller m.civ.
Ioannes Veres (Roth) j.r. et
Martinus pilgeram j. consistorialis

Caeterique consules civitatis Cibiniensis nec non
Michael Hegjes m. civ civitatis Segesvariensis ac
Paulus Bolkasch j.r. de eadem
Ioannes Fabri villicus et
Nicolaus Zabo (Schneider) j. civitatis Megyesiensis
Ioannes Fux j. civitatis Brassoviensis
Petrus Renner j. civitatis Bistriciensis
Georgius Kyser j.r. civitatis Szászsebesiensis
Michael Horváth j.r. Sedis Leschkirch
Iacobum Göckel j.s. Leschkirch et
Benedictum Lösch villicum
Georgium Erman juratum seniore de Oltzona
Ioannes Margondai j.r. Sedis Schenk nec non
Benedictus Sykesdy j.r. Sedis Rupes ac.

Ioannes Nagy j.r. Szászvárosiensis ceterique jurati seniores septem et duarum Sedium, partium Transilvaniarum, ac civitatum Brasoviensis et Bistriciensis.

„AV” (Alte Folge) IV. Heft 78–79.pp.

1547

Litterae metales territorii Jacobsdorff ac Schönberg

Eandem terram litigiosam reambulassent et sequestrassent eo modo quo et prudentes ac circumspici
Andreas Byrkner
Caspar Sarctor j.c. Cibinienses
Michael Hegyes m.civ
Bartholomeus Sadler j.s. Segesvariensis
Georgius Keyzer j.r. Sabesiensis
Ioannes Morgondai j.r. de Schenk
Georgius Hecht j.r. de Zeredel
Valentinus Sarctor de Megyes
Ioannes Rott iudex de Vurmloch

„AV” XVII/1883. 572.p.

1548

Litterae metales territorii Jacobsdorff ac Schönberg

eiusdem terrae litigiosae legitimae perambulationem faciendam e medio nostri prudentes et circumspicos
Ioannem Rott j.r.
Andreas Byrkner j.s. et
Petrus Norimberger juratum consulem civitatis Cibiniensis
Georgium Philpes m.civ. et
Georgium Lang j.r. Segesvariensem
Ioannem Benkner iudicem
Stephanus Greysing j.c. Brassoviensem
Petrus Gerendy j.r. de Leskyrch
Benedictum Sycusdy j.r. de Ruppes
Georgium Hecht j.r. de Reysmark
„AV” XIX. 81.p., „AV” XVII. 571–572.pp.

1549

(idem)

Nos Martinus Weyss m. civ
Ioannes Rott j.r. Cibiniensis
Georgius Philpes m.civ Segesvariensis
Vincentius Sarctor j. Brassoviensis
Ioannes Schmydt villicus Megyesiensis
Vincentius Pello iudex Bistriciensis civitatum

Benedyctus Sykesdy j.r. sedis Ruppes
 Petrus Gerendy j.r. sedis Leskyrch
 Georgius Kysder j.r. civitatis Myllenhach
 Ioannes Margondy j.r. sedis Schenk
 Georgius Hecht j.r. sedis Reisenmark
 Ioannes Vuinczy j.r. sedis Zaazvaros
 „AV” XVII. 571.p., „AV” XIX. 80–81.pp.

A)
 1563

Litterae metales territorii Hundertbücheln et Seligstadt aus
der Hermanstadt:
 Simonem Miles Stuelsrichtern,
 Mathiam Pontzler und
 Valentinus Gross Radtgeschwornen
 von der *Schessburg*
 Andrean Hegyes Königsrichtern und Leonhardum Weiss
 Radtgeschwornen
 von *Midwes:*
 Thomam Kruch Rathh Herrn
 aus *Reissmärkter Stuel:*
 Georgium Hecht Königsrichtern
 von *Mühlembach*
 Blasium Kertscher Königsrichtern
 aus *Schenker Stuel*
 Matthiam Welther Königsrichtern
 von *Rupes:*
 Iohannem Schmits Burgermeistern
 Ambrosium Schuster Stuelsrichtern und
 Mauritium Radtgeschwornem Burger dahin
 „AV” XVII. 577.p.

1563

Litterae metales territorii Zazwaros et Sebeniensis e medio
 nostri prudentes et circumspectos viros, videlicet e *civitate*
Cibiniensi
 Mathiam Pontzler
 Petrum Lutsch et
 Antonium Kyrein juratos cives
 ex *civitate Segeswar*
 Andrean Heggyes j.r.
 ex *civitate Medies*
 Christanno Hedes jurato
 ex *sede Saxonicali Schenk*
 Mathiam Welter judicem regium
 ex *sede Saxonicali Leskirch*
 Georgium Knoll j.r.
 ex *sede Saxonicali Reismarck*
 Georgium Chukas (Hecht) j.r. et
 Demetrium Teilman juratum et
 Blasio Kuertzer (Kyrter) j.r. Sabesiensi
 Simone Lanio j.s.
 Andrea Lintzing
 Pangratio Pellion
 Ioanne Seler etc.
 ex *sede Zazwaros*
 Matthia Brwz j.r.
 Stephano Banyaz j.s.

„AV” XV/1880. 432.p.

1567

Testamentum electi regis Ungariae Johannis Sigismundi
 A(nno) 1567

Executores et regnicolis tribus nationibus delegit tres per-
 sonas quo executio meliorem in finem deducatur, videlicet...

Simonem Milles magistrum civium Cibiniensem ita quod si
 Simon Miles defunctus fuerit officio seu praefectura sua publi-
 ca, futuri quoque magistri civium ad haec deuoti existant...

Lucas Hirser
 Michael Hermany manu propria

Heckenast Gusztáv: János Zsigmond végrendelete (1567)
 Collectanea Tiburtiana. Szeged, 1990, 163. p.

1574

Anno Domini MDLXXIV ad indictam ex veteri consuetudi-
 ne congregationem ad festum B. Georgii Martyris pro compla-
 natione publicorum negotiorum infrascripti Domini Provincia-
 les convenerunt

Ex Civitate et Sede Cibiniensi

D. Simon Miles m. civ
 Augustinus Hedwig j.r.
 Georg. Chwkas (Huet) Sedis (judices)
 Ceterique senatores hujus Civitatis Cibiniensis
 Ioann Reuel S. Notar Cibi

Segheswarien

D. Andr. Hegyes m. civ
 Meinhart j. r.

Meggyes et duabus Sedibus

D. Petr Melas j.s.¹
 Casparus Sartor et
 Anton Placz j.u.

1.) Peter Czenk mit dem Medwischer Stadtschreiber Peter
 Melas de Jahr es 1567 selbeins gewesen sei Petras Czenk
 Stadtschreiber (1579 und 1584) – Kbl. 1885. 116.p.

Bistricien

D. Caspar Pellio judex et
 Vrbanus Sartor ju

1587

Litterae metales territorii Saros et Barankutt

Mir Albertus Huet Koenigsrichter und
 Nicolaus Weis Rathgeschwornen der Hermanstadt
 Hanns Eisenberger und
 Jacob Swartz Rathgeschwornen der Stadt Schespurgh
 Ioannes Klein Koenigsrichter und
 Ioannes Bodendorffer Rathgeschwornen der Stadt Mullem-
 bach¹
 Nicolaus Ösken Koenigsrichter und
 Marcus Schuster Geschwornen des Marts und Stuels Gros-
 senck

Tomas Göldner Koenigsrichter und
 Jacobus Blasen Geschworne des Markts und Stuels Ruppes
 Ioannes Baier der Altere Koenigsrichter und
 Tomas Lohs Geschworne des Markts und Stuels Rewsmarkt

Ambrosius Fridrich Koenigsrichter und
 Mattes Schiemert, Geschworne des Markts und Stuels Leschkirch

Ioannes Kys Koenigsrichter und
 Georg Binder, Geschworne des Markts und Stuels Zazwaros der sieben Saxischen Stuel in Siebenburgen.

„AV“ XVII. 580.p.

1.) 1579: H. Joannes Bodendorffer Khonnigs Richter etc. Kbl. 1883. 92.p.

Brassovien

D. Simon Gekel et
 Blasius Hencz Jurati Senior

Zazsebeßien

D. Gallus Simon j.r.¹ et
 Petrus Klein ju

Zeredahel

D. Ambrosius Lucs Regius
 Demetrius Teilman Sedis Judices

Olczona

D. Ioan Gerendi j.r. et²
 Georg Elman jur.

Senk

D. Sigism. Schmit j.r. et
 Ioan Kessler ju

Keohalom

D. Mauritius Ludvig j.r. et
 Ioan Schmit m.civ

Zazwaros

D. Stephanus Banyaz j.r. et
 Matthias Wargha (Schuster) ju
 Eder i.m. 43–44.pp.

1.) 1578: Galli Simonis iudicis regii Sabesiensis, Kbl. 1908. 111.p.

1579: H. Joannes Bodendorffer Khonnigs Richter
 H. Joannes Klein Stuelcz Richter, H. Joannes
 Fleischer Honn, Ratgeschworne
 H. Gallus Simon etc Kbl. 1883. 92.p.

2.) 1577: Ioann. Gerendi iudex regius sedis Saxonialis
 Olczna ac jurati assessor sedis jud. illustrissimi principis Transilvaniae – R(udolf) Br(iebrecher): Zur sächsischen Kulturgeschichte. Kbl. 1924. 70.p.

1589

Anno Domini 1589 Die B. Catharinae Virginis. In Generali Universitatis congregatione interfuerunt sequentes Domini Saxones ut sequitur.

Cibinien

D. Joannes Baier m. civ
 D. Albert Hueth j.r.
 D. Lucas Eniedi (Engetter) j.s.
 cum toto Senatu Cibiniensi

Segeswarien

D. Andr. Heggies m.civ
 D. Ioan Eisenberger j.r.
 cum uno jurato cive

Brassovien

D. Valentinus Helnerus j.c. cum
 jurato cive alio N.

Meggien

D. Philippus Ernst j.r.
 cum duobus juratis civibus

Bistricien

D. Vrbanus Weidner iudex cum
 jurato cive uno

Mühlbachen

D. Georg Pello j.s.
 cum jurato uno cive

Senken

D. Stephanus Reiner j.r.
 cum duobus juratis.

Rupen

D. Matthias Schuller (Soel) j.r.
 D. Thomas Geoldner jur.

Zeredahelien

D. Thomas Lucs j.r.
 cum jurato uno

Loschkirch

D. Martinus Omlascher j.r.
 cum duobus juratis

Zazwaros

D. Stephanus Litteratus j.r.

cum duobus juratis

Eder i.m. 44–45.pp.

1603

Civitas et sedes Cibiniensis

(Senatus, Volgen die hundert Mener) EOE XVII. 395.p., 442–444.pp.

Lucas Engetter Burgermeister der Hermannstadt

Albertus Huetth khönigsrichter

Gallus Luttsch Stuelsrichter der Hermannstadt

Civitas et sedes Mediensis

Martinus Feyer magister civium civitatis Meggiesiensis

Georgius Chiech senator Mediesiensis

Senatus

Daniel Clausemburger kinigricht

Michll Weltzer Stolcz Richter

(Hundert Menner)

EOE XVII. 446–447.pp.

Stuell Leschkurcher

Hanns Rhenen kiningsrichter in Leskircher Stuel

Georg Warden Stolcz Richter

Merten Grotler Geschworner

Georg Fennich Geschworner.

EOE XVII. 395.p., 448.p.

Der Stuell Grosz Schenckhen

Stephanus Melczer judex sedis de Nagyschenk

Rathszpersonen

Johannes Geiszler Königs Richter

Martinus Khonradt (etc).

EOE XVII. 448.p.

Districtus Barcensis Civitas Coronensis

Hanns Draudt von Cronn

Senatus

Valtther Hirscher Richter m.p.

(Volgen die hundert Menner)

EOE XVII. 395.p., 450.p.

Der Stuell Rupesz

David Weyrauch judex regius de Ruppes

Ioannes Gust Burgermeister

Johannes Blosy Stolcz Richter

Merthen Kheller Hann

Benedict Tisch Rathgeschworner

Hannsz Nemet Rathgeschworner

Embrich Georg Rathgeschworner.

EOE XVII. 453.p.

Scheszburg Stadt Vnnd Stul

Rath (Paulus Eritraeus, Stephanus Hennigh etc).

Andreas Gebell Burgermeyster zu Schespurg

Valentinus Scheseus Kinings Richter von Schespurg

Hundert Menner.

EOE XVII. 395.p., 454.p.

Neszner Disztrict Rychter Vnd Rhat

Georg Beyerdorfer Rychter der Kayserliger Stadt Nösen

Laurentius Rochius notarius juratus civitatis Bistriciensis

Die Czahl der Hundertmann in Nösen

Andreas Sattlerus Hundertmann wortmann etc.

EOE XVII. 456–457.pp.

Stephanus Falk judex regius in Reismark

Ioannes Francisci judex regius Sabesiensis.

EOE XVII. 395.p.

Oppidum Zuzwaros

Michael Mikocz regius Saxopolitanus

Senatores jurati

Bernat Istvan zek biro

Szigiarto János folnagy etc.

Franciscus Litterati notarius

Quadráginta viri senatores

Georgius Doleatoris Capitaneus

Basilius Kouacz

„

Andreas Bricius

„

Michael Kadar

„ etc.

EOE XVII. 395.p., 461–462.pp.

1605

Az Zazsagh követek iuramentuma

Mi Enyedi Georgy székbíró, Colomannus Goszmaister, Georgy Paulus Ludovici esküdt polgárok Szebenben, Fejér Mihály és Christóf János, Forgacz Mihály brassai esküdtek, esküszünk ezen levelünknek rendiben az egész szászóság képében...

Magyar nyelvű kortársi feljegyzések Erdély múltjából. Szamosközy István történetíró kézirata, Bp., 1991. 234.p.

1607

Maiestatis Vestrae imperatoriae

(Sacratissimae Romanorum Imperatoriae ac Germaniae, Hungariae, Bhomiaeque regiae Maiestati etc Domino domino nobis Clementissimo).

Praesenta 8 Iulij anno 1607.

Gallus Luttsch bürgermeister der Hermanstadt

Daniel Malmer königsrichter der Hermanstadt

Valentinus Scheseus bürgermayster zw Schessburg

Joannes Draudt richter der Stadt Cronann

Achatius Schimert burgermaister der stadt Medwisch

(1603: Achacius Schuster)

Hannes Kuaffet königsrichter der stadt Millembach

Georgius Baierdörffer richter der stadt Nösen

David Literati keonigsrichter in Reppeszar Stuel

EOE V. 484.p.

1609

Anno 1609 Die 19 mensis November ad indictam ex veteri consuetudine publicam congregationem ad festum B. Virginis Catharinae subnotati Domini Provinciales adfuerunt.

Zeben

D. Gallus Lucs m.vic

D. Daniel Malymer j.r.

D. Georg Enyedi (Enyetter) j.s.

Item reliqui jurati cives civitatis Cibiniensis
Ioan Roth Notar

Segesvar

Paulus Roth m.civ
Michael Grell j.r.

Brasso

Ioan Honterus
Barth. Katmer jurati

Meggyes

Petrus Goterbarm(et) m.civ.
Hans Krüch j.r.

Bestercze

Georg Frank judex primarius
Andreas Schneider

Zazsebes

Joannes Kraft j.r.

Nagysenk

Joannes Gunesch j.r.
Una cum juratis sedis

Zeredahely

Hans Keyser cum Juratis Sedis

Keohalom

David Weyrauch j.r.
Hans Dakes m.civ

Ujegyhaz

Ioannes Renner j.r.
Una cum juratus sedis

Zazwaros

Takats Bertha j.r.
Varga Simon polgar

Eder i.m. 45.p.

Nos Gabriel Bethlen, Dei Gratia Transilvaniae Princeps, praesentium significantes quibus expedit universis, quod prudentes et circumspici Ioannes Regeni (Hans Rekner), Bartholomäus Szöcs (Bartholomäus Kirschner) Paulus Posztócsináló (Paulus Ludovici)¹ et Ioannes Vajda ac Michael Lutsch.

„AV” III. 224.p.

1.) Praesens fuit D. Collman Regius Judex et D. Paulus Pannifex aeditus Anno 1612; 7 die Septembris

„AV” XIV. 493.p.

1613

Actum in Cuitate Segesuariensi in Generali nostre
Congregatione die decima Decembris

Gallus Lutsch consul Cibiniensis
Kolmannus Gotzmeister judex regius Cibi(iensis)
Paulus Roth magister civ(is) civitatis Seghesvar
Martinus Ohrentt judex regius Segesvariensis
Ioannes Greyssing judex Coronensis
Kaspar Kirschner (Rosenawer) Rhatt, Geschworner (Sena-
tor) zu Crone

Johannes Honterus Jur(atus) Coronen
Petrus Gotterbarmet Borgermeister der Stadt Me(d)yesch
Petrus Clausenburger judex (Regius) Medj(ensi)
Georgius Frank judex Bistriciensis
Martinus Siffmacher (Seiffenmacher) jur(atus) civis
Joannes Crafft jud(ex) reg(ius) Sabesiens
Paulus Kessler jur. civis (Sabesien).
Johannes Gunesch judex regius Schenkensis
David Weyrauch judex regius Keohalmiensis
Martinus Deidrech juratus Schenk(en)sis
Joannes Keyser Richter zum Reissmarkt
Bartholomaeus Croner Richter im Leschkircher Stuel
Georgius Baniaz Judex Regius Saxopolitanas
Franc(iscus) Literatus jur(atus) civis
Johannes Roth Notarius Saxonum Prouincialis m.pr.

„AV” III. 232.p.

und „Album Oltardianum” In.: (Hsg. von Eugen von
Tauschenfels) Deutsche Fundgruben zur Geschichte Sieben-
bürgens (Neue Folge) Kronstadt, 1860. 42.p.

1615

(paci et concordiae amantes Tyrnaviensem)
Statutum et ordinum trium nationum regni nostri
Transilvaniae Saxonibus

Kolomanus Goczmaister j.r. Cibi
Wayda Joanes senator Cibiniensis
Joannes Christophorus... judex Coronensis
Petrus Colosvarj (Clausenburger) j.r. Mediensis
Zabo Simon j.r. Sasvaros
Georgius Frank j.p. Bistriciensis
Georgius Simon (?) j.r. Sabesiensis
David Literatus j.r. Ruppen

EOE VII. 258–259.pp.

1615

Lassota relation

Zu Hermanstadt

der purgermeister Gallus Lutsch
der notarius Johannes Roth
Hans Renner gewester Cammerrath
der khünigsrichter daselbst Colmannus Götzmeister,
Welcher aller Sachsen haupt und comes were...

Zu Schöspurg

der Khunigsrichter Martinus Crent
der purgermeister Paulus Literatus sonst Roth genennet...

Zu Cronstadt
der richter Joannes Kreising (Greissing)
Hans Benckner

Reps

Khunigsrichter von Reps Davidem Literatum sonst
Wayrauch genent...
EOE VII. 140–141.pp.

1624

Reversalium statuum et ordinum Transylvaniae

Michael Lutsch Cibiniensis (m.civ.)
Daniel Fronius Brasso
Andreas Gorgias Brassoviensis
Martinus Vasas (Eisemburger) Segeswar
Petrus Fohnagj (Honnius) cons. Medjens m.p.
Martinus Fridericus Judex Bistric
David Literati (Wairauch) judex Köhalom
Joannes Grineter judex R. Sedis Nagysink
EOE VIII. 240–241.pp.

1625

Legati ex civitate nostra Segesvariensi fuere
D. Georgius Jüngling pro consul
D. Stephanus Junk Senator ex senioribus¹
et ego Zacharias Filken(ius) Notarius
Ex civitate Cibiniensi
D. Michael Lutsch Magister civium
D. Colmannus Gotsmeister judex regius
Ex. Civitate Brassovieni
D. Andreas Georgias cum senatore quodam
Sic et ex reliquis civitatibus et sedibus praecipuis magistratus interfuit.

Aus den handschriftlichen Denkwürdigkeiten eines Sachsen des 17 Jahrhunderts Mitgetheilt von G.D. Teutsch
„AV“ (Alte Folge) II/1845. 33.p.

1.) 1636: My Vassas (Eysenburger) Marthon, Segesvar varossanak polgármestere, Iffiu (Junk) István királybírája és Veyrauch alias Filken Zakariás Szék – bírja és my tizenhárom tanácsbeli emberek -

„AV“ (Alte Folge) II/1846. 307.p.

1627

(ad Ferdinand de Habsburg)

bona fide et harum nostrarum vigore et testimonio
literarum mediante
Datum in generali congregatione nostra in
civitate Alba Iulia die vigesima secunda
mensis Aprilis anno millesimo sexcentesimo
vigesimo septimo
Michael Lutsch C.C.
Georgius Iffiu (Georgius Jüngling) cons. Seges(variensis)
Daniel Fronius Jud(ex) Coronen(sis)
Georg Pellio

Mart(inus) Budacker J(udex) Bistr(iciensis)
EOE VIII. 378.p.

1638

Actum in oppido Deés die septima Iulii anno domini millesimo sexcentesimo trigesimo octavo, praesidente illustrissimo domino principe nostro, ac praesentibus ejusdem consiliariis, aliisque proceribus et primariis viris, per status et ordines regni, ex tribus nationibus, ac extra Unitariam receptam religionem aliis tribus receptis in Transylvania confessionibus delegatis.

Georgius Rakoczy m.p.

(Saxoni)

Stephanus Fodor m.p., j.r. civit saxonical. Szászváros
Valentinus Seraphin j.r. Cibiniensis et consiliarius m.p.
Michael Szenthagotai (Agnethler) consul Cibiniensis m.p.
Valentinus Forgacz Villicus Coronensis m.p.
Stephanus Mann consul Segesvariensis m.p.
Martinus Colosuarj (Clausenburger) senator Mediens m.p.
Martinus Scultetj senator Bistriciensis
Stephanus Literatus m.p. j.r. Köhalmiensis m.p.
Joannes Szabó (Schneider) m.p., j.r. substitutus
sedis Nagy – Sink m.p.
Michael Goldschmidt
Martinus Schneweisz notarius Coronensis m.p.
Laurentius Szeöts (Kürschner) civis Segesvariensis m.p.
Andreas Végh (Amend) judex Bistriciensis
Zacharias Literatus (Filkenius) j.r. Köhalmiensis m.p.
Georgius Herman szász – sebesi királybíró m.p.
Johannes Kadar (Binder) regius iudex, sedis Uyegyház
Mathias Rauius
Adamus Francus minister ecclesiae saxonicae Claudiop,
unitar
Michael Io Samariay
Gaspar Beycz m.p.
Kovacz Gaspar m.p.¹

1.) 1041 (Senatores civitati Claudiopoli) Caspar (Pettsch ex saxoniam, Michael Samariai et Caspar Kowaczi ex hungari – of. Binder Pál: Közös múltunk, Bukarest, 1982, 284.p.

EOE X. 180–181.pp.

1646

Universitas et Septem Judices

Joannes Hersell m.p.
Petrus Plecker senator Coronensis m.p.
Stephanus Man consul Segesvariensis m.p.
Georgius Deidrich j.r. Segesvariensis m.p.
Petrus Bell j.r. civitatis Medgyes m.p.
Petrus Gotterbarmet consul Mediensis m.p.
Georgius Ehrman J.K. S(ebeniensis) m.p.
Philippus Melardus delegatus civitatis Bistriciensis m.p.
Johannes Wallendorffius delegatus civitatis Besztercze m.p.
Georgius Pellio (Kirschner) j.r. Köhalom m.p.
Adamus Keslerus j.r. Vjegihazjensis
Martinus Simon J. sedja Szerdaheljensis m.p.
Steph(anus) Makay r.j. Szászvár(os) m.p.
EOE XIII. 446–447.pp.

1648

Az erdélyi rendek hitlevele a magyar király részére
(1648. március 20.)

Georgius Szöcs (Pellio, Kürschner) m.civ. oppidi et sedis
Kőhalmiensis m.p.

Daniel Ernestus delegatus civitatis Mediensis m.p.
Johannes Wallendorffius delegatus civitatis Besztercze m.p.
Johannes Lutsch consul Cibiniensis m.p.
Valentin Frank j.r. Cibiniensis m.p.
Casparius Kovácsy j.p. civitatis Kolosvar
Christianus Ferencz villicus Coronensis m.p.
Johannes Bhott consul Segesvariensis m.p.

EOE X. 492.p.

1649

(Census ad Portam Ottomanica)

Nagyságodnak jó akaratallal szolgálunk, Erdélyországnak
három nemzetből való lakosi.

Luts János szebeni követ m.p.
Eötvös (Goldschmidt) János brassai bíró m.p.
Bolt (Bott) János segesvári polgármester m.p.
Sift Tobiás szebeni polgármester m.p.
Eötvös (Goldschmidt) Mihály, Meggyesi követ
Katsaj, Petrus Roth (Katzendorfer) Kőhalmi királybíró
m.p.

AMÁ okl. III. 417–420.pp.

1652

Február 18, 1652, Ex. Saxonibus
Consul (Joh Reisner) ac
j.r. *Cibiniensis* (Johann Lutsch)
Consul ac senator Sches(burgensis) Petrus Literati
Corana judex Michael Goldtschmidt
senator unus et notarius Laurentius Berger
Medgyesini sedis judex et senator cum notario
Bistricio Leonhardus Sartor senator et Johannes Wallen-
dorffius Literati
Sabesino j.r. cum senatore et notario ex reliquis sedibus
Saxonicalibus tres delegati.

EOE XIII. 416.p.

1652, Febr. 18.

In huncce modum discurritur inter Saxones, qui prae reli-
guis erant in domo Cibiniensium congregati
Comes Saxonum ac judex regius (Johann Lutsch)
M. civ Johannes Reiszner Cibiniensis
Johannes Simonius notarius Cibiniensis
Laurentius Roszenauer senator
Thomas villici consul, Petrus Nuszbaumerus (de Segesvár)
Michael (Gold) Schmidt judex Coronensis, Laurentius Ber-
ger notarius Coronensis
ex Medgyes Michael Stump sedis judices
Leonhardus N – Johannes Wallendorff senator Bistriciensis
Stephanus Makaj judex regius Szaszvarosiensis

EOE XIII. 420.p.

1652, Febr 28.

Dieser Deliberation haben beygewohnt H(err) Johann
Lutsch j.r. et comes Saxonum H(err) Johannes Reiszner con-
sul de Cibinio H(err) Thomas Hann consul und
Petrus Literati alias Nuszbaumer de Segesvar senator de
Corona H(err) Michael (Gold) Schmidt judex primarius
Laur(entius) Berger senator ac not(arius) ibidem
H(err) Michael Stamp sedis judex Med(iensis)
H(err) Lechnard Sartoris Mediensis
Joh(ann) Wallendorffius senatores de Bistricio
Matthias Brussch senator et notarius de Sabeso
Johannes Schnovell judex R(egius) Nagy Schenkensis
Petrus Roth judex R(egis) sedis Ruppensis, ceterique om-
nium sedium Saxonicalium.

EOE XIII. 423.p.

1653

Acta comitalia anni 1653 memoriae causa consignata per
Johannem Simonium dominorum provincialium juratum
notarium m. p.

Cibinio: Legati Saxonicae nationis
Consul Joh. Reisner
J(udex) r. Joh Lutsch
Andreas Verder, senator
Johannes Schiff senator
Johannes Simonius notarius
Georgius Schelkerus senator
Corona: Michael Herman jud. Cor(onensis)
Laurentius Bergerus sen(ator) et not(ar)
Johannes Stenczell senator
Johannes Pap senator
Schesburgo: Martinus Reisell sedis jud(ex)
Lucas Goldtschmidt senator
Meduesch: Michael Simonius (Aurifaber) consul
Michael Buzner sedis judex
Bistricio: Johannes Vallendorff, senator
Thomas Sieffmacher, senator
H. Matthias, senator
Sabes: Johannes Schnell jud(ex) regius
Petrus Szakáczy (Koch) notarius
Schink: Johannes Ruches sedis judex
Stephanus Lang, juratus
Reps: Petrus Roth j(udex) regius
Leschkerch: –
Reismarch: Georgius Graill j(udex) regius
Michael Orent, juratus

EOE XIII. 470–471.pp.

1654

Huic comitiorum conventui generali interfuere ex civitatibus
et oppidis Albae 18 Januarii congregati

Cibinio: Joh(annes) Reisner consul
J(ohannes) Lucz j.r.
Andreas Verther villicus
Johannes Schiff
Corona: Frantzen Crestell villicus
Joseph Bolthos
Valentinus Gokesch
Michael Kloszius

Segesvár: Georgius Heiszel
Georg Telmen
Medgyes: Michael Simonius consul
Stephanus Hann
Bistricio: Leonhardus Schneider
Ioannes Biterati
Sabeso: -
Reismarck: Georgius Graill regius
Rupes: Petrus Falk sedis iudex
Leschkirch: Adamus Kiszling regius (iudex)
Bröz: Stephanus Fodor j.r.
Ex comitatibus Claudiopolit(ani)
Szakáll András (Endres Barth ?)
Szabó Ambros (Ambrosius Gassner)¹
Váradi Miklós
Vitzai Péter
Árkosi István
Keszéri István

1.) *Binder* Pál: Közös múltunk, Bukarest, 1982. 285.p., 305.p.

EOE XIII. 480–481.pp.

1654

Johann Simonius

28 Octombris Confluiert eine löbl Univ in domo hospitali dominorum Cibiniensium (in Medgyes)

von Hermanstadt: j.r. Laurentius Rosenauer
ego (Johann Simonius)
Petrus Schelker
von Schesburg: h. sedis cognomine Heisell (Georgius)
alter Andreas Keiser
von Cronstadt: Herr Ioannes Pap
Michael Klosius secretarius
von Medwisch: consul et j.r.
von Nöszenstadt: Thomas Siffmacher
Georg Vitescher
von Millenbach: – notarius
von Schinck: Laurentius Geitsch juratus
von Reps: – H. David
von Broos: iudex regius Stephanus Fodor und H. Kelig

EOE XIII. 499–500.pp.

1655

Johann Simonius

Quaedam notata comitiorum Claudiopolitanorum anni 1655, 20, Febr. Celebratorum

Hisce comitiis interfuerunt

Cibinio: Ioannes Lutsch j.r. et comes Saxonum
Laurentius Rosenauer consul
Georgius Klein senator
Johannes Schiff senator
Johannes Simonius notarius provincialis
Segesvarino: Petrus Literati j.r.
Martinus Schäser
Andreas Kayszer senat
Corona: Michael Herman j.
Joannes Altzner sen
Medgyesino: Michael Simonius cons.
Michael Closius secretarius
Michael Fuchs sedis iudex

Bistricio: Martinus Schultz j.
Johannes Wallendorffius senator
Saboeso: Simon Olendius j.r.
notarius ibidem
Schinkino: Martinus Schnobel j.r.
Ex. Mercurio: Georgius Graill j.r.
Valentinus Urbiger sen(ator)
Ex. Ruppibus: Georgius Kirschner consul
Petrus Roth j.r.
Ex. Ujegyház: Adamus Kisling j.r.
Ex. Brosio: Stephanus Fodor j.r.

EOE XIII. 509.p.

1657

Status et ordines trium nationum regni Transylvaniae et partium Hungariae eidem annexarum

Lucs János (Johannes Lutsch)

szebeni királybíró m.p.
Segesvári királybíró m.p. Brassai követek
Medgyesi polgármester Besztercei követek
Szászsebesi királybíró Nagysenki követek
Kőhalmi királybíró Szerdahelyszéki királybíró
Ujegyházi királybíró Szászvárosi követek

EOE XI. 320–321.pp.

1657

Johannes Simonius

Comitia partialia regni in Szamosujvár 1657 2. Septembris

Ex. Saxonibus fuerunt
Andreas Meltzer consul
j.r. Joannes Lutsch
Michael Ortz (Artz)
Ioannes Simonius
Paulus Rotth Cibinio
Schesburgo Joannes Botth consul
Petrus Nuszbaumer alias Grell j.r.
Georgius Krausz notarius ibidem

EOE XIII. 521.p.

1658

Szabó (Schneider) Mihály substitutus consul
Szabó (Schneider) János szebeni kucsár mp.
Draved (Draudt) Simon, David Czak brassai követek m.p.
Georgius Heyselius
Georgius Thehuin (Telmen, Thelmann) m.p.
Menyhárt Lian meggyesi polgármester
Andreas Szabó (Schneider) medgyesi követ
János Deák (Johannes Wallendorffius),
Szabó (Schneider) György besztercei követek m.p.
Petrus Kaczai (Roth, Katendorfer)
Matthias György kőhalmi követek m.p.
Melczér Márton
Füstös (Rauch ?) János nagysenki követek m.p.
Falk Márton
Henrik Deák (Schuller) szerdahelyi követek m.p.
Sznél (Schnell) János
Nagy (Gross) Tamás szászsebesi követek m.p.
Kovács (Kissking) Ádám
Régeni (Rehner) András újegyházzéki követek m.p.

Fodor István
 Lucz (Lutsch) Mihály szászvárosi követek m.p.
 Szöllősi Gábor Kolosvári főbíró m.p.
 Andreas Rau r.j. civit(at)is Colosvar m.p.
 EOE XI. 356.p.

1661

Anno 1661 die 4 Januarii az erdélyi városok követeinek számuk és nevek, kik itt az Régenben levő gyűlésen megesküdtenek az mi kegyelmes urunk fejedelmünk tek(intetes) nagyságos Kemény János urunk hűségére

Szeben város követei	Oroz (Reuss) Mihály Tél György Rüz (Russ) Bálint Illyés deák
Segesvár városa követe	Szőcs (Kirschner) György
Medgyes városa követe	Gothart Péter Auner János Kádár (Binder) Péter
Beszterce városa követei	Frim Tamás (Thomas Frühm) Imreh Márton (Merten Emrich)
Nagy Sink városa követe	Meliczer (Melczer) Márton
Szászváros városa követe	Fodor István

Kőhalom városa követei	Csizmadia(Schuster) Tamás Szeöcs (Kürschner) János Szabó (Schneider) Bartos
Szerdahely és Ujegyház széki követek	Hendrik deák (Heinrich Schuller) Takács (Weber) Tamás Nagy (Gross) György
Kolozsvári követek	Seres István (unit) Radetius Bálint (Valentin Rade- cius unit) Kobzos István (ref) Timár Bálint (Valentinus Schmidt Lederer ref)
Vizakna városa követe	Nagy Márton (Merten Gross) Szőcs Márton
Brassó városának követei	Eötvös (Goldschmidt) Jeremiás Soppel (Schoppel) András EOE XVII. 473–475.pp.

1664 (III)

Az erdélyi rendek összeírása

Kolozsvárról	Sárvári Tamás (Thumes Sárvári) Almási András
--------------	---

A HERALDIKA ÉS A KODIKOLÓGIA KAPCSOLATA

Heraldika és kodikológia, mindkettő történelmi segédtudomány. Hogy mi a heraldika, melyek annak sajátosságai, feladatai, eredményei, arról ebben a folyóiratban nyilvánvalóan nem kell írni, hiszen annak minden olvasója tisztában van vele. Szükséges azonban némi ismertetés a kodikológiáról mint a történelmi segédtudományok kevésbé számontartott ágáról.

A kodikológia tárgya természetesen a kódex. De először is definiálni kell azt, hogy mi a kódex? Ezt három szóval lehet kifejezni: kézzel írott, középkori könyv. Mind a három egyformán fontos és együtt a lényegét fejezi ki.

1.) Kézzel írott. Tehát nem foglalkozik a kodikológia a nyomtatott könyvvel, illetve a nyomdászat történetével, bár a nyomtatott könyvek történeti kutatása sok tekintetben a kodikológiával rokon tudomány.

2.) Középkori. Ezt azért kell hangsúlyozni, mert ma is készülnek kézzel írott könyvek. Például naplók. Vagy éppen olyan írók kéziratai, akik nem írógépen, vagy ma talán már számítógépen fogalmaznak műveiket, hanem regényeiket, versesköteiket saját kezük írásával készülő kötetben formálják meg, vagy ilyen kötetekbe kötik egybe. Régebbi időkben íróink számára nem is állt ren-

delkezésre más mód. Ezért fontos kritikai kiadások alkalmával maga az autográf kézirat. De a középkor utáni, későbbi századokban is szokás volt az, hogy nehezebben hozzáférhető nyomtatott könyveket kézírással lemásoltak. Szegényebb diákok a 18–19. században is gyakran kézzel másolták tankönyveiket. Ezek mégsem kódexek. Hasonlóképpen nem kódexek különböző vegyes tartalmú főljegyzéseket, szövegeket tartalmazó újkori kézirat-kötetek. De ha ugyanilyen a középkorból maradt ránk, az már kódex.

3.) Hogy pedig könyv, azt azért kell hangsúlyozni, mert vannak más középkori kézzel írott szövegek, amelyek nem kódexek. Gondoljunk csak az oklevelek százezreire és millióira világszerte, vagy a missilisekre, tehát levelekre, különböző rövid főljegyzésekre stb.

Ha a kódex könyv, akkor érvényes rá, éppen úgy mint minden más, bármilyen anyagból, vagy eljárással készült nagyobb szellemi alkotásra, tehát a könyvre az a szellemes hasonlat, hogy a könyv olyan, mint maga az ember: lélekből és testből áll. Tehát a könyvnek van szellemi tartalma, célja éppen ennek fönntartása, közzlése, terjesztése, de van kézzelfogható, tárgyi léte, anyagi jelenség, olyan mint például egy régészeti lelet. E

közül a két alaptulajdonság közül a kodikológia a tárgyi, anyagi oldallal foglalkozik. Tehát nem tárgya a kodikológiai vizsgálatnak, hogy például egy krónikának mely adatai hitelesek, mi az értéke egy irodalmi szövegnek, de még csak azzal se foglalkozik, hogy a benne fennmaradt szellemi alkotásnak milyen jó, vagy kevésbé jó példánya, esetleg interpolált, vagy hibákkal teli másolata stb. Ezek más tudományágaknak, forráskritikának, irodalomtörténetnek, filológiának, tudománytörténetnek és még számos más szaktudománynak tárgyai. De még azzal se sokat foglalkozik, legföljebb nagy általánosságban, hogy milyen értékű a kódex művészi színvonala. Ez már a művészettörténet feladata.

A kodikológiával mint segédtudománnyal kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy mint általában a segédtudományok nemcsak az általános történet-tudománynak segédtudományai, hanem egymásnak is. Például az oklevéltan nem nélkülözheti a paleográfiát, a kronológiát. A kodikológia meg éppen az a segédtudomány, amely előtt a legsokoldalúbb, legkomplexebb feladatok állnak. Természetesen szoros kapcsolatban van az írástörténettel, a paleográfiával. Nemcsak annyiban, hogy a szövegeket számtalan rövidítésükkel el kell tudni olvasni, hanem a datálásnak is egyik legfontosabb eszköze. De szükségese a kronológiai ismeretek, a művészettörténet, szimbolika, filológia, irodalom- és tudománytörténet (főleg töredékek meghatározása esetében), teológia (főleg a liturgia), sőt az eseménytörténeti ismeretek is, éppen a datálás miatt. Hiszen a kódexek igen nagy százaléka nem rendelkezik kolofonnal (adatok tartalmazó végső záradék), amiből meg lehetne állapítani a keletkezés pontos idejét, helyét. Arról nem is beszélve, hogy a kódexek kora még nem ismerte a modern értelemben vett címlapot, tehát a könyvek olyan elejét, amely minden lényegeset közöl: szerző, cím, megjelenés helye, ideje, a kiadó. Fontos a könyvkötéstörténet ismerete is, amely már szinte a kodikológiának egy mellékága. Ezek közt a felsorolt és még egyéb föl nem sorolt tudományos kapcsolatok közt van igen fontos helye a heraldikának, a címertannak.

A heraldika egzakt fogódzó pontokat ad a kódexek keletkezésének, a készítettő, illetve első tulajdonos, meg a később tulajdonosok pontos megállapításához és így nemcsak a könyvtörténethez, hanem a könyvtártörténethez és általában a művelődéstörténethez. Hiszen a könyvtörténet és a kodikológia nem öncélú tudományág, hanem a könyvben található tartalom az a megállapítás,

hogy bizonyos korban, bizonyos helyen, bizonyos személyek tulajdonában milyen tartalmú könyvek voltak adja az alapokat a művelődéstörténetnek, hogy következtessen kulturális állapotokra, korok szellemiségére, szellemi áramlatokra, azok elterjedési helyére, idejére.

Természetesen nem kell azt gondolni, hogy a címer alkalmazása a kódexekben mindig valami általános jellemvonás lett volna. Egyszerűbb kódexekben, – és ez a túlnyomó többség – természetesen címert is hiába keresnénk. A tulajdonos-címer gyakori alkalmazása főleg a XV. század második felében, a humanista kódexek világában következik be, uralkodók és neves humanisták gyűjteményeiben.

A címerek kódexbeli alkalmazásánál először arról kell szólnunk, hogy a címer vizsgálata nemcsak a kódex-tulajdonos, hanem a kódexet díszítő művész személyére is konkrét bizonyítékot ad. És itt figyelmeztetni kell egy, a mai emberre nézve talán szokatlan jelenségre, hogy míg a kódexet leíró scriptor elég gyakran megnevezni magát, az illuminátor legtöbbször névtelen marad. Pedig ma hajlunk arra, hogy fontosabbnak tartsuk a kódexfestő művész személyét, míg a scriptorban valami olyasféle tevékenykedőt látni, mint ma egy gépíró, aki az eléje adott, vagy neki diktált szöveget pusztán írásban rögzíti, lemásolja. Ezzel szemben a középkorban a scriptor volt a művelt, tudós személy, aki ehhez a ritka mesterséghez értett. Hiszen míg az olvasnitudás egyre jobban terjedt a papság körében, az írás-tudás nem volt valami gyakori jelenség. A scriptornak mindenekelőtt jól kellett tudnia latinul, részint hogy ne betűnként, egyenként kelljen a számára értelmetlen betűsorokat másolni, hiszen ez rettenetes lassú és hibás munka lett volna, másrészt mert ismernie, föloldani tudnia kellett a sok-sok rövidítést a szövegekben. A kódex-szövegek, mint ismeretes, tele vannak rövidítésekkel. Azért alkalmaztak annyi rövidítést, hogy meggyorsítsák a munkát és takarékoskodjanak a drága írásanyaggal. Éppen a rövidítések nem mindig pontos megértése az oka a sok szövegromlásnak és szövegvariánsnak. De újabb rövidítéseket maga a scriptor is alkalmazhatott.

Viszont az illuminátorban szinte alig láttak mást mint mesterembert, aki fölékesíti az értékes szöveget. Hogy milyen betűt kellett díszes iniciáléként festenie, azt általában a scriptor a betű üresen hagyott helyére bejelölt számára, tehát nem neki kellett olvasni tudnia a szöveget, hogy rájöjjön, milyen betű kerül arra a helyre. Hogy azután

egy-egy díszesebb kódex melyik művész munkája, az magából a kódex bejegyzéséből csak ritkán derül ki. Így a mester megállapítása elsősorban stíluskritikai alapon történik. Néhány szignált kódex alapján lehet a hasonló jellemvonásukat megkekeszni a szignálatlanokban. Ebben a munkában jön segítségül a heraldika. Már Csontos János megfigyelte azt, hogy a korvinák egy egész csoportjában Mátyás király címerében a Hunyadi-ház hollója a szív pajzsban nem a szokásos kék, hanem ezüst alapon látható. Ezek a kódexek pedig stílus szempontjából megegyeznek azokkal, amelyek Attavante nevével szignáltak.

Ennek figyelembevételével sikerült megfigyelni újabban, hogy a Mátyás király számára dolgozó nagy firenzei könyvfestők és a budai műhely is bizonyos egyéni jellemvonásokat mutató címereket festettek. Így ezeknek a címereknek a megfigyelése egzakt módon eldönti, túl a stíluskritika nem mindig konkrét alkalmazásán azt, hogy melyik firenzei könyvfestő díszítette az illető kódexet a magyar király számára.

Ezek a nagy firenzei könyvfestő művészek főleg uralkodásának utolsó szakaszában dolgoztak Mátyás számára, amikor a korábbi, aránylag egyszerű kódexeket fölváltják a könyvművészet remekei.

A legtöbb ilyen késői firenzei korvinában Mátyás király tulajdonosi, tehát possessor-címere négyes tagolású. Az első mezőben a magyar vágások, a másodikban a kettőskereszt, a harmadikban a dalmát leopárdfejek és a negyedikben a fehér cseh oroszlán látható, középen a Hunyadi-holló. De a részletekben vannak eltérések. A Cherico által díszített kódexekben az ezüst helyett arany színt találunk, a cseh fehér oroszlán helyett pedig arany oroszlánt. A Gherardo és Monte di Giovanni testvérpárnál azt látjuk, hogy a magyar vágások és a kettőskereszt nem ezüst, hanem fehér, a vörös helyett mély bordó szín van, a leopárdfejek pedig nem kék, hanem lila alapon és maguk a fejek sem arany színűek, hanem bordók.

Éppen a címer dönti el azt a vitatott kérdést, hogy a Philostratus-korvina (OSzK Clmae 417.) Attavante munkája-e vagy Boccardino Vecchioé. A stílushasonlóság ellenére nyilvánvalóan az utóbbié, mert a possessor-címer nem a jellegzetes Attavante-címer, hanem egészen más: az első mezőben a magyar vágások, a másodikban a cseh oroszlán, a harmadikban Ausztria címere (ez a kódex már Ausztria elfoglalása után készült), a negyedikben a morva sas. (Mátyás ekkor már Morvaországnak is régóta ura volt.)

A budai műhelyben készült, ma Bécsben őrzött Ptolemaeus-korvina (ÖNB Cod. Lat. 24.) és a wolffenbütteli Tollhopff (Herzog August Bibliothek. Cod. 84. 1. Aug. 20.) címerének az a különleges jellemzője van, hogy a két, (nem ezüst, hanem fehér) cseh oroszlán egymással szembe fordul, míg más, Budán csak utólag címet kapott korvinákban az ezüst színű oroszlánok mindig egy irányba fordulnak.

Az eddig elmondottaknál sokkal fontosabb szerepük van a címereknek a tulajdonos, a possessor megállapításoknál, mert világos, egyértelmű bizonyítékok. Persze itt is meg kell jegyezni, hogy nem minden címer jelöli okvetlenül a tulajdonost. Igaz ugyan, hogy itt pontos szabályokról nem lehet szó, mégis azt lehet mondani, hogy a díszes kódex első levelének lapszéli keretében, az alsó szakasz közepén látható címer a possessor-címer, tehát az, amely megjelöli az egykori tulajdonost, illetve azt, akinek a számára készült. Ennek a helyére került gyakran a későbbi tulajdonos címere.

Ugy látszik, mintha ilyen esetben könnyű lenne az eredmény megállapítása, hiszen csak a címer tulajdonosát kell tisztázni. Mégis a valóságban rengeteg tévedéssel, félremagyarázással találkozunk. Itt van például az a három kódex, amelyeket korábban kétség nélkül Bakócz Tamás kódexeinek tartottak, mégis újabban kiderült, hogy egyiket sem lehet az ő tulajdonának tekinteni.

Az első az OSzK Clmae 148. jelzetű Cicero-kódex, amelynek possessor-címere kék alapon ágaskodó félszarvas. Ez az alak valóban benne van Bakócz Tamás címerében, csakhogy nála a szarvas egy törött kerékből nő ki, itt pedig a kerék hiányzik. Egy ilyen lényeges elem nem hiányozhatna, ha valóban Bakócz címerével lenne dolgunk. Csakhogy ez a kék alapon kerék nélküli félszarvas pontosan megfelel az itáliai Volaterranus család címerének.¹ Marius Maffei Volaterranus birtokából ezzel a címerrel a kódexek egész sora ismeretes.² Az OSzK Cicero-kódex is az övé volt, nem Bakóczé.

A másik téves Bakócz-kódex egy zágrábi Missale. (Metropolitanska Knjižnica. No 354) Ebben valóban a fél-szarvas és a kerék látható a címerben. Csakhogy ez a címer nemcsak Bakóczé volt, hanem az Erdődy családé is. Már Dragutin Kniewald kétségbevonta,³ Berkovits Ilona meggyőzően bizonyította, hogy a tulajdonos nem Bakócz, hanem Erdődy Simon zágrábi püspök volt, aki ugyanezt a címet használta.⁴ A kódex megrendelője György toposzkói apát volt (1498) és befejeztetését

tulajdonították Bakócznak. Csakhogy Berkovits Ilona stíluskritikai alapon bebizonyította, hogy a kódexet befejező illuminátor keze nyomát 1519 és 1525 közt lehet megtalálni címeres nemesleveleken. Viszont a kódex címere fölött csak püspöki infula van, pedig Bakócz ebben az időben már bíboros és konstantinápolyi pátriárka volt. A bíborosi kalapnak és a pátriárkai keresztnek pedig nincs nyoma. Lehetetlen, hogy ha valóban Bakócz fejeztette volna be a maga számára, ezek a jelvények ne kerültek volna a maguk helyére.

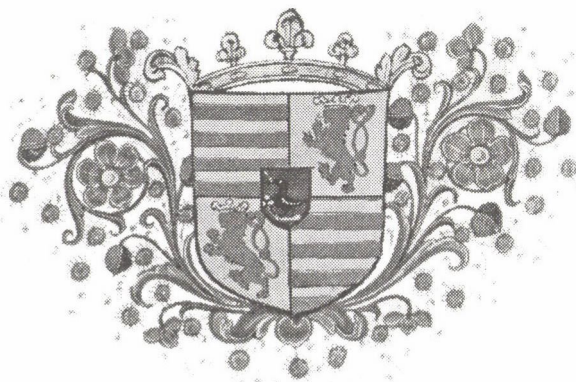
A harmadik, az előzőknél nevezetesebb a korábban Bakócz-, most már Esztergominak nevezett, rendkívül gazdagon díszített, nagy méretű két kötetes Graduale. (Esztergom. Főszékesegyházi Könyvtár MSS. I. 1a.) Első lapján ugyanaz a címer, mint az előbb említett Missalen. A pajzs fölött itt is csak püspöksüveg van, sem bíborosi kalap, sem a pátriárkai kereszt, sem a megfelelő számú bojtok. Tehát a Graduale nem lehetett Bakóczé, hanem Erdődy Simoné.⁵

Különösen fontosak azok a heraldikai tévedések, amelyeknek alapján Zsigmond király és császár kódexeinek tulajdonítottak olyan köteteket, amelyekről kiderült, hogy ő hozzá semmi közük. Azért fontosak ezek a tisztázások, mert főleg ezektől függ, hogy milyen volt Zsigmond irodalmi műveltsége, illetve érdeklődése, milyen volt könyvkultúrája és milyen szerepet játszott uralkodási ideje a magyarországi könyvkultúra alakításában. Ezekben az esetekben meglepő, hogy milyen könnyen keletkeznek megállapítások és téves elemekből levont következtetések, amelyek egyik kézből a másikba mennek át és milyen nehéz azután ezeket a tévedéseket kiküszöbölni.

Mályusz Elemér kitűnő Zsigmond-monográfiájában az uralkodó személye nem valami vonzó

alakként áll előttünk. Mégis egy ponton, a művészettörténészek megállapításai alapján elismerően ír arról, hogy „a kor könyvműveltségének emlékei a királyi udvarhoz, sőt személy szerint Zsigmondhoz fűződnek”. Három kódexről emlékezik meg ezzel kapcsolatban „a naponta használt breviárium mellett, ha nem is ennyire rendszeres, de gyakori olvasmánya lehetett Guido de Columna Trójai története és a Legenda aurea”.⁶ Egy másik tanulmányunkban kimutattuk, hogy ezek közül a ránk maradt kódexek közül egyik sem lehetett Zsigmond birtokában.⁷ Ezekre az érvekre most itt nem térek ki, hanem csak egy másik, a szakirodalomban Zsigmond-kódexeként szereplő kódexre. Ez a bécsi Österreichische Nationalbibliothekban őrzött Cod. Lat. 496 jelzetű Viridarium imperatorum, Dietrich von Niem munkája. Ezt még Csonotosi János tartotta Zsigmond kódexének. Ezt a föltevést már Hoffmann Edit elvetette „Régi magyar bibliofilek” című munkájában, de szerinte meg V. László lehetett a tulajdonos. Csakhogy ebben az esetben a kódex első levelének alján egy egész cimensor ad pontos bizonyítékot a valódi tulajdonosra vonatkozólag. Ezek a címerek egymás után: császári, cseh, magyar vágások, morvasas és kiemelten Ausztria címere. Ez a kötet tehát semmiképpen nem lehetett Zsigmondé, mert ő nem volt Ausztria birtokában, az akkor is a Habsburgoké volt. V. Lászlóé pedig semmiképpen nem lehetett, mert ő sohasem volt császár. Viszont a címerek együttese és köztük a kiemelt Ausztria-címer pontosan ráillik Albert magyar király és német-római császárra, sőt ez egyúttal a kódex keletkezési idejét is behatárolja. Csak 1437 és 1439 közt készíthették. Jellemző, hogy a milleniumi történet 3. kötetében már száz évvel ezelőtt színes reprodukcióban jelent meg ez a kódexlevél és az aláírás pontosan megmondja, hogy Albert kódexéről van szó.⁸ Sajnos ez a közlés, úgy látszik, később elkerülte a művészettörténészek figyelmét.

De találkozunk újabb tévedésekkel is Zsigmond esetében. 1967-ben felbukkant a kutatók előtt egy hatalmas méretű, valóban királyi pompájú Biblia Veteris Testamenti, a zágrábi káptalan MR 156. jelzetű 15. századi kódexe. A kódex datálásával, készítettőjének megállapításával Berkovits Ilona próbálkozott meg, méghozzá éppen a heraldika segítségül hívásával.⁹ Sajnos éppen a heraldikából levont következtetései vezették tévútra. A kódex nem egy illuminátor kezére vall, a legkiválóbb meg is nevezi magát: „ladyas”. Ez a név tulajdonképpen Ladislaus, 1365 és 1410 közt többször

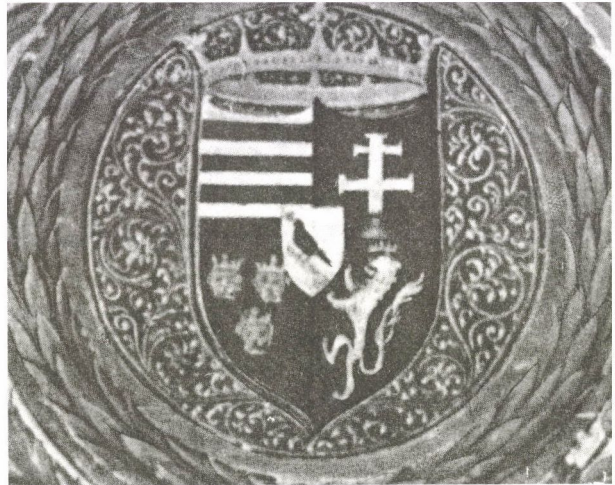
Pseudo-Quintilianus-korvina. (Róma BAV Cod. Regin. Lat. 1715.) – A korvinákban leggyakrabban előforduló Mátyás címer.

fölmerül a prágai festők testületének könyvében. Ő lehetett a prágai királyi könyvfestő műhely legkiválóbb művésze IV. Károly császár és Vencel cseh király korában. Berkovits abból indul ki, hogy a kódex díszes első lapjának lapszéli keretében a császári, arany alapon egyfejű fekete sas látható. Szerinte azért nem készülhetett Vencel számára, még akkor sem, ha a stílus alapján csak a prágai királyi festőműhelyben készülhetett, mert nincs rajta a fehér oroszlán, Csehország címere. Tehát szerinte a tulajdonos Zsigmond császár, aki vagy a prágai műhelyben készítette a maga számára, vagy Ladislaust Magyarországra hozta más könyvfestőkkel együtt s így lehet, hogy a kötet már Magyarországon készült, vagy fogsága idején, vagy közvetlenül kiszabadulása után, mert egy ábrában – szerinte – királyi ruhás alak börtönben imádkozik.

Dehát 1401 táján Zsigmond még nem volt császár, sőt koronázása csak évtizedek múlva, 1433-ban történt meg. Csehországban különben Vencel idején aligha készítettett kódexet Zsigmond, még kevésbé hozott el onnan a királyi műhelyből könyvfestőket. A császári címer alapján tehát éppen az a bizonyos, – ha valóban 1401 táján készült, – hogy a kódex nem lehetett Zsigmondé s így alaptalanok azok a messzemenő következtetések, amelyeket Berkovits Ilona levon arra nézve, hogyan hatott a cseh könyvfestő műhely a magyarra és miért váltotta fel az „új irányzat” a magyar Anjouk olasz irányzatát.

A meghatározásra a heraldika helyes alkalmazása adja meg a feleletet. A császári címer csak IV. Károlyra utalhat, akinek prágai uralkodása idején már „ladyas” Prágában működött. (Károly 1378-ban halt meg.) Ez adja meg a magyarázatát annak a képcskének is a kódexben, amelyről éppen Berkovits állapította meg, hogy ott IV. Károly trónon ülő alakja előtt két ifjú herceg látható, természetesen két fia, Vencel és Zsigmond. Miért lenne egy ilyen, fiatalkorukat ábrázoló kép akár Vencel, akár Zsigmond kódexében? Így tehát a valóban királyi szépségű kódex esetében is el kell vetnünk Zsigmond tulajdonosi voltának föltételezését.

Az utóbbi években azután, pontosabban 1987-ben rendezett kiállítás alkalmával kiadott „Művészet Zsigmond király korában” című kötetben Gerhard Schmidt azt írja: „Az egyetlen számomra ismert, nagy valószínűséggel Zsigmond személyes tulajdonát képezőnek tekinthető, jelentős művészi értékű könyv a Vatikáni Könyvtár Cod. Vat. Lat. 5697 jelzetű kódexe.¹⁰ Még pedig azért, mert az ornamentikában gyakran ott található a cseh és a

Naldus-korvina. (Toruń Cod. Lat. R. Fol. 21.)
Apttavante által készített korvina címere.

birodalmi címer, s mivel a kézirat egyértelműen cseh eredetű, a katolikus párt valamelyik tagja ajándékozhatta ezt a Petrus Comestor közismert „Historia scholastica” című művét tartalmazó kódexet Zsigmondnak prágai koronázása (1420) alkalmából. Dehát Zsigmond 1420-ban még nem volt császár. Viszont a magyar címer teljes hiánya kétségtelen bizonyítéka annak, hogy éppen Zsigmond nem lehetett a kódex tulajdonosa, hanem csakis Vencel, akinek a könyveiben éppen ezt a két címet találjuk egymás mellett.

A sok negatívum után most lássunk két olyan példát, amikor éppen a címer vizsgálata bizonyította be a possessort. Még pedig két olyan esetet, ahol a modern technika, az ultraviola, illetve az infravörös sugarak alkalmazása segítette meg a kodikológiát.

Az egyik a bécsi Österreichische Nationalbibliothek Cod. Lat. 23. jelzetű Plutarchos-kódexe. A Firenzében 1470 táján másolt, egyszerű fehér-indafonatos kódexszel kapcsolatban már korábban fölmerült a gyanú, hogy egykor Mátyás királyé volt. De sajnos a címer fölismerhetetlenül ki van vakarva. Az ultraviola sugaras vizsgálat azonban kimutatta, hogy a megfelelő helyen Mátyás király címerének nyomai ismerhetők fel.

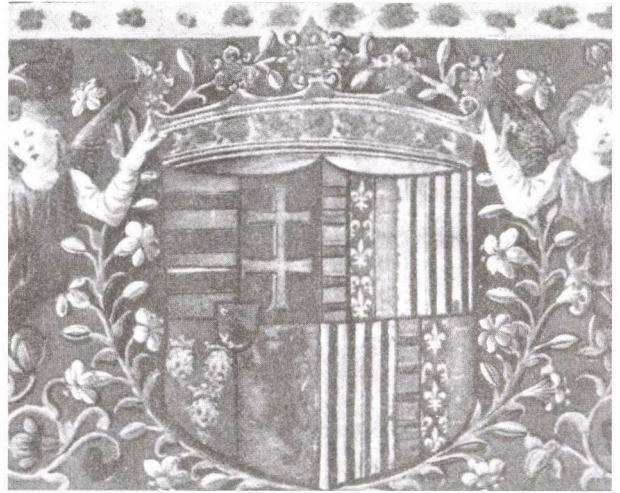
A másik a ma Lövenben (korábban Mechelenben) őrzött ragyogó szépségi Biblia, amelynek elején különös módon egy képes családfa látható, a nápolyi királyi család tagjai, köztük II. Róbert király felesége, Mária, aki V. István magyar király leánya volt, valamint leszármazottai, köztük a tragikus sorsra jutott Anjou László, Johanna királyné férje. A kódexben többször megtalálható

címerek azonban Johanna bizalmi embere, Alife tulajdonát bizonyítják. Az infravörös-vizsgálat azonban kiderítette, hogy a címerek alatt egykor Anjou László címerei voltak. A Biblia tehát az ő számára készült, de halála után Johanna elajándékozta s ekkor kerültek bele az újabb címerek.¹¹

Az egyes kódexek datálásán túl egy fontos könyvtár meglétére derített fényt a heraldika. Ez pedig Mátyás király felesége, Beatrix királyné könyvtára. Egyes korábban hiteles korvinának tekintett kódexekben ugyanis olyan possessor-címer található, amelyen egy pajzson egyesítve látható Mátyás király címere és Beatrix nápolyi Aragon címere. Korábban természetesnek vették, hogy a király és a királyné címere együtt ott szerepelhetett egy korvinán. A baj csak az, hogy széles körű vizsgálat után kiderült, hogy a magyar királynék pecsétjeinek címerében már az Anjou-kor óta mindig ott volt található a királyi férj és saját címerük. Viszont a királyi pecsétteken sohasem látható a királynéi címer. Ha meggondoljuk a dolgot, ez természetes is, mert a királyok saját címerükben azoknak az országoknak, tartományoknak címereit tüntették föl, amelyeknek birtokosai, vagy legalább egykori birtokosai voltak. Viszont ha a királyné címere is ott lett volna, ez olyannak tűnt volna, mintha annak a családjának az országára is igényt tartottak volna. Viszont a királynék – megtartva a saját eredetükre utaló családi címerüket – természetesen mint férjük országának királynéi, a királyi férj országának, jelen esetben Magyarországnak címerét is viselhették. Hogy gyakorlati hasonlaltal éljünk, ez az eljárás megfelel a magyar névhasználatnak: a feleség mint X. Y.-né, N. N. írhatja nevét, de a férj sohasem írhatja, hogy ő X. Y., de férje N. N.-nek. A magyar jogi gondolkodás tehát jobban védi az asszony személyi önállóságát, mint általában a külföldi, ahol az asszony keresztnevével beleolvad férje családjába.

Így tehát a címerek alapján – és egyéb szempontok figyelembevételével, például hogy ráncmaradt ugyanaz a mű olyan kódexben, amelyen Mátyás király címere van és egy másik példány, amelyen Beatrix királynéi címere van, – meg lehetett állapítani, hogy az ilyen utóbbi típusú kódexek nem igazi korvinák, hanem Beatrixnak magyar királynéi korszakában is volt egy külön, valószínűleg nem nagy méretű könyvtára, ahogy konkrét adataink vannak arról, hogy kódexekkel már Nápolyban, házassága előtt is rendelkezett.¹²

Olykor a címerek vizsgálata a kódexek eredetére és egyéb történeti vonatkozásaira is kínál eléggé reális hipotéziseket. Itt van mindjárt a Wolf-

Beatrix királynéi címere a Regiomontanus-kódexben.
(Wien ÖNB Cod. Lat. 44.)

benbüttelben őrzött (Herzog August Bibliothek Cod. 39. Aug. 4°) Psalterium Davidis. A díszes zsolnároskönyv possessor-címere Beatrix királynéi címere. A kötetstáblán viszont Mátyás király címere van, még pedig egészen különleges módon, a címer koronáját valódi rubinszemek díszítik. A kódex festője a neve s firenzei mester, Cherico, akinek kezétől korvinákat ismerünk. Mivel a kódex keletkezési ideje 1476 tájára, tehát a Mátyás-Beatrix házasságkötés idejére tehető, nagy a valószínűsége annak, hogy a kis kötet egyike lehetett Mátyás király nászajándékainak felesége számára.

Hasonlóképpen királyi ajándékokra kell következtetnünk a bécsi (ÖNB Cod. Lat. 11.) Plautus-kódex esetében. A possessor-címer kétségtelenül Vitéz Jánosné. A kódex tehát az övé volt. Csakhogy ugyanabban a lapszélkeretben fent közepén Mátyás király címere van. Olyan föltételezés, ami fölmerült, hogy Vitéz ezzel magyar voltát akarta volna dokumentálni, elfogadhatatlan. Miért kellett volna magyar voltát bizonygatni saját kódexében a magyar primásnak? Sokkal valószínűbb, hogy a kódexet Mátyás király ajándékként készítette Vitéz János számára, valószínűleg 1465 táján Ferrarában. Ez megerősíti azt a véleményt, amelyet Hoffmann Edittel és H. J. Hermannal együtt magunk is vallunk, hogy az alsó lapszélkeretben, a címer két oldalán látható portrék közül az egyikben, szemben az egyértelműen Vitéz Jánosénak elfogadott képpel az ifjú Mátyást látjuk és nem Janus Pannoniust, amit mások, így Balogh Jolán föltételeztek. Az ábrázolt ifjú egyébként is sokkal inkább a 22 éves Mátyás, mint a 30 év fölötti Janus portréjának felel meg.

A címerek vizsgálata alapján elfogadhatónak látszik az a föltételezés, hogy a három müncheni Livius-kódex közül a 3. kötetet (Bayerische Staatsbibliothek. Cod. Lat. 15.733.) az 1. és 2. kötet tulajdonosa, Vitéz János az éppen akkor megvásárolt Mátyásnak szánta. Tudniillik, míg az 1. és 2. kötetben Vitéz címere egyedül áll a szokásos helyen, a 3. kötetben a possessor-címer helye üres címerpajzs maradt, de fölötte királyi korona látható. A középső címer két oldalán a Vitéz-címer, de az egyiken püspöksüveggel, a másikon süveg nélkül. Az üres címerpajzshoz pedig alul a Garázda-Szilágyi címer csatlakozik. Mivel tudjuk, hogy Vitéz és Janus Pannonius ugyanazt a címet használták, azt lehet föltenni, hogy a kötetet ketten akarták az új királynak fölajánlani, – ezt az időpontot 1458-ra rögzíti, amikor Janus még nem püspök, a Szilágyi címer alkalmazása pedig arra a tényre utal, hogy a szinte még gyermek Mátyás mellé, vagy fölé, odarendelték Szilágyi Mihályt mint kormányzót. A királyi címer még nem került bele, mert még nem lehetett tudni, hogyan alakítja az új király címerét. De azt is tudjuk, hogy Szilágyi már 1458 közepén Mátyás ellen fordult, összeesküdött ellene és ezért a király elmozdította. Talán ez volt az oka annak, hogy végül is a Szilágyi-címeres kötet átadása és a királyi címer befestése elmaradt, a kódex maradt Vitéz birtokában.

Befejezésül még egy olyan epizódról szólnánk, amikor a kodikológiai címertan adalékkal szolgál a forráskritikához. Galeotto Marzionak Mátyás ki-

rály bölcs mondásairól és kiváló tetteiről szóló könyvecskéjét úgy szokták tekinteni, mint nem nagyon megbízható anekdotázást. Egyik érdekes részletének magyar fordítása így szól: Báthory Miklós „Itáliában kitanulta a humanista tudományokat, gonddal és szorgalommal tovább növelte műveltségét... És nehogy a semmittevésnek és a fecsegésnek hódoljon, míg a királyi tanács összeül, egy könyvet hozott magával, ha jól emlékszem, Ciceronak azt a művét, melynek Tusculumi kérdések a címe. Sokan nevettek, hogy ez a kiváló ifjú könyvet olvas, szokatlan és új dolog ugyanis a magyaroknál, ahol a fecsegés meg pletyka járja, hogy a püspökök könyvet olvassanak. Közben bejött Mátyás király és meglátta, hogy Miklósnál könyv van... Ezután a főurakhoz fordult, akiknek a nevetgelését észrevette: Ne nevéssétek ki azt, amit tudatlanságotokban nem vagytok képesek felfogni.”

Az Országos Széchényi Könyvtárban őriznek egy Cicero „Tusculunarum quaestionum libri” tartalmú, kisalakú, tehát könnyen kézben tartható (12×18 cm) kódexet, címlapján a Báthory-címer. (Cod. Lat. 150.) Tehát ez volt az a könyv, amelyet Báthory püspök a királyi fogadás előtt olvasott és amelyről Mátyás király intó szavai szóltak a világi főurakhoz. Így Galeotto jól emlékezett, még a kódex címére is és az igazat írta. Nem lényegtelen adalék ez Galeotto elbeszéléseinek hitelességéhez.

Csapodi Csaba

JEGYZETEK

1. *Corralanza, G. B.*: Dizionario storico blasonico. Vol. II. Pisa, 1890. 45.p. – Marrucchi, Adriana: Stemmi di possessori di manoscritti conservati nella Biblioteca Vaticana. (Mélanges Eugène Tisserant. Vol. VII/2. Città del Vaticano. 1964. Studi e testi 237.) 51., 59.p. és Tav. V. N. 43., 61. p.
2. *Ruysschaert, José*: Recherches des deux bibliothèques romaines Maffei des XVe et XVIe siècles. (La Bibliofilia 60. 1958. 306–355. pp.)
3. *Kniewald, Dragutin*: Misal časmskog propošta Jurja de Topusko. Zagreb 1940.
4. Magyarország műemléki topográfiája. I. Esztergom műemlékei. 1. Összeállította *Genthon István*. (A könyvtári részt írta *Berkovits Ilona*. Bp. 1948. 312–320. pp.)
5. *Csapodi Csaba*: Bakócz Tamás, a humanista. („Irodalomtörténeti Közlemények”. 87. 1983. 59–66. pp.) – U.a. *Reneszánsz Füzetek* 57.
6. *Mályusz Elemér*: Zsigmond király uralma Magyarországon. Bp. 1984. 268–269. pp.

7. A magyar könyvkultúra Zsigmond korában „Magyar Könyvszemle” 111. (1995) 1–14. pp.
8. *Pór Antal*: Az Anjou ház és örökösei. Bp. 1895. (A magyar nemzet története. Szerk. Szilágyi Sándor. III. k.) 612–613. lapok közt.
9. *Berkovits Ilona*: Une bible de Sigismond de Luxembourg en Yougoslavie. (Sbornik Národního Muzea v Praze. 21. 1967.) 267–273. pp.
10. *Schmidt, Gerhard*: Zsigmond császár és a könyvfestészet. (Művészet Zsigmond király korában. – Bp. 1987) 184.p.
11. *Csapodi-Gárdonyi, Klára*: De eerste eigenaar van de Anjou-Bijbel verheer te Mechelen. (letteren en Kunst van Mechelen. 65. 1971.) 49–63. pp. – U.ő: Der erste Besitzer der Anjou-Bibel zu Mechelen. (Gutenberg Jahrbuch 1972.) 26–31. pp. U.ő. Anjou Endre Bibliája (In.: Eszmetörténeti tanulmányok a magyar középkorból. Bp. 1984. 387–406. pp.)
12. *Csapodi Csaba*: Beatrix királyné könyvtára. („Magyar Könyvszemle”. 1964.) 201–224. pp. – U.a. Bp. 1964. (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának közleményei.) 41.

BÁNYÁSZ CÍMERKÉP EGY BÁNYAVÁLLALKOZÓ PECSÉTJÉN A XVIII. SZÁZAD ELSŐ FELÉBEN

Bécsben született Kohlbacher Lambert Mátyás, aki 1692. szeptember 20-án kapott pesti polgárjogot.¹ Pest közéletében mint a kamaraigazgatósági párt tagja volt ismert a város autonómista törekvéseivel szemben. Saját maga és fegyveres kísérői is több tettelegességet követtek el – például – pesti bírók ellen. Legmagasabb tisztsége: a budai királyi harmincadhivatal ellenőre (controlor) már 1697-ben.²

Kohlbacher 1698-ban folyamodott az uralkodóhoz a maga és társai nevében érckutatási és bányanyitási kiváltságért. Privilegiumát 1700. április 23-án állították ki I. Lipót nevében, a Börzsöny hegység területére. Kohlbacher ezt követően

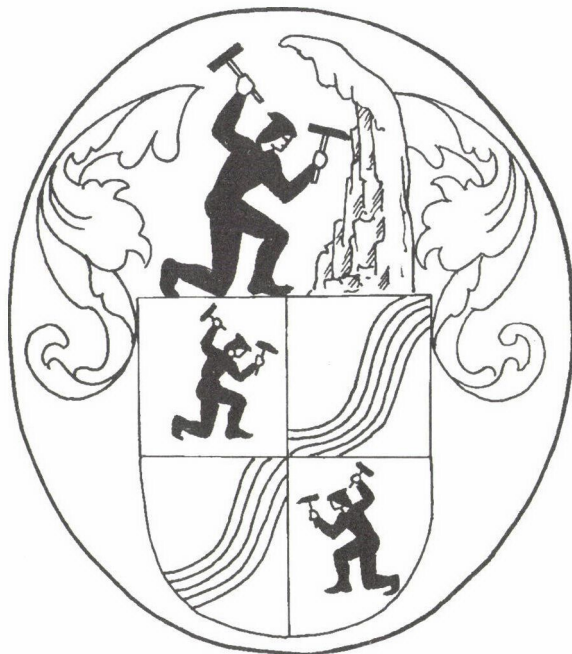
Nagybörzsöny községbe költözött, 1714-ig sikerült két tárnát megnyitnia Szokolyán.³

Levelezésében állt a Szokolyát birtokló Esterházyakkal. Az 1736. február 23-án kelt levelén fennmaradt Kohlbacher pecsétjének romja.⁴ Ritkaság számba megy, hogy egy magánvállalkozó pecsétjén bányász címerkép legyen.

A címerpecsét leírása: állított ovális vonalkeretben negyedelt doborpajzs 1. és 4. mezőjében befelé fordított térdelő bányász feje magasságában éket (?) tart, melyre másikat, feje fölé emelt kezében kalapáccsal sújt. A pajzson (sic) ugyanez a kép, de ezen már a vájat fala is látható, kétoldalt barokkos takaró. A 2. és 3. negyedben jobbharánt, hullámos, többszálú pólya. A pajzs színei és fémei nem állapíthatók meg. Átm.: kb. 20 × 23 mm.

A bányász címerkép nem szorul magyarázatra. A hullámos pólya valószínűleg a Dunát jelenti. Kohlbacher amikor a Börzsönyi bányászat előnyeit felsorolta, sosem mulasztotta el megemlíteni, hogy a létező, leendő bányák közel fekszenek a Duna olcsó víziútjához, vagyis az érc és termékek szállítására kedvezőek a viszonyok.

Horváth Lajos

JEGYZETEK

1. *Dümmerth Dezső*: Pest város társadalma 1686–1696. Bp., 1968. 229–230.
2. *Borosy András*: Pest-Pilis-Solt vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái 1638–1711. III. Bp., 1985. 3004.
3. *Horváth Lajos*: A Börzsöny-hegység bányászatának vázlat. Váci Könyvek 3. Vác, 1987. 147–151. pp.
4. Magyar Országos Levéltár. Esterházy cs. lt, P 108. Rep. 23. 169. cs. fasc. GG no. 1954.

A BUDAI ÉS PESTI KÖNYVKÖTŐK PECSÉTJE 1729-BŐL

A Veszprém Megyei Levéltár őriz egy Budán 1788. június 16-án kelt bizonyáglevelet,¹ melyet Joseph Echterling budai születésű 26 esztendőös könyvkötőlegény számára állított ki Melchior Raithaler, a céhbeli legények atyamestere és Johann Echterling cég-elöljáró. A cég-pecsét vörös viasz-leNyomatának figyelemreméltó körfelirata: „SIGIL • DER • BURGL • BUCHB • IM • OFEN • V • PEST • 1729.” szerint a két város könyvkötői ekkor még közös szervezetben működtek. E közös cég legkésőbb a század közepére bizonyosan szétvált, legfeljebb filiális kapcsolat maradt fenn, ugyanis a pesti könyvkötők 1746-ban, a budaiak 1767-ben már külön-külön próbálkoztak (sikertelenül) királyi kiváltságlevelet szerezni.² 1761-ig azonban, amikortól fogva a privilégiumváltást kötelezővé tették,³ még nem volt akadálya az együttműködés mindennapos gyakorlatának, ha az érvényes céhes előírásokat egyébként betartották.

Az 1729-es évszámmal ellátott közös pecsét címerszerű rajzán a könyvkötők korabeli elterjedt jelképét látjuk. Fekvő helyzetű, könyvet szorító

ú.n. gerendaprésen két ágaskodó nőtény oroszlán kétoldalról könyvet – Bibliát – tart. Ugyanezen motívum látható, mint fő díszítőelem a bianco bizonyáglevél-nyomtatvány keretezésének közepén fent. Hasonló ábrázolás a pozsonyi könyvkötő cég datálatlan pecsétjén,⁴ valamint pl. a wintherthuri (Svájc), a hildesheimi és más német városok könyvkötőinek címerében szerepel.⁵

Az önállóvá lett pesti céhnek 1788 és 1789 során kelt három bizonyágleveléről ismerjük pecsétjét⁶ „SIGILLUM • DEP • BUCHBINDER • DER • KÖ • FREI • STAT • PEST.” körfelirattal, melynek rajzolatán sugárkoszorús, koronás nőalak jobbával egy könyvet (Bibliát), baljával Pest város címerképét ábrázoló pajzsot támaszt.⁷ Az, hogy ugyanekkor (1788) a budai könyvkötők az 1729-ben vésett közös pecsétet alkalmazták, megengedi feltételeznünk, hogy a pestiektől eltérően ők nem készítették újat, továbbra is a korábbi állapotot tükröző pecsétnyomót használták.

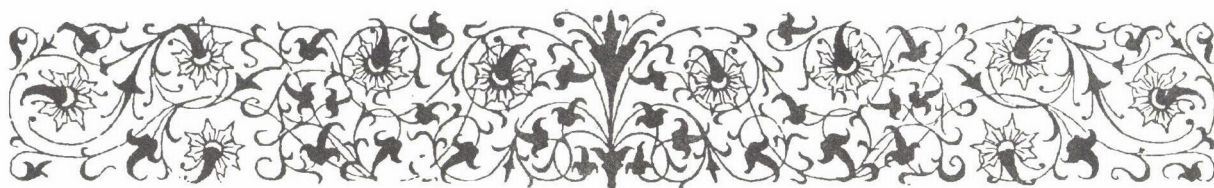
Koncz Pál

JEGYZETEK

1. Veszprém Megyei Levéltár (VeML) V.102.q.No.166.
2. Dóka Klára: A pest-budai céhes ipar válsága. Bp., 1979. 80., 83. p.
3. Nagy István: A kézművesipar fejlődése és a céhszervezet reformja Pesten a XVIII. században. In.: Tanulmányok Budapest Múltjából XVII. 1966. 59–60. pp.
4. Borovszky Samu szerk.: Pozsony Vármegye. (Magyarország vármegyei és városai.) Bp.1905. 309. p.

5. Seyler, Gustav A.: Berufswappen. Siebmacher's Grosses und Allgemeines Wappenbuch. I. Theil VII. 36–37, Taf.37–38. pp.
6. A veszprémi Laczkó Dezső Múzeum céhtörténeti adatai: 70.1213.1., valamint VeML V.102.q.No.44; 62
7. Koncz Pál: Egy 200 éves könyvkötői bizonyáglevél. in: Múzeumi Diárium (2) Veszprém 1989. 17–18. pp.

BÁRÓ APOR VILMOS PÜSPÖKI CÍMERE

Ötven esztendővel ezelőtt, 1945. április 2-én szenvedett vértanúhalált báró Apor Vilmos győri megyéspüspök. Ezen évforduló alkalmából emlékezünk meg a főpap püspöki címeréről és annak kialakulásáról.

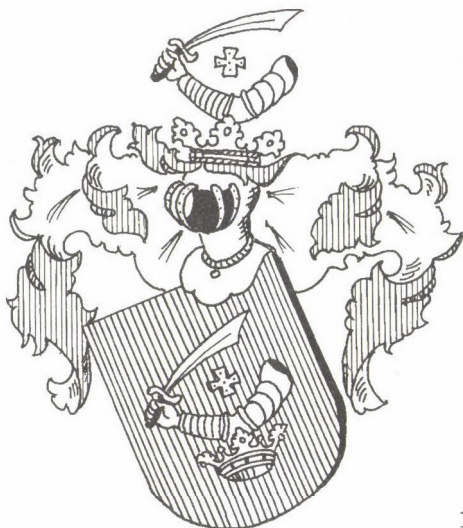
Altörjai báró Apor Vilmos 1892. február 29-én született Segesváron, báró Apor Gábor Háromszék vármegye alispánja és erdődi gróf Pálffy Fidélia ötödik gyermekeként. Az innsbrucki teológia elvégzése után, 1915. augusztus 24-én szentelték pappá a nagyváradai egyházmegye számára. Káplánként szolgált a Békés vármegyei Gyulán, majd papneveldei prefektus és dogmatikatanár lett Nagyváradon. 1918. szeptember 1-jétől Gyula város plébánosa, majd 1929. november 10-től – miután elnyerte a csolti címzetes apáti titulust – apátplébánosa.

Közel 23 évi gyulai szolgálat után, 1941. január 21-én XII. Pius pápa győri megyéspüspökké ne-

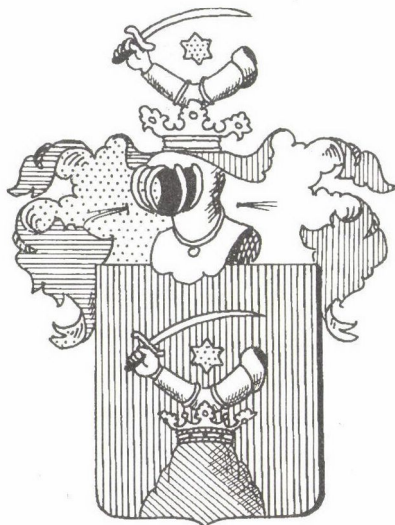
vezte ki. A püspökszentelést február 24-én, a gyulai plébániatemplomban Serédi Jusztinián esztergomi érsek végezte, Czapi Gyula veszprémi- és Glattfelder Gyula csanádi megyéspüspökök segédletével.

1945. március 30-án, Nagypénteken egy orosz katonatiszt megsebesítette a győri Püspökvár pincéjében rejtőzködő nők védelmében. Súlyos sérülései következtében 3 nappal később, húsvéthétfőn hunyt el Apor Vilmos püspök.¹

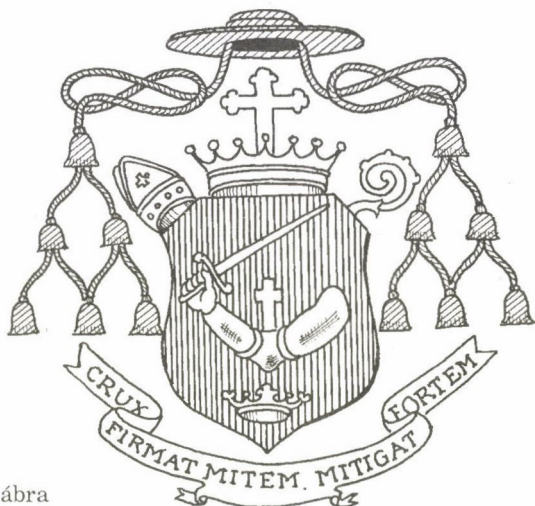
Az altörjai Apor család Erdély legrégebbi családjai közé tartozik. Eredetét a X. században élt Aporig (Opour), a székelyek rabonbanjáig vezeti vissza. A család első okleveles említése azonban csak 1311-ből maradt fenn, a szakadatlan leszármazás pedig a XV. századtól mutatható ki. Az Aporkok ősi fészke a Háromszék vármegyei Bálványosvár volt, majd a XVI. század végén átköltöz-

1. ábra

2. ábra

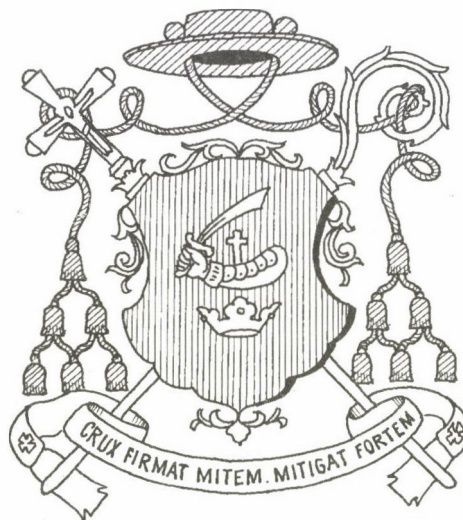
3. ábra

tek a közeli Torjára. Innen származik a család nemesi előneve.²

A bárói rangot – először – Apor István (1638–1706, Csik, Gyergyó és Kászon székek királyfőbírája, később erdélyi kincstartó) nyerte el 1693. május 1-jén, a grófi rangot 1696. február 23-án kapta³. Ez az ág azonban 1706-ban, az ő halálával kihalt.

Gróf Apor István unokaöccse, Péter (1676–1752) háromszéki főkirálybíró 1712. január 15-én nyert bárói címet⁴. Az ő egyenesági leszármazottja volt Apor Vilmos, valamint a napjainkban élő Apor bárók.

A bárói, illetve a grófi oklevelek nem tartalmazzák a család címerének leírását, csupán az ősi címet erősítik meg bennük. A különböző források kétféle Apor címről tesznek említést.⁵ (1. és 2. ábra)

4. ábra

Gróf Apor István a „keresztes”, báró Apor Péter és leszármazottai a „csillagos” címet használták.

Amikor 1941-ben Apor Vilmos a győri egyházmegye főpásztora lett, püspöki címet kellett tervezetnie. A püspökszentelésre kiadott emléklapon a 3. ábrán látható címer szerepelt.

Apor püspök azonban nem ezt, hanem egy ehhez nagyon hasonló címet használt 4 évi főpásztorsága alatt. Ennek heraldikai rajza a 4. ábrán látható

Mindkét címer alatt a „Crux firmat mitem, mitigat fortem.” (A kereszt erősíti a szelídet és szelidíti az erőset.) jelmondat olvasható.

A 4. ábrán látható címer szerepel az általa kiadott körleveleken és más nyomtatványokon, de ez van megformálva a győri székesegyház Szent László kápolnájában található vörösmárvány szarkofágján is.

Merényi-Metzger Gábor

JEGYZET

1. Báró Apor Vilmos életéről megjelent legjelentősebb tanulmányok: *Balássy László*: Apor Vilmos a vértanú püspök. Bp., 1989.; *Hulesch Ernő*: Győri Nagypéntek 1945. 1990.; *Horváth József*: Apor püspök élete és halála. München, 1984.; *Meszlényi Antal*: Magyar szentek és szentéletű magyarok. München, 1976. 267–289.pp.; *Szolnoky Erzsébet*: Fellebbezés helyett! Apor Vilmos püspök élete és vértanúsága. Bp., 1990.; *Ternyák Csaba*: Apor Vilmos püspök. Szeged, 1993.

2. Az Apor család történetére vonatkozó legfontosabb irodalom: *Gudenus János József*: A magyarországi főnemesség XX. századi genealógiája. I. Bp., 1990. (továbbiakban: Gudenus im.) 55–60.pp.; *Kempelen Béla*: Magyar nemes családok. I. Bp.,

1911. (továbbiakban: Kempelen i.m.) 296–298.pp.; *Nagy Iván*: Magyarország családai czímerekkel és nemzedékrendi táblákkal. I. Pest, 1857. (továbbiakban: Nagy i.m.) 53–57.pp.; *Pálmay József*: Háromszék vármegye nemes családjai. Sepsiszentgyörgy, 1901. 18–21.pp.

3. MOL – B 18 – Liber Regius Transsylvaniae. I. 4. és 13.p.

4. MOL – B 18 – Liber Regius Transsylvaniae. V. 498.p.

5. *Gudenus* im. 55.p.; *Kempelen* im. 140.p.; Magyarország címeres könyve. I. Bp., 1913. 17. és 29.t.; *Nagy* im. 57.p.; *J. Siebmacher's grosses und allgemeines Wappenbuch. Adel von Siebenbürgen. Nürnberg, 1989. 88.p. és 36.t.*

AZ 1848/49-ES SZABADSÁGHARC HONVÉDGYALOGSÁGÁNAK A RENDSZERESÍTETTŐL ELTÉRŐ, TÁBORI SAPKÁRA VALÓ SAPKARÓZSÁI A VESZPRÉMI MÚZEUMBAN.

A téma szakértői előtt közismert, hogy 1848/49-es honvédségünk bizonyos alakulatainak egyenruházata egyes részleteiben máig is ismeretlen. Ennek fő oka a rendkívüli szükséghelyzetben kerekendő, nevezetesen abban, hogy Magyarországon akkor még modern gyári nagyipar nem lévén, az egyes csapatok kisebb-nagyobb tételekben különféle, az éppen rendelkezésükre álló helyekről szereztek be felszerelésük darabjait.

A honvédgyalogság legénysége kék színű – illetve az egyes zászlóaljok kitüntetésként kapott vörös – posztó tábori sapkáján rendszerint nemzeti-színű (piros-fehér-zöld) fonálból készült rózsát viselt. A veszprémi Laczkó Dezső Múzeum azonban 2 db a fentitől eltérő 1848/49-es sapkarózsát őriz.

Leírásuk a következő.

A., Numizmatikai gyűjtemény ltsz. 68.3.70. (rég. szerzeményi napló szám: 2592/1909).

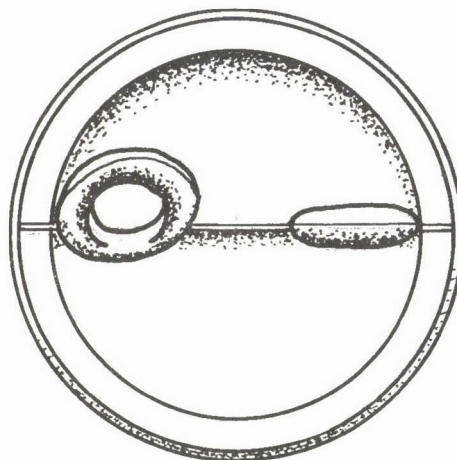
Kerek, ólomból öntött, 2,5 cm átmérőjű, gomb-szerű sapkarózsza. Előlapját a koronás magyar kis-címer díszíti, amelyet tölgy- és babérág övez. Szélét sodort zsinórra emlékeztető díszítés szegélyezi. Hátlapján 2 kerek fül, ennek segítségével lehetett felvarrni. Elöl domború, hátul homorú kiképzésű.

B., Iparművészeti gyűjtemény ltsz. 66.424. (rég. szerzeményi napló szám: 66/1903.).

Az előbbivel mindenben megegyező példány, de ezt nem a koronás, hanem a debreceni trónfosztás (1849. április 14.) utáni címer – a korona helyét egy szablyával átszúrt babérkoszorú foglalja el – díszíti. Eltérő még, hogy amíg az előbbi példányon

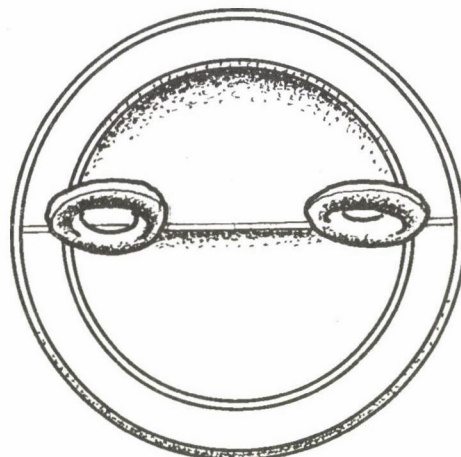
1.a. Az 1848-as sapkarózsza előlapja

1.b. Az 1848-as sapkarózsza hátlapja

2.a. Az 1849-es sapkarózsa előlapja

2.b. Az 1849-es sapkarózsa hátlapja

a címerpajzs oldalai egyenesek, itt íveltek (ún. Kossuth-címer).

Mindkét példány hátoldalán középen, a felerősítésre szolgáló 2 fül vonalában egy az öntéstől származó egyenes „varrat” látható.

Múzeumunk régi „Szerzeményi Napló”-jából tudjuk, hogy az A.-példányt 1909. szeptember 10-én – egyéb 48-as relikviák társaságában – Cser József ajándékozta a múzeumnak. A múzeum Múzeumtörténeti adattárának 194/1909. sz. okmánya, amelyet Cser József írt és „A veszprémi múzeumba adott tárgyak jegyzéke” címet viseli további információt őrzött meg számunkra a sapkarózsáról, amely a felsorolt tárgyak között a 24. sorszámot kapta: „Olmogomb magy. címerrel. A pesti I.ő honvédzászlóalj vitézeinek, vörös zsinórral díszített kék sapkáján ez volt elül a gomb.” Bár ez az irat 1909-ben, tehát 60 esztendővel a szabadságharc után keletkezett, mégis úgy tűnik, hogy az abban foglaltakat hitelesnek kell elfogadnunk. A hivatkozott iratból ugyanis kitűnik, hogy az ajándékozó: Cser József maga is résztvett a szabadságharcban, mint a 47. zalai honvédzászló-

alj tagja. Bátyja: Cser Ferenc pedig ugyanezen zászlóalj hadnagya volt.¹

A B.-példány 1903-ban Kiss Endre (Lepsény) ajándékaként – több más tárggyal együtt – került a múzeumba. A „Szerzeményi Napló” bejegyzése röviden csak annyit mond róla, hogy: „gomb (1849-ből 1 drb).”

Amennyiben feltételezzük, hogy a B.-példány is az I. honvédzászlóalj sapkájára készült, úgy úgy tűnik, hogy e zászlóalj 1849. április után is megőrizte a szokásostól eltérő sapkarózsáját.

A sapkarózsa 2 füllel való felerősítési módja pedig 70–80 éves gyakorlatot teremtett. Ugyanígy 2 füllel készültek az osztrák-magyar hadsereg 1868–1918 közötti legénységi tábori sapkára való rózsái, sőt még a magyar Nemzeti Hadsereg (utóbb m.kir. Honvédség) sapkarózsái is az 1920-as években. Csak később tértek át arra a felerősítési módra, amikor a sapkarózsát 2 tűzővel rögzítették az anyaghoz.

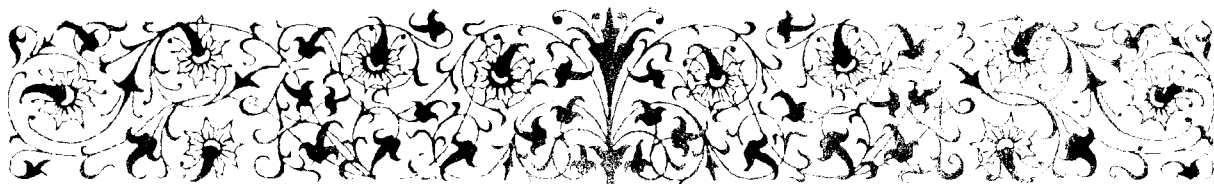
Az általam hazai múzeumokban látott 1848–49-es tábori sapkák között egy olyan sem akadt, amelyet az ismertettekkel azonos rózsza díszített volna.

Rainer Pál

JEGYZETEK

1. Bona Gábor: Az 1848/49-es honvédhadsereg Zala megyei születésű tisztjei (In.: A szabadságharc zalai honvédei 1848–1849. Zalai Gyűjtemény 33. Zalaegerszeg 1992. 5–52. pp.). Árkovics István–Csomor Erzsébet–Molnár András–Oláh

Szakály Gabriella: Az 1848–1849-es szabadságharc zalai honvédeinek névtára (u.o. 259–421.pp.) egyiküket sem említi, jóllehet, az utóbbi munkában több Cser nevű honvéd, illetve honvédtiszt is szerepel.

A VÁLLAJI SÍPOS CSALÁD GENEALÓGIÁJA

Az első ősök

A genealógia bölcs megállapítása: „voltaképpen minden család egyformán ősrégi. Csak abban van különbség, hogy egyik család őseit régebben emlegetik az írásokban, mint a másikat.”¹ Nos a Vállaji Sípos család őseit először – eddigi ismereteink szerint – 1499-ben említi írás.²

A Sípos vezetéknév – katonáskodásra utaló foglalkozási név – a XIV-XV. század fordulóján alakult ki.³ A sok Sípos család közül⁴ az egyik Vállajon élt. Első ismert ősei a XV. század végén katonáskodó jobbágyokként tűnnek fel. Vállaj ekkor már az ecsedi uradalom része, a Báthory család birtoka.

Elsősorban az ecsedi vár biztonsága miatt volt szükség a később szervitoroknak, majd libertinusoknak (szabadosoknak) nevezett, a környező falvakban lakó fegyveresekre. Ha a szükség úgy kívánta, az állandó őrség kiegészítésére használhatták fel őket, de behívhatók voltak az ecsedi uradalom szomszédságában birtokos Károlyiak ellen is, vagy helyt kaphattak az uralkodó által hadba hívt, országos tisztségeket betöltő Báthoryak bandériumába is.

A Vállajon élő Sípos család a XV. század végén már terebélyes – régebben lakhattak itt –, mivel négy fegyverforgató tagját (csak az erejük teljében lévő férfiakat) említik az oklevelek.

Mátyás király halála (1490. április 6.) után az ecsedi uradalom két tulajdonosa, *Báthory István* országbíró és testvére, *Báthory András* csaknem kétszáz fegyverest küldött a szomszédságukban lakó Károlyiak ellen. Nemesemberek, familiáriusok vezetésével indultak útnak a Bátorból (9 fő), Dobról (8), Gilvácsról (2), Terebesről (4), Majtény-

ból (17), Szoldobágyteremből (8), Mérkről (7), Fábiánházáról (10), Ecsedről (3), Kálmándról (40), Szentmiklósról (7), Szaniszlórol (20), Vállajról (13 személy, köztük *Sípos Mihály*), Vasváriból (4), Domahidáról (19), Tagyról (20) fegyverbe szólított jobbágyok. Károlyban elfoglalták *Károlyi János fia, László* házát és nemesi kúriáját, s onnan többek között egy tíz forint értékű lovat is elvittek; teljesen kifosztották *Károlyi László* és *Károlyi Bertalan* jobbágysait (az okozott kár értéke 400 forint fölött volt), elhurcolták *Károlyi Bertalan* két jobbágysait, s érték 40 forint váltságdíjat követeltek, végül *Károlyi István* birtokát, Csanálost dúlták fel, innen hat jobbágyot vitt el Kálmándra és Vállajra.⁵

1498 márciusában *Bélteki Drágfy Julianna*, *Báthory András* özvegye, s gyermekei: *Báthory György, István* és *András* parancsot adtak *Károlyi Lancz László* Vada nevű falujának megtámadására. Ezt két nemes úr, *Paposi Ördög Miklós* és *Árthánházi György*, Ecsed várnagysai vezették. Vállajról 45 (köztük *Sípos Mihály, István*, másik *Mihály* és *Ágoston*), Mérkről 19, Ecsedről 3 személyt szólítottak fegyverbe. Elrabolták, Vállajra hurcolták *Károlyi Lancz László* egyik jobbágysait, familiárisát pedig halálosan megsebesítették.⁶

1499 tavaszán *néhai Károlyi Lancz László fia, László* 60 köből búzát indított útnak Olcsvára. Az ottani malmában akarta megőrletni. Amint a szállítmány az ecsedi uradalomhoz tartozó Vállajhoz ért, hat ottani fegyveres jobbágy, köztük *Sípos Mihály* – özvegy *Báthory Andrásné* és fiai, *György, István, András* parancsára – *Károlyi Lancz László* két szolgáját megverte, a 60 köből búzát a szekérel és az ökrökkel együtt elvette.⁷

Két adománylevél

A XVI. századból két adománylevél bizonyítja, a Báthoryak meg voltak elégedve a Sípos család szolgálataival.

Néhány meg nem nevezett személy közbenjárására *Rozgonyi Katalin*, *Báthory András* özvegye „*megfontolás tárgyává tette*” a Vállajon lakó *Sípos János* „*hűséges szolgálatait*”, s 1534. április 7-én neki és örököseinek adományozta az említett faluban, a Kereknyádas folyónál lévő malmot. Mindez az özvegyasszony fiainak, *Báthory Andrásnak* és *Báthory Miklósnak* a hozzájárulásával történt. Az adománylevelet Ecsed várában állították ki.⁸

Vajon milyen szolgálatok jutalma lehetett az a bizonyos malom?

Báthory András 1526. október 14-én még jelen volt Tokajban, ahol *Szapolyai János* királlyá választását készítették elő,⁹ de hamarosan *Ferdinánd* híve lett. Pártállásával *Báthory András* maga ellen ingerelte *János* királyt és híveit. Ezen a frekvencián területe – a Tiszántúl úgyszólván *János* király személyes birtoka – nem tűrhették meg maguk között *Ferdinánd* király alattvalóját. 1527 tavaszán az ecsedi vár is elveszett, a büszke főúr földönfutó lett.¹⁰

Mit tehetett *Báthory András*, ami fegyverest csak tudott, összeszedett, s folytatta a harcot *János* király híveivel szemben. Szinte bizonyos, a vállaji katonákat is magával vitte. Feltehetően *Sípos János* is követte urát, s ezekben a zűrzavaros időkben a két király között folyó belháborúban szerzett érdemeket 1527–1532 között.

Vajon kik lehettek azok a meg nem nevezett személyek, akik felkaroltak, adományhoz segítettek egy szegény szolgát? *Báthory*-familiáriusok: birtokos nemesek. Azok, akik 1527–1532 között *Báthory András* fegyvertársai voltak. Ők figyelhettek fel *Sípos Jánosra*, ők járhattak közbe *Báthory András* özvegyénél (*Báthory András* 1532 végén halt meg).¹¹

A család másik tagjának, *Sípos Andrásnak* az emlékét is egy adománylevél tartotta fent. *Báthory Miklós* országbíró, császári és királyi tanácsos, Somogy, Szatmár és Szabolcs vármegyék főispánja már 1574-ben *Sípos Andrásnak* adta Vállajon a Kereknyádasját. 1575. június 23-án ezt az adományt fiára is kiterjeszti, s birtokukban hagyja a *Sípos András* öccse halálával rájuk szállt rétet is. Az oklevél a tagyi udvarházban kelt, s később az ecsedi *Báthory* család utolsó férfi tagja, *Báthory István* is megerősítette.¹²

Ebben az esetben sem tudjuk, pontosan mivel érdemelte ki az adományozott az adományt. Ecsed 1564-es ostrománál aligha hívhatta fel magára a figyelmet *Sípos András*, komolyabb összecsapásra itt nemigen került sor.

1570-ben *Báthory Miklós* lovassága szórta szét Debrecen mellett *Szűcs László* paraszthadát, aki *Karácsony György* megöléséért akart bosszút állni a városon.¹³

1575-ben *Báthory Miklós* az erdélyi fejedelem-ség megszerzésére törő *Bekes Gáspárt* támogatta – 200 lovaszt küldött segítségül neki.¹⁴

Ezek azok a hadi események, melyek *Báthory Miklóssal* összefüggésbe hozhatók. Persze az is lehet, hogy *Sípos András*t nem katonai érdemekért jutalmazta meg ura.

Egy bizonyos: a Sípos család a XVI. században elindult felfele a társadalmi ranglétrán. Már nem tekinthetők jobbágyoknak, de még nem nemesek. Ezt a sajátos helyzetet tükrözi a megadományozottak társadalmi állapotának megjelölése, illetve meg nem jelölése.

Az adományozó 1534-ben *Sípos Jánossal* kapcsolatban a „*circumspectus*” jelzőt használja (jelentése: érdemes, okos, szemes, becsületes), ami a polgárok titulusa. E szóhasználattal nyilván csak azt akarták érzékeltetni, hogy nem jobbágyról, szabad emberről van szó!

Sípos András társadalmi állapotára nincs utalás az 1575. június 23-i keletű adománylevélben.

A nemesi cím megszerzése

Sípos Györgynek hívták azt a férfit, akinek sikerült feljutnia a csúcsra: szőlőföldet vásárol, szabadosi kiváltságokat szerez, s négy éven belül két címeres nemeslevelet is kap!

Sípos György „*kora ifjúságától kezdve, teljes lelki állhatatossággal, szolgálatkészséggel*” szolgált *Ecsedi Báthory István* országbíró, az ecsedi *Báthory* család utolsó férfi tagját.¹⁵ Ez a szolgálat minden bizonnyal a törökök elleni tizenöt éves háború (1591–1606) időszakára esik. *Báthory István* 1593-ban kapcsolódott be a küzdelembe: szeptember 23-tól Bereg, Ugocsa, Szatmár és Szabolcs vármegyék védelmét látta el, majd másokkal egyetemben részt vett egy támadó hadműveletben, melynek során november 6-án Szabatkát, november 11-én Füleket foglalták vissza a törököktől (miután a felmentő sereget Romhánynál megverték). E sikerek hatására Szécsény, Ajnácskő, So-

moskő, Kékkő, Hollókő, Dévén, Buják és Drégely is csakhamar, minden ellenállás nélkül magyar kézre került. 1594. május 3-án *Báthory István* és *Forgách Simon* hadai verték meg Turánál a Hatvan felmentésére Budáról érkezett törököket. E csatában *Báthory István* a jobb lábán maga is sebet kapott. Az országbíró 1596. október 26–28-án ott volt a háromnapos mezőkeresztesi csatában. Ez volt az utolsó jelentékenyebb fellépése a hadi pályán.¹⁶

1596 után az ecsedi várba zárkózott országbíró szolgálatában nehéz érdemeket szerezni. Csak azt tételezhetjük fel, hogy 1604-ben és 1605-ben *Báthory István* megerősítette az ecsedi vár védelmét, a környező falvakból berendelte a katonaságát; nehezen szánta el magát a *Bocskai*hoz való csatlakozásra.¹⁷ A szokásosnál hosszabbra nyúló várszolgálatot nyilván meg kellett fizetnie. Az így nyert pénzt fektethette be *Sípos György* 1605-ben, amikor két szőlőföldet vásárolt Tasnádon.

A Cservölgy hegyén fekvő Thora nevezetű szőlőt 14 forintért vásárolta meg. Az adásvételről 1605. március 26-án állították ki a bizonyáglevelet a tasnádi főbíró és esküdtjei előtt. Ez alkalommal *Sípos György* nem tudott megjelenni, az öcsét, *Sípos Ferencet* küldte el.¹⁸ A másik szőlő is a Cservölgy-hegyen feküdt. Ezt 40 forintért vette *Sípos György*, aki később szükségesnek tartotta az eladó „vallástételét” a tasnádi főbíró és esküdtjei előtt. Erre 1605. december 26-án került sor.¹⁹

1605. december 26-án *ecsed*i *Báthory István* már nem élt, új gazdája volt az ecsedi uradalomnak, egy 16 éves ambiciózus ifjú, *somlyói Báthory Gábor*, aki bőkezűségével igyekezett a legkisebb szolgálktól a legnagyobbakig mindenkit lekötöztetettjévé tenni.

Sípos György jól forgatta magát, 1607. augusztus 4-én már a kezében is volt a tagyi udvarházban kelt oklevél, melyben *Báthory Gábor* mentesíti a terhek alól a vállaji házát és annak tartozékait.²⁰

A nagy célt *Báthory Gábor* 1608. március 7-én érte el: ekkor választották meg őt az erdélyi rendek fejedelmükké.²¹ Még hivatalosan meg se érkezett a hír, *Sípos György* már újabb jutalomnak örülhetett: *Báthory Gábor* szabadossá tette, a tasnádi hegyen lévő négy szőlője után nem kellett dézsmát, adót és hegyvámot fizetnie. Az Ecseden 1608. március 11-én kiállított oklevél érdekessége: *Báthory Gábor* még nem használja a fejedelmi címet.²²

Hamarosan megérkezett Kolozsvárról Ecsedre az erdélyi küldöttség, s *Báthory Gábor* március

22-én elindult, hogy elfoglalja ősei trónját.²³ Az ifjú fejedelem és fényes kísérete 1608. március 25-én Tasnádra érkezett. És *Báthory Gábornak*, aki immár Erdély fejedelmének, a magyarországi részek urának és a székelyek ispánjának címeteti magát, újra eszébe jut vállaji szabadosának jámbor és hív szolgálata: *Sípos Györgynek* és utódainak adományozza a vállaji határban fekvő Szilas-alja nevű rétét.²⁴

Az újdonsült erdélyi fejedelem a következő évben sem feledkezett meg vállaji szolgájáról. 1609. augusztus 15-én Gyulafehérváron nemeslevelet is kiállított *Sípos György* részére.²⁵ *Sípos György* és fia, *András* ekkor a következő címet kapta:

„A katonai pajzs kék színű, melynek alsó mezejében vagy területén zöld pázsiton természetes színre festett oroszlán látható álló helyzetben egy halom tetején, kissé füves talajon, kinyújtott nyelvvel, a jobb lábát felfelé emelve, karmai között ékesen kinyíló búzakoszorút tart füvekkel szépen körülvéve. A pajzs fölött, arra támaszkodva, zárt rostélyú sisak látható, amelyet drágakövekkel és más értékes kövecskékkel ragyogóan díszített királyi korona szépít, ragyogó kivitelben; (a királyi koronából) egy fényes ruházatban harciasan álló ember deréktól emelkedik ki, aki az ég felé emelt kezei közül a jobbjobban kelyhet (poharat), baljában pedig lándzsát (dárdát) látszik tartani.”

A címer jelképei beszédesek. Az oroszlán a batorságot szimbolizálja – utalás *Sípos György* fegyveres szolgálatára (bátran helytállt a csatákban). A búzakoszorú célzás a tiszttartói munkára. Bár csak 1613-ból van arra adatunk, hogy *Sípos György* Vállajon tiszttartó volt²⁶ – vagyis az itteni *Báthory*-majorságot igazgatta – ám a búzakoszorú valószínűsíti, hogy ezt a tisztséget már 1609-ben is betöltötte. A sisakdísz, a fényes ruházatban harciasan álló ember maga *Sípos György* lehet. A lovas katona fegyverével, a kopjával. A kehely (pohár) talán vallási szimbólum. Református énekeskönyvek címlapját manapság is kehely díszíti.

A *Sípos* család ekkor már református, valamikor a XVI. század végén térhettek át, amikor a *Báthory* család utolsó férfi tagjának, *Istvánnak* kezén volt az ecsedi uradalom. Az 1555-ben született *Báthory István* ugyanis az új vallásban nőtt fel. *Báthory Miklós* halála (1584) után ő öröklö az ecsedi uradalmat, s ismerte vallásos buzgóságát, a birtokain élőknek is hamarosan az új hitet kellett követniük. Tehát *Sípos Györgynek* gyermekkorában kellett áttérnie az új hitre – talán erre emlékeztet a nemeslevelében szereplő kehely.

Még egy hónap se telt el, s újra megnyílvánult Sípos György iránt a fejedelmi kegy: Báthory Gábor Váallajon egy teljes és egész háztelket, továbbá tíz hold földet adományoz Sípos Györgynek és mindkét nembeli utódainak. (Várad, 1609. szeptember 12.)²⁷

A kiváltságok, mentességek ellenére Sípos György nem érezhette biztonságban magát. Vállaj a királyi Magyarországon feküdt. Érvényes-e itt az erdélyi fejedelem nemesítése, adománylevele? Nem lehetett nyugodt, míg új nemeslevelet nem kap.

Valószínű, hogy Sípos György érdekében II. Mátyásnál maga Báthory Gábor járt közbe. Ugyanis 1613. február 11-én indultak el az erdélyi fejedelem követei Kolozsvárról Bécsbe, hogy a magyar királlyal tárgyaljanak. Később a tárgyalások Pozsonyban folytak, ahol az országgyűlés is ülésezett. A létrejött megállapodást II. Mátyás április 11-én írta alá, majd azt az országgyűlés is elfogadta. Báthory Gábor követi április 28-án érkeztek Kolozsvárra.²⁸ Ebbe az adatsorba jól beleillik két dátum: április 4. és május 1. 1613. április 4-én kelt II. Mátyás címeres nemeslevele Sípos György részére, melyet május elsején hirdettek ki Szatmár városában, Szatmár vármegye közgyűlésén.²⁹

Sípos György nemeslevele voltaképp az erdélyi fejedelem irányába tett gesztus lehetett.

II. Mátyás értékelte Sípos György iránta tanúsított hűségét és hűségéből eredő szolgálatait, melyeket „egyfelől a Szent Korona érdekében teljesített, másfelől pedig öfelségének magának bizonyított különböző időkben és több helyen, kitartóan, állandó szolgálatkészséggel”. (Korábban említettük, hogy Sípos György részt vett a tizenöt éves háborúban. Ez nagy nemzeti ügy volt. Erre utalhatott II. Mátyás, aki akkoriban még csak főherceg volt, de maga is részese a hadi eseményeknek!)

II. Mátyás nemcsak Sípos Györgyöt és gyermekeit (Andrást és Katalint) nemesíti meg, hanem Sípos Györgynét, Futott Annát is (1609-ben a feleség nem kapott nemességet!), ami arra utal, ha az asszony nemes volt is, nemességének érvénye nem terjedt ki a királyi Magyarországra.

A II. Mátyás által adományozott címer egyszerű: „zöld mezőben hátrafelé forduló szarvaival egy zerge áll, összeszorított hátsó lábakkal, míg a mellső lábai ugrásra készen nyúlnak előre és a címerpajzs jobb oldala felé irányulnak.” A sisakdísz: féltüstű zerge. A zerge a fürgeség, az ügyesség jelképe. Lehet-e jobban jellemezni Sípos Györ-

gyöt, aki négy éven belül immár a második címerlevelét szerzi, aki érdemeit nemcsak az erdélyi fejedelemmel, de a magyar királlyal is el tudta ismertetni?

Sípos György 1613. május elsején Szatmáron, a vármegye ott tartott nemesi közgyűlésén hirdette ki nemeslevelét. Úgy tűnt, elhárult minden akadály, a Sípos család békében élvezheti a nemesi szabadság minden áldását. Csakhogy hamarosan váratlan fordulatot vettek a dolgok. 1613. október 27-én Nagyváradon meggyilkolták Báthory Gábor erdélyi fejedelmet.³⁰ Az ecsedi uradalom helyzete bizonytalanra vált. Kezdetben úgy tűnt, Báthory Gábor testvére, András örököl mindent. Ám a lengyel anyától született, idegenben nevelkedett Báthory András nem tudta megnyerni az ecsediek rokonszenvét, az őrség a várat és az uradalmat a magyar királynak játszotta át.³¹ Ecsed átadása 1613. december 22-én történt, az erről szóló okmányt II. Mátyás 1614. január 15-én erősítette meg Linzben. Az egyezés VII. pontja értelmében „a boldog emlékeztű Báthory urak” és Báthory Gábor fejedelem adományai továbbra is érvényben maradnak, senkit sem szabad birtokában háborogni.³²

A vár átadása után, 1613. december 24-én megtörtént az ecsedi uradalom számbavétele, elkészült az urbárium.³³ Váallajon Gáll Péter bíró és Sípos György vállaji tisztartó eskü alatt vallották, hogy a jobbágy egész telkek száma a faluban 40, az elhagyott telkek száma 17, a lakosoknak 207 szarvasmarhájuk és 8 lovuk van. Végül a jobbágy-szolgáltatások összeírása következik. Mint kiderül, a várhoz 349 hold három nyomásra osztott föld tartozik. Ez volt Báthory Gábor tulajdona, majorsága, melyet – talán már 1608 tavaszán – Sípos György tisztartó gondjaira bízott...

A gyors összeírást hamarosan egy alaposabb követte. Az 1614. február 6-i keltezésű urbárium Váallajon már csak Gáll Péter bíró nevét tünteti fel;³⁴ a földesúr meghalt, Sípos György megbízatása megszűnt – az ecsedi uradalom immár a kamara kezelésébe került.

Még ugyanebben az esztendőben azt is összeírták, hogy Báthory Gábor az „ecsedi jószágban” hány falut és részbirtokot adományozott el – nyilván azzal a szándékkal, hogy amit lehet, azt megpróbálják visszaszerezni. A Váallajra vonatkozó rész így hangzik: „Valay. Sípos Georgy kett pusztá helet bir donatioban.”³⁵

Sípos György tehát megint aggódott, s biztonságáról gondoskodott. 1614. decemberében felke-

reste Kassán *Forgách Zsigmond* országbíró, királyi tanácsost, Felső-Magyarország főkapitányát, s kérte – a királyi ember és a leleszi konvent küldötte által – beiktatását a *Báthory Gábertől* 1609. szeptember 12-én kapott javakba. Hivatkozott az ecsedi vár átadásakor kötött szerződésre, s arra, hogy akkoriban ő maga is a várban tartózkodott.

Forgách Zsigmond a kérésnek helyt adott, 1614. december 13-án Kassáról parancslevelet küldött a leleszi konventhez, melyben országbírói hatáskörénél fogva elrendelte a beiktatást.³⁶

A leleszi konvent *Pető Miklós* királyi emberrel *Orbán* presbitert küldte ki Vállajra. Nevezettek 1615. január 7-én „*Vállaji Sípós György urat, mint kérvényezőt az említett teljes és épségben levő telek birtokosi tulajdonába bevezették.*” A birtokba iktatásnak sem a helyszínen, sem később a konvent előtt nem mondott ellent senki. A fentiekről 1615. február elsején állított ki bizonyáglevelet a leleszi konvent.³⁷

Akik a családfán nem szerepelnek

a) Sípós György elődei:

Mivel a nemesi címet *Vállaji Sípós György* szerezte meg, ő vált a család ősevé, utódainak a különböző nemesi vizsgálatokkal a tőle való származást kellett igazolniuk, különben nem maradhattak meg a nemesi jogok birtokában. A leszármazási táblázatok vele kezdődnek. Elődei nyilván tartásához nem fűződött jogi érdek.

Helyezzük egymás alá az okleveles adatokat!

1499: *Sípós Mihály, Sípós István, Sípós Mihály, Sípós Ágoston.*

1534: *Sípós János.*

1575: *Sípós András.*

1605: *Sípós György, Sípós Ferenc.*

Az egyes adatok között csupán egy-egy emberöltőnyi idő van. A *Sípós János* és a *Sípós András* által adományba kapott birtokokat a későbbiekben *Sípós György* utódainál találjuk. Joggal feltételezhetjük tehát, hogy *Sípós György* apja *Sípós András*, nagyapja pedig *Sípós János* lehetett; dédapját talán az 1499-es évnél felsoroltak között kell keresnünk.

b) A nemesítésből kimaradt családtagok:

Az 1499-es oklevél a család négy tagját sorolja fel. Tehát már ekkor ágakra bomlott a Sípós család. Lehet, hogy ezekből az ágakból a magas gyermekhalandóság, a háborúk következtében a XVI.

század végére csak egy maradt. Ám ha mégsem, a többi ághoz tartozó családtagok eltűnnek a szemünk elől.

Maga a nemesítés csak *Sípós Györgyre* szorítkozott. Így a nemesi jogokból szülei, nagybátyja(i), testvére(i) kimaradtak – persze az is lehet, hogy *Sípós György* közvetlen hozzátartozói 1609-ben, 1613-ban már nem éltek. Egyik nagybátyja 1575 tájt halt meg, hogy volt-e több nagybátyja, nem tudjuk.

Nem ismeretes, hány testvére lehetett *Sípós Györgynek*; adatok csak egyről, *Ferencről* vannak. 1605. március 26-án Tasnádon *Sípós Ferenc* helyettesítette bátyját, *Sípós Györgyöt*, amikor egy szőlőbirtok adásvételi szerződése készült el. Minden bizonnyal ugyanez a *Sípós Ferenc* szerepel az 1607. augusztus 4-én kelt iratban is, ahol arról olvashatunk, hogy *Sípós György* házának déli szomszédságában *Sípós Ferenc* háza található. A következő adat meg mintha arra utalna, hogy *Sípós Ferenc* 1609-ben már nem élt: a nemeslevél ugyanis újra megemlíti *Sípós György* házát, ám most *Sípós János* házát jelöli meg szomszédként. Ki lehetett ez a Sípós János, aki nyilván *Sípós Ferenc*től örökölte a házat? *Sípós Ferencnek* nagykorú gyermeke ekkor még nem lehetett. Talán testvére *Sípós Györgynek* és *Ferencnek*...

A Sípós család nem minden tagja jutott tehát nemesi jogokhoz, néhányan jobbagsorba kerültek, jobb esetben szabadosok lettek. Az alábbiakban megpróbálom azoknak a nevét összeszedni, akik nem kerültek be a család leszármazási táblázatába:

1614: *Sípós Ferenc, Sípós András, Sípós István, Sípós Gergely*; valamennyien egész telkes jobbagyok.³⁸

1635. március 8-án gróf *Bethlen István* másokkal egyetemben *Sípós Istvánt* lovas szabadossá tette.³⁹

1648: özvegy *Sípós Jánosné* (egyetelkes, két fia van); *Sípós István* (szabados, gyermektelen, egytelkes).⁴⁰

1648: *Sípós Ferenc, Sípós András, Sípós György*, (egész telkesek); *Sípós István* (zsellér); *Sípós Gergely* (telke elhagyott).⁴¹

c) Kihalt ágak:

A leszármazási táblázatok gyakorlatias célból készültek, nem az összes családtag feltüntetésére törekedtek, hanem egy-egy élő családtagot vezettek vissza a nemességszerző ősig. 1756-ból, 1776-ból, 1816-ból és 1824-ből maradtak ránk tábláza-

tok. Az évszámokból nyilvánvaló: az 1756 előtt kihalt ágakhoz tartozó családtagok nincsenek feltüntetve.

Sípos György, a nemességszerző 1632 körül hunyt el.⁴² A leszármazási táblázatok csak egy fiát, *Andrást* tüntetik fel. Szerencsénkre az 1648-as urbárium készítői nemcsak az adományleveleket másolták be a vaskos kötetbe, hanem azt is megjelölték, hogy az illető birtok kinek a tulajdonában van:

A malomhely (1534-es adomány) 1648-ban *Sípos Jánosé és Sípos Györgyé*, a Kerekerdő alja (1575-ös adomány) *Sípos Andrásé*, a ház (melyet 1607-ben mentesített a terhek alól *Báthory Gábor*) *Sípos Györgyé*, a Szilas-alja nevű rét (1608-as adomány) ugyancsak *Sípos Györgyé*, s övé a ház hely (1609-es adomány) is.⁴³

Feltételezésem szerint *Sípos Györgynek* három fia volt: *András*, *János* és *György*, akik a fentieknek megfelelően örökölték. *János* és *György* nem szerepel a táblázatokon, leszármazottaikra csak néhány adat és a családi legenda utal:

Ecsed, 1703. május 20.: *Sípos György* és testvére, *Balogh Andrásné*, született *Sípos Mária* 10 évre zálogba adják vállaji malomhelyüket az erdélyi kormányzónak, *gróf Bánffy Györgynek*.⁴⁴

Szaniszló, 1712. május 31.: *Berei Balogh András* és felesége, *Sípos Mária* a vállaji fél ház helyet elzálogosítják 16 évre *gróf Bánffy Györgynek*.⁴⁵

Nagykálló, 1748. december 5.: *Sípos Mária*, *Balogh András* özvegye tanúvallomást tesz; Berében lakik, körülbelül 68 éves, tehát 1680 tájt született.⁴⁶

A családi legenda tud egy *Sípos Jánosról* is, aki „a szatmári béke után a fejedelemmel együtt kibujdosott és Kisázsiaiban halt meg”, és egy *Sípos Mihályról*, aki „miután mint rebellisnek vagyonát konfiskálták, Kecskemétre költözött mint bujdosó”.⁴⁷

A fentiekben emlegetett *Sípos György* 1748 táján halt meg, vele fiágon kihalt a család vállaji ága. Testvére, *Mária*, *Berei Balogh András* özvegye a családi iratokat – köztük a nemeslevelet és *Báthory Gábor* 1609-es adománylevelét – ekkoriban adja át a *Mihálydiban* és *Balkányban* élő *Sípos* testvéreknek: *Györgynek*, *Jánosnak*, *Ferencnek* és *Andrásnak*.⁴⁸

Négy táblázat

Eddig négy leszármazási táblázatot sikerült találnunk. Az első három (A., B., C.) nemesi igazolásához készült. A negyedik (D.) peres irat mellékleteként maradt fent.

Befejezésül tekintsük át a négy táblázat főbb jellemzőit (időpont, jelzet, cím):

A.

Szabolcs vármegye bizonyáglevelének (Nagykálló, 1756. május 8.) hitelesített másolata (Pest, 1756. október 26.) végén található ez a genealógia. Címe nincs, az irat külzetén ez olvasható: *Testimoniales Comitatus Szabolcsiensis pro Egregio Francisco Sípos Kecskeméthiensi, filio Michaelis, filii Andreae, filii Georgii condam Sípos Armali-um Impetratoris. De Anno 1756.* (Szabolcs vármegye bizonyáglevele a címereslevelet nyert néhai *Sípos György* fia, *András* fia, *Mihály* fia, kecskeméti vitézlő *Sípos Ferenc* számára. 1756-ból).

Pest megyei Levéltár. Nemesi iratok S. 17. (IV. 76/a) 8. doboz.

B.

Az egyik példány cím nélküli, a másikon ez áll: *Tenor producti sub numero 4-o* (A 4. számú bizonyíték tartalma). *Sípos János* és *Mihály* nyírbátori lakosok nemességbizonyító perének – Lök, 1776. szeptember 23. – melléklete.

Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei Levéltár. IV. A. 1/e. Nemesi iratok. 1319. csomó. Fasc. 3. nri. 12., 20.

C.

Cím nélküli. A kecskeméti származású öt testvér, *Sípos Ferenc*, *Gábor*, *József*, *György* és *Pál* azzal a kéréssel fordult Pest, Pilis és Solt törvényesen egyesült vármegyéhez, hogy számukra „nemesi bizonyító levelet” adjon ki úgy, hogy abba *Gábor* fiai is legyenek belefoglalva. E dátumtalan kérvényt – melynek egyik melléklete volt a „nemzetség fa” – 1816. július 4-én tárgyalta meg Pesten a vármegye kisgyűlése. Az ügyre vonatkozó irat-együttes jelzete: Pest megyei Levéltár, IV. 3. Pest-Pilis-Solt vármegye Nemesi Közgyűlésének iratai,

c. Köz- és kisgyűlési iratok (Acta congregationalia), 2. köteg: Nemesi iratok (Acta nobilitaria) 1816. nro. 2704. A „nemzetség fa” elkerült innen, új jelzete:

Pest megyei Levéltár. Nemesi iratok S. 17. (IV. 76/a.) 8. doboz.

D.

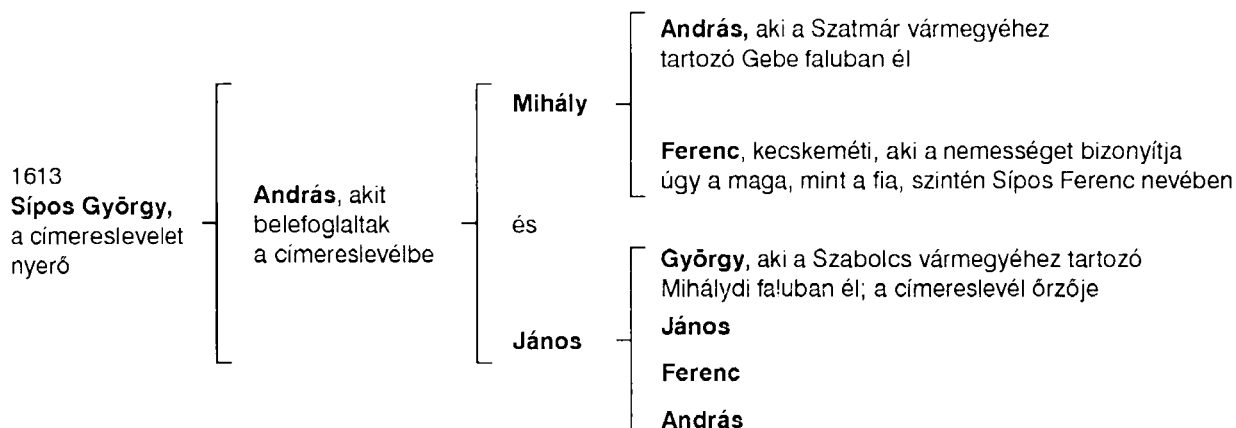
Cím: *Tabella Genealogica Familiae Sípos de Vállaj* (A Vállaji Sípos család származása táblája-

ta). Peres irat melléklete. *Sípos Péter* azért fordult bírósághoz, mert 1824. január 7-én Mihálydiban, saját telkén támadták meg, ugyanis miután ő letette a főmezőbírói és a hadnagyi hivatalt, a helyi közbirtokosok között ellentét támadt, két személyt is megválasztottak a megüresedett tisztségbe – *Sípos Péter* istállójából az egyik csoport erőszakkal akarta elvinni a földesuraság ott telelő bikáit; *Sípos Péter* ellenállt, megverték.

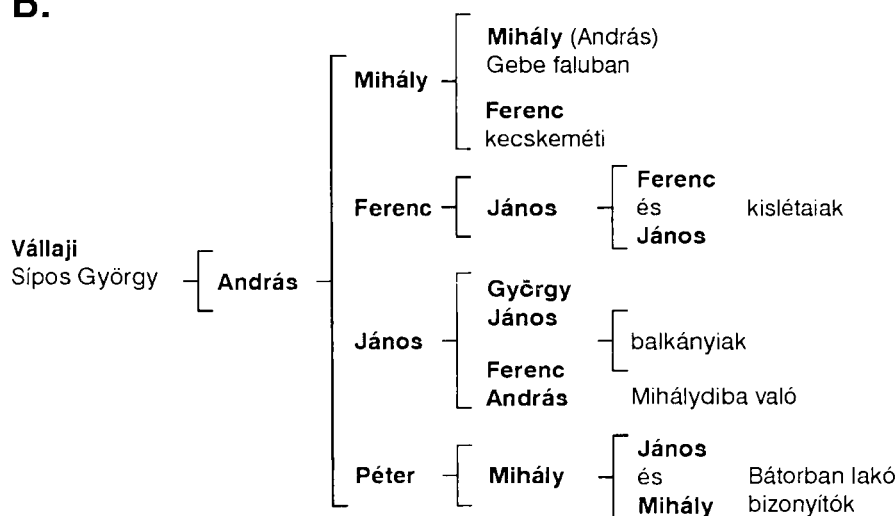
Magyar Országos Levéltár O. 69. Acta post advocatos. Reversales S. Fasc. 129. nro. 97.

Sípos Ferenc

A.

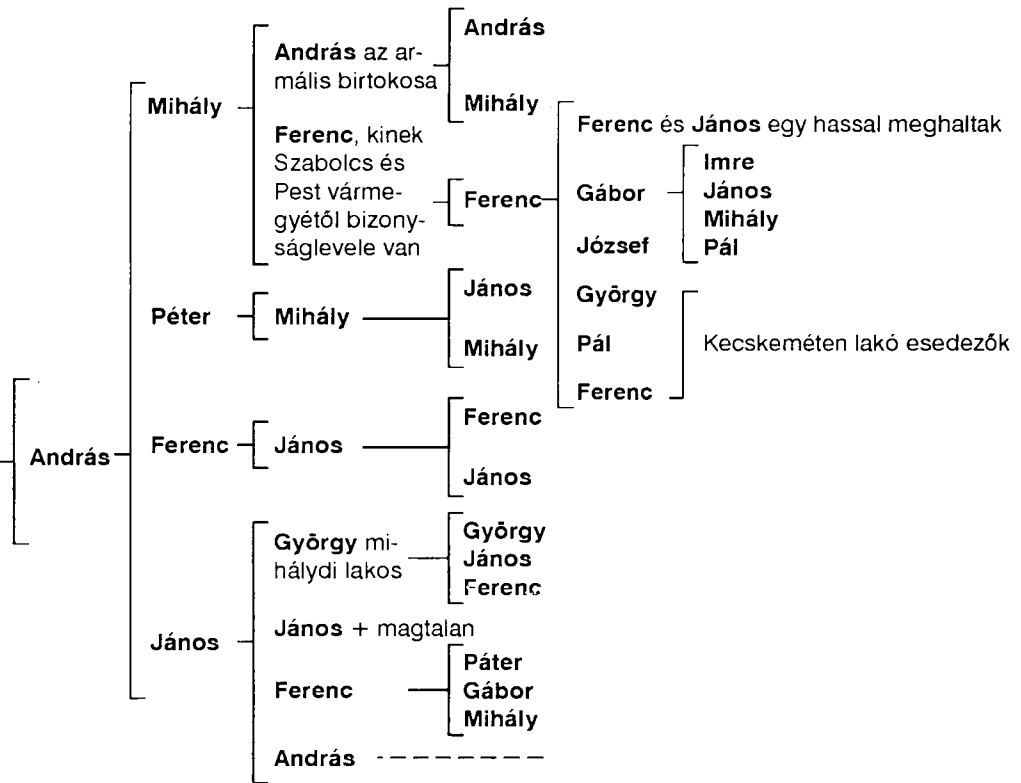

B.

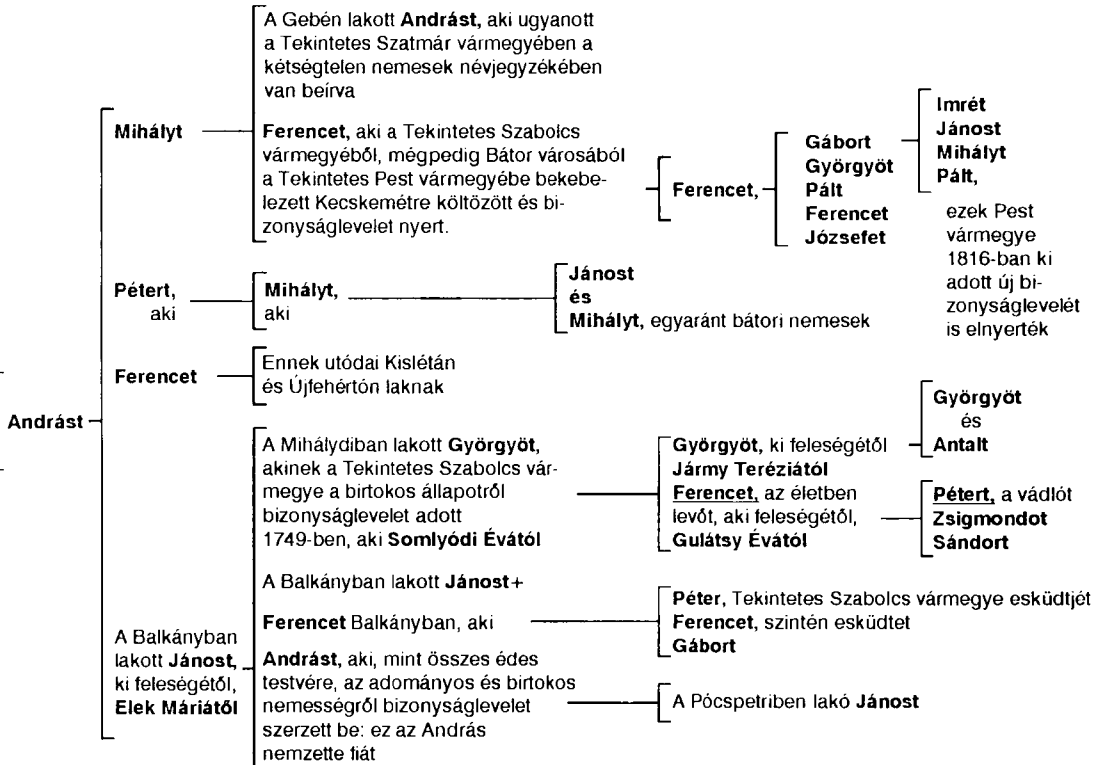
C.

Armálist nyert nemes
Sípos György 1613.
április 4-én és 1613.
május 1-én Szatmár
vármegyében publi-
káltatta

D.

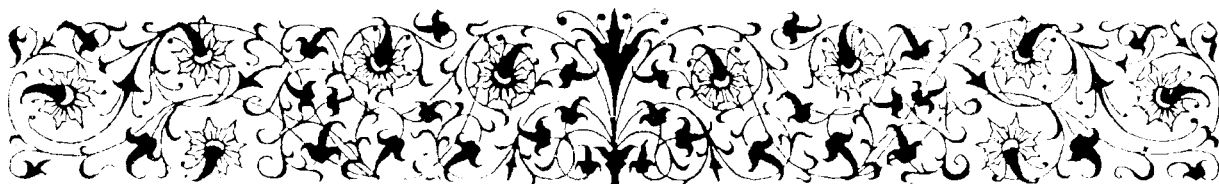
Vállaji
Sípos György
adományozó
feleségétől,
Futott Annától

JEGYZETEK

1. Erdélyi László szavait idézi Kristó Gyula: *Kristó Gyula: Tanulmányok az Árpád-korról*. Bp., 1983. 47. p.
2. Magyar Országos Levéltár (továbbiakban: MOL), Diplomatikai Levéltár (továbbiakban: DL) 99.196. Kiadva: A Nagy-Károlyi gróf Károlyi család oklevéltára. A család megbízásából kiadja gróf Károlyi Tibor. Sajtó alá rendezi Géresi Kálmán. III.k. Bp., 1885. 34–36. pp.
3. Kálmán Béla: A nevek világa. Bp. 1973. 63., 81. p.
4. Az addigi legteljesebb lista 131 Sípos nevű személyt sorol fel, első adata 1222–1277 közötti, az utolsó 1725-ből való. (Kázmér Miklós: Régi magyar családnevek szótára. XIV–XVII. század. Bp., 1993. 937–938. pp.)
5. MOL DL 20.956.
6. V.ö.: 2. jegyzet.
7. MOL DL 20.851.
8. MOL Urbaria et conscriptiones – E 156 – (továbbiakban: U et C.) fasc. 13. nro. 13., 63. p.
9. Szalay László: Magyarország története. IV. Lipcse, 1854. 13–14. pp.
10. Uo. 81. p. 156. jegyzet.
11. A Podmanini Podmaniczky-család oklevéltára. (Közzétette dr. Lukinich Imre) II. Bp., 1939. 527. p.
12. MOL U et C, fasc. 13. nro. 13., 63. p.
13. Magyarok életrajzai. (Szerk.: Kerékgyártó Árpád) (továbbiakban: Kerékgyártó i.m.) I. Pest, 1858. 408. p.
14. Uo.
15. MOL U et C, fasc. 13. nro. 13., 63. p.
16. *Kerékgyártó* i.m. 410. p.; Erdélyi történelmi adatok (továbbiakban: ETA). (Szerkeszti és kiadja gróf Mikó Imre) III. Kolozsvár, 1858. 24–26. pp.
17. Régi Magyar Költők Tára. XVII. század, I. (Sajtó alá rendezte: Bisztray Gyula, Klaniczay Tibor, Nagy Lajos és Stoll Béla) Bp., 1959. 574. p.
18. MOL Károlyi levéltár – P 392 – Lad. 32. nro. 9.
19. Uo. Lad. 32. nro. 10.
20. MOL U et C, fasc. 13. nro. 13., 63. p.
21. Erdélyi Országgyűlési Emlékek (továbbiakban: EOE). (Szerkeszti Szilágyi Sándor) VI. Bp., 1880. 8–9. pp.
22. MOL Károlyi levéltár. P 392 Lad. 32. nro. 14.
23. Nagy László: Tündérkert fejedelme, Báthory Gábor. Bp., 1988. (továbbiakban: Nagy i.m.) 105. p.
24. MOL U et C, fasc. 13. nro. 13., 64. p.
25. MOL F 1 Liber regius Gabrielis Báthori, VI. 309. p.
26. MOL U et C, fasc. 13. nro. 4., 4–5. p.
27. MOL Károlyi levéltár, P 392 Lad. 47. nro. 40.a.
28. EOE VI. k. Bp., 1880. 71–73. pp.
29. Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár (továbbiakban: SZSZBML) IV. A. 1/b. Közgyűlési iratok. Fasc. 31. nro. 19. 1613.
30. Nagy i.m. 282–284. pp.
31. ETA. III. 141–142. pp.
32. Berey József: Nagyecsed nagyközség története 1896-ig. Mátészalka, 1937. 19–20. pp.
33. MOL U et C, fasc. 13. nro. 4.
34. Uo. nro. 5.
35. Uo. nro. 6., 5. p.
36. Szlovák Központi Állami Levéltár. A Leleszi Konvent levéltára, Statutoriae, S. 29.
37. Uo.
38. MOL U et C, fasc. 13. nro. 5., 11–12. p.
39. Szendrey István: Hajdú-szabadságlevelek. Debrecen, 1971. 243. p.
40. MOL U et C, fasc. 13. nro. 13., 58–61. p.
41. Uo. fasc. 13. nro. 14., 6. p.
42. Az 1632. március 11-én Tasnádon kelt adásvételi szerződés szerint Sípos Györgyné és fia, András a Téglaszín felett lévő szőlőt mint örökségüket adták el – MOL Károlyi levéltár, P 392 Lad. 32. nro. 40.
43. MOL U et C, fasc. 13. nro. 13., 63–64. pp.
44. MOL NRA. fasc. 933. nro. 61.
45. MOL Károlyi levéltár, P 404. Károlyi Antal pereit. 2. csomó 5. Fiók család ellen Vállaj birtokáért, 1769. 11–13. pp.
46. SZSZBML IV. A. 1/b. Fasc. 62. nro. 510. 1761.
47. Szappanos Károly: Kecskemét régi nemes családai. Kecskemét, 1944. 11–12. pp.
48. SZSZBML IV. A. 1/b. Fasc. 50. nri. 211., 213. 1749. Fasc. 62. nro. 510. 1761.

ÚJABB ADALÉKOK II. RÁKÓCZI FERENC TÁBORNOKAINAK ÉLETRAJZÁHOZ

Az utóbbi időben két – Vajay Szabolcs szavaival élve „a Turul olvasóit érdeklő” – tanulmány jelent meg Heckenast Gusztáv tollából. Az egyik a 80 éves Kosáry Domokos,¹ a másik az ugyancsak 80 esztendő, azóta elhunyt Benda Kálmán² előtt tisztelgő emlékkönyv lapjain. Mindkettő a Rákóczi-szabadságharc vezető személyiségeinek, az előbbi a szenátorok, az utóbbi – melyről a Turulban az imént idézett Vajay Szabolcs írt rövid ismertetőt,³ – a tábornokok életrajzi adattárát tartalmazza. Magam néhány személyt illetően bizonyos pontosításokkal, helyesbítésekkel, kiegészítésekkel szolgálhatok.

Mielőtt erre rátérnék, néhány megjegyzést kívánok tenni a közlemények egészét érintően. Annak ellenére, hogy a továbbiakban csupán a tábornokokkal, bár köztük tábornok-szenátorokkal szeretnék foglalkozni, mindkét munkára hivatkoztam. Ennek legfőbb oka, hogy Heckenast Gusztáv a Kosáry Emlékkönyvben fogalmazta meg azon alapelvét, mellyel csak egyetérteni lehet: „Meggyőződésem, hogy egy életrajzi lexikonba nem egyes személyeket, hanem bizonyos kategóriákba tartozó valamennyi személyt kell felvenni, legfontosabb életrajzi, genealógiai és archontológiai adataikkal.”⁴ A különféle biográfiai kiadványok összeállításának gyakran kell szembenézni a szubjektivitás vádjával. A fentiek megszívelezésével ez talán elkerülhetőbb lenne. Elegendő itt most egyetlen példával szemléltetni, hogy hasonló szerepet betöltő csoport tagjai csak szelektíven kerülnek be életrajzi gyűjteménybe. Az azonos „kaliberű” bölcsői Buday István és losonci Gyürky Pál közül csupán előbbi található meg a Magyar Életrajzi Lexikonban.⁵ Egy ilyen összefoglaló és általános jellegű munkánál ez persze tolerálható, s főként

szakirányú lexikonok esetén lenne tartható a célkitűzés.

Esetünkben mindkét névsorról elismerően kell nyilatkozni. Már Zachar József kellően méltatta,⁶ hogy először áll rendelkezésünkre a teljes szenátorlista, azaz a szécsényi országgyűlés után kinevezett tanácsurak adatait is megismerhetjük. A tábornoki névsor összeállítása könnyebb feladat volt, hiszen – miként a szerző is hivatkozik rá, – ezt Thaly Kálmán már megtette a „Gróf Eszterházy Antal kurucz generális tábori könyve” című forráskiadványának bevezető tanulmányában.⁷

A lista teljességére vonatkozóan két ponton mérülhet fel kétség. Az egyik az, hogy Vay Ádám udvari főkapitány nem szerepel a tábornokok között. Ez indokolt is, ha figyelembe vesszük, hogy pl. Bercsényinek és Károlynak is volt udvari kapitánya (Bezzegh Imre és Domahidy László), akik természetesen nem tekinthetők tábornoknak. Ugyanez áll Vay elődjére, Buday Istvánra is, aki 1703. július és szeptember között volt a fejedelem udvari kapitánya, és csak fél évvel később nyert generális-főstrázsamesterséget. Ugyanakkor nem mellékes, hogy Vayt többnyire főmarsalli címmel illették, s minden bizonnyal ez alapján Markó Árpád, és őt követve Heckenast Gusztáv is a tábornagyok (!) közt szerepelteti Magyarország kétkötetes hadtörténeti monográfiájában.⁸ Végző soron nem könnyű eldönteni, hogy az udvari főkapitányi (főmarsalli) cím feljogosítja-e viselőjét arra, hogy a tábornokok (tábornagyok) közé számítsák. Mindenesetre megfontolandónak tartom azt a tényt, hogy Vay Ádám rangja szerint valamennyi udvari ezred – több esetben *brigadérosi* rangú – parancsnokának katonai *felettese* volt. Ha elfogadjuk Vay tábornagyi címét, joggal vetődhet fel a kérdés,

hogy minek tekintsük szendrői Török András udvari főhadnagyot, majd vicekapitányt (vicemarsallt?), Vay helyettesét.

A kelleténél talán kissé részletesebben vázolt kérdés önálló tanulmányt érdemelne, s a végleges megoldáshoz gyakorlatiasabb kutatás vezethetne el, pl. az olyan rangviták vizsgálata, amelyekben Vaynak bőven volt része többek között Bercsényi főgenerálissal, Forgách Simonnal, a *reguláris haderők főparancsnokával*, vagy Ottlyk György főudvarmesterrel.

Vay hiányának felrovása természetesen csak formálisnak tekinthető, mivel a szerző jegyzetben indokolta,⁹ hogy nem tekinti generálisnak, életrajza pedig megtalálható a szenátorokéi közt. Viszont jegyzetbeli utalás sincs Des Alleurs marquisra,¹⁰ így valószínűleg helyes a feltevés, miszerint véletlenül maradt ki Rákóczi tábornokai közül. Mellőzése semmiképpen sem indokolt, hiszen nem csupán rangja szerint volt altábornagy, de diplomáciai megbízatása mellett katonai tevékenységet is folytatott a kurucok oldalán, így pl. a zsigódi csatában a jobbszárnyat vezényelte. Rajta kívül idegen származású volt Jan Grundecki is, így hiányát talán egyedül az indokolhatná, hogy nem a fejedelemtől kapta kinevezését. Ellenpélda azonban itt is lehetséges: a bújdosásból hazatért br. Petrőczy István esetében kézenfekvőnek látszik, hogy Thököly oldalán viselt rangját elismerve nem állítottak ki számára újabb generálisi dekrétumot a fejedelmi kancellárián. Véleményem szerint tehát ha Vay Ádám rangja vitatható is, Des Alleurs minden további nélkül a többi kuruc tábornok közé sorolható.

Említést érdemel még a fejedelem néhány életbe nem lépett kinevezése. A legismertebb, hogy Esterházy Antalt 1711. április 6-án Károlyi helyett főgenerálissá tette. Ugyanígy a tábornoki rangért korábban eredménytelenül instáló Teleki Mihályt kinevezte az erdélyi csapatok generálisává. Teleki május 4-én Técsőn vette kézhez megbírólevelét, s csak annyit jegyez meg naplójában,¹¹ hogy „későn jön az generalisságrul való caracterem, mert már hitemet le töttem”. Korábban Esterházy Antal kérésére Rákóczi tábornokká léptette elő Bezerédy Imrét is.¹² Esterházyhoz írt levelében az előléptetés kapcsán arra is kitér a fejedelem, hogy a Bezerédynél rangidősebb két lovasbrigadéros: Ebeczky István és Babócsay Ferenc egyelőre nem kapnak ugyan generális-főstrázmesteri dekrétumot, de rangelsőségük majdani előléptetésükkor megmarad Bezerédyvel szemben.

Kettőjük közül végül Ebeczky kapta meg – utolsóként – a tábornoki rangot, Bezerédy kinevezését pedig már ki sem hirdethették, mivel árulását leleplezve Esterházy még a fejedelem levelének kézhezvétele előtt fogságra vetette.

Végezetül az érdemi rész elé kívánczok az alábbi néhány kijelentés. A kiegészítéseknél ügyeltem rá, hogy főleg bővítésekkel ne terheljem meg és főként ne lépjem túl a Heckenast Gusztáv által meghatározott műfaji keretet (életrajzi vázlat). Ezért csakis szorosan vett biográfiai adatokra (születési, halálozási dátum; szülők, feleségek neve; házasságkötés ideje) és a katonai, közéleti pályára főbb állomásaira térek ki.

Kiegészítő adattár

Barkóczy Ferenc, id.: Az 1704. dec. 12-iki adat (miszerint lovasezredes) nem rá, hanem fiára, az ifj. Ferencre vonatkozik.

Berthóti István: Feleségét Váradi Erzsébetnek hívták,¹³ kinek halála után újra megházasodott, mert 1709–10-ben is említi Érsekújváron nejét, aki az Archivum Rákócziánium névmutatója szerint Vay Erzsébet volt.¹⁴

Buday István: Hajdúvárosi főkapitány tiszténél fogva a Hajdúvárosokból szervezett *lovasezred* parancsnoka volt,¹⁵ főkapitányságától és ezredétől is 1706. májusában vált meg.¹⁶

Galambos Ferenc: Első feleségének halála után (valószínűleg már a békekötést követően) újra megházasodott: tussaújfalusi Thussay Márton és Kazinczi Anna leányát, Annát vette feleségül.¹⁷

Lengyelországból nem júliusban, hanem szeptemberben tért haza,¹⁸ s ez a másfél hónapnyi különbség azért nem mellékes, mert a kiszabott türelmi határidő lejártá miatt 3.500 rénes forintot kellett lefizetnie birtokai megváltására.¹⁹

Halálának időpontja szintén közelebbről meghatározható: 1713 elején (esetleg 1712 végén) hunyt el.²⁰

Gyürky Pál: Losonci Gyürky István és Libersey Judit fia, 1651. július 21-én született. Iskoláit 1656 és 1669 között Selmecbányán, Besztercebányán és Sárospatakon végezte. 1674. augusztus 24-től Nógrád vm. jegyzője. Felesége Hatvány András hajadon leánya: Mária, kivel lakodalmát 1676. június 24-én tartotta Kassán.²¹

1673. június-júliusban Pest, Nógrád és Heves vm. követeként bemutatja a hadiadó nyugtáit Bécsben. 1674. decemberben Pest-Pilis-Solt vm.

esküdte. 1676. január 17-én a vármegye helyettes jegyzőjévé választják, s e tisztségben 1679. december 7-én megerősítik. 1680. júniusban a vármegye szolgabírája.²²

Nagyszegi Gábor: Személyénél indokolt a puszta adatközlésnél kissé részletesebben időzni, származásáról ugyanis érdekes állítást találunk Wesselényi István naplójában. Szerinte Nagyszeg (Közép-Szolnok vármegye) falubeli jobbágyivadék volt, s ezt azzal teszi hihetővé, hogy saját jobbágyának nevezi: „az én nagyszegi jobbágyom volna, kinek faluját és atyjafiait is én bírtam”.²³ Ha ezen adatot teljes bizonyossággal sikerülne alátámasztani, úgy ismeretünk a két brigadéros (Esze Tamás és Czelder Orbán) mellett a kuruc szabadságharc egy nem nemesi származású tábornokával is bővülne. Azt a másik figyelemre méltó adatot, hogy már a császári seregben magas katonai rangot: alezredességet viselt, szintén Wesselényitől tudjuk.²⁴ Ez indokoltá tenné, hogy a kurucok oldalán azonnal ezredességet, s arisztokrata társait (pl. Csáky László grófot) megelőzve brigadérosságot nyert. Wesselényi egyébként több más, itt nem részletezhető adatot is közöl személyéről.

Mivel vele egy időben több Nagyszegi Gábor is élt Erdélyben, csak fenntartással utalhatok felesége kilétére: Nagyszegi Gáborné Urai Éva 1721. március 27. előtt hunyt el.²⁵

Palocsay György: Születési dátuma pontosabban megállapítható: mivel 1706-ban 40 éves, 1665–66 körül láthatta meg a napvilágot.²⁶

Sennyey István: 1724. február 7-én végrendelkezik Tárkányban, s hamarosan meghal. A leleszi templom sírboltjában temetik el.²⁷

Thoroczky István: Kapi Borbálával kötött házasságának pontos dátuma: 1674. június 20.²⁸

A torockószentgyörgyi r.k. templom sírboltjában nyugszik, halálának napját sírfelirata őrízte meg: „Anno 1712 die 11. aprilis holt meg maga 63 esztendőskorában.”²⁹ Eszerint 1648–49 körül született.

* * *

A fenti kiegészítésekről el kell mondani, hogy egy részük behatóbb, speciálisan egy-egy személyre vonatkozó levéltári kutatásból származik,³⁰ más részük pedig kiadott forrásokban szerepel ugyan, de ezek apró és elszórt adatok lévén, nem kérhetők számon Heckenast Gusztáv tanulmányán. Csupán egy esetben mondható sajnálatosnak, hogy az alapvető forráskiadványban (Történelmi Tárr) megjelent, első kézből származó, igen pontos adatokat szolgáltató Gyürky-napló elkerülte a kiváló történész figyelmét.

Mészáros Kálmán

JEGYZETEK

1. *Heckenast Gusztáv:* II. Rákóczi Ferenc szenátorai. (Életrajzi adattár.) In: Európa vonzásában. Emlékkönyv Kosáry Domokos 80. születésnapjára. (Szerk. *Glatz Ferenc*) Bp., 1993. (továbbiakban: Heckenast 1993.) 69–79. pp.

2. *Uő:* A Rákóczi-szabadságharc tábornokai. (Életr. adattár.) In: (Szerk. *Glatz Ferenc*) A tudomány szolgálatában. Emlékkönyv Benda Kálmán 80. születésnapjára. Bp., 1993. (továbbiakban: Heckenast 1993/2.) 163–174. pp.

3. Turul 67. évf. 1994/1–2. sz. 58. p.

4. Heckenast 1993. 269. p.

5. (Főszerk. Kenyeres Ágnes) Magyar Életrajzi Lexikon. I. Bp., 1967. 274. p.

6. *Zachar József:* Bercsényi Miklós és kora. Történettudományi konferencia, Hódmezővásárhely, 1993. október 8–9. „Hadtörténelmi Közlemények.” 100. évf. (1993. 4. sz.) 194. p. Zachar ismertetőjében főként azt emeli ki, hogy ezideig „még senki nem vizsgálta a szenátusnak, mint a Rákóczi-szabadságharc egyik vezető testületének a történetét”.

7. Heckenast 1993/2. 103. p.

8. (Főszerk. *Liptai Ervin*) Magyarország hadtörténete. I. Bp., 1984. 365. p.

9. Heckenast 1993/2. 173. p.

10. Életrajzát ld.: (Szerk. *Köpeczi Béla* és *R. Várkonyi Ágnes*) Rákóczi Tükör. Naplók, jelentések, emlékiratok a szabadságharcról. II. Bp., 1972. (Magyar Századok.) 126. p.

11. (Szerk. *Temesi Alfréd*) Ifjabb Teleki Mihály II. Rákóczi Ferenc főtitkjének naplója. Szemelvények az 1703-tól 1712-ig terjedő korszakból. Bp., 1960. 99. p.

12. (Szerk. *Thaly Kálmán*) Archivum Rákócziánium. II. Rákóczi Ferenc levéltára, bel- és külföldi irattárakból bővítve. Első osztály: had- és belügy. I–X. Pest, 1873. Bp., 1889. II. (továbbiakban: Archivum Rákócziánium) 319. p. Rákócziinak Esterházyhoz írt, 1708. szept. 5-én, Egerben kelt levele.

13. (Közli: *Földváry László*.) Adalékok a Dunamelléki ev. ref. egyházkerület történetéhez. Bp., 1898. I. 256. p. Prothocolon Ecclesiae Szolnokiano reformatae. 1705. máj. 30.

14. Archivum Rákócziánium. III. 65., 227. p.; IX. 636. p. és X. 70. p.

15. Ezredére ld.: (Sajtó alá rend. *Géresi Kálmán*) A nagy-károlyi gróf Károlyi család oklevéltára. V. k. II. Rákóczi Ferenc fejedelem korabeli oklevelek és levelezések, 1703–1707. Bp., 1897. 413–414. és 435. pp. A Hajdúvárosok katonai össze-

írása fedi Buday ezredének kimutatását. A Borovszkynál szereplő gyalogezredre történő utalás téves feloldásból ered: Buday „gen[erális] vig[iliarum] prae[fectus]”-ként írta alá a szécsényi szövetséglevelet

16. Uo. 477. p.

17. Magyar Országos Levéltár, Bp. (MOL) P 474 Galambos család iratai. 1. cs., 1. tétel, 145. fol.

18. MOL P 450 1. cs., Fasc. IV., 4 fol.

19. Uo. 6. fol.

20. Uo. 12. fol.

21. A losonczy Gyürky István családi naplója. Közli: Csoma József. In.: „Történelmi Tár”. Új folyam (4. évf.) 1903. 446–455. pp. Részletes családfával. Az 1687 és 1695 közti bejegyzések Gyürky Páltól.

22. Borosy András: Pest-Pilis-Solt vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái 1638–1711. II. 1666–1680. Bp., 1984. (Pest megyei levéltári füzetek 7.) 130 és 135., 145., 152 és 203., 213. pp.

23. Wesselényi István: Sanyarú világ. Napló 1703–1708. II. 1707–1708. (Közvetteszi: Demény Lajos, Magyar András. Bukarest, 1985. 14., 229. pp.

24. Uo. I. 1703–1705. (Közvetteszi: Magyar András. Bukarest, 1983. 506. p. és II. 312. p.

25. Urai Éva Nagyszegi Gáborné temetésének költségei. Közli: Ifj. Biás István. In.: „Genealogiai füzetek”. 10. évf. 1912. 31–32. pp. A kuruc Nagyszegi G. bizonyosan nős volt, feleségének férje kiszabadulása iránti kérelmére vonatkozó adatot ld.: Archivum Rákóczián. II. 355. p.

26. MOL Filmtár 5.523. d. (mikrofilmmásolat a Károlyi-levéltárból: 1706. évi mustrakönyv.)

27. Lajda József: Adatok a Zemplén-megyei br. Sennyey-család történetéhez. (A család levelestárából összeállítva.) In.: „Adalékok Zemplén vármegye Történetéhez”. 3. évf. 1897. 341. p.

28. Rétyi Péter naplója. (Közvetteszi: Maria Ursutiu) Bukarest, 1983. 94. p.

29. Orbán Balázs: A Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természetrajzi s népismei szempontból. V. Aranyosszék. Pest, 1871. 229. p.; Hasonmás kiadása: II. Békéscsaba, 1982.

30. Magam hosszabb időt töltöttem el a Galambos Ferencre vonatkozó adatok feltárásával.

KI VOLT OPULIAI LÁSZLÓ NÁDOR ELSŐ FELESÉGE?

Több mint száz évvel ezelőtt Ernest Breiter, az Opuliai László sziléziai hercegről, Magyarország nádoráról szóló eddigi egyetlen részlettanulmány szerzője érdemesnek tartotta a Piast herceg teljes életrajzának megírását.¹ A munkát – Breiter szerint – a rendelkezésre álló meglehetősen gazdag, kevés kutatói munkát igénylő iratanyag megléte tette volna indokolttá. Az elképzelés ma is aktuális. Maga Breiter ugyanis megírt egy Opuliai László egész életét bemutató könyvet, így munkáját csupán a teljesség igénye nélkül megírt vázlatnak tekintette.²

A herceg életét és tevékenységét illetően sok apró kérdés vár még kivizsgálásra. Ezek közül az egyik a házassági rokonságokat illeti. Bár nemrégiben foglalkoztam Opuliai László családjával,³ kénytelen vagyok ismét szólni ebben a kérdésben; a román források és irodalom átvizsgálása eredményeképpen ugyanis a herceg első házasságának problémája egészen új megvilágításban mutatkozott meg.⁴

Ez a házasság kétségkívül a herceg ifjúkorának legfontosabb ismert eseménye. Az eddigi történeti munkák – éppúgy a magyar és lengyel, mint a legújabb román kutatások – elfogadják, hogy Opu-

liai László első felesége Besarab Miklós Alexander havasalföldi vajda leánya volt.⁵ Mindenki egyetért abban is, hogy Erzsébetnek hívták. Opuliai feleségének feltételezett atyja Havasalföld, vagyis a mai Románia történelmének igen jelentős alakja, Besarabnak, a róla elnevezett dinasztia alapítójának a fia volt.⁶

Lássuk hát, hogyan alakult ki az a nézet, amely a sziléziai herceget összeköti a havasalföldi dinasztiáival. Az első tudományos munka a havasalföldi vajdák családfájáról Wertner Mór tolla alól került ki, előbb a délszláv uralkodók genealógiai történetéről szóló könyv részleteként,⁷ majd egy különálló munkában.⁸ Nem szerepel azonban itt Miklós Alexander leánya, aki a magyar nádor felesége lett volna. A Besarabok családfájával foglalkozó következő tudományos munkában viszont már szerepel Opuliai László, mint a havasalföldi vajda leányának férje. Szerzője, Karácsonyi János⁹ az 1374 végéről származó, Bunyitay Vince által 1886-ban kiadott váradai statútumok¹⁰ szövegére hivatkozik, melyben – a szerző véleménye szerint – szó volna egy, az Opuliai László által Nagyváradon eltemetett feleségének – Miklós Alexander vajda leányának – felállított, Szent Erzsébetről

elnevezett oltárról. Karácsonyi szerint, aki nem idézte a statútumok megfelelő idézetét, Erzsébet volt a feleség neve; egyrészt mivel Szent Erzsébetről nevezték el az emlékére emelt oltárt, másrészt mert az ebből a házasságból származó kisleány is az Erzsébet nevet kapta.¹¹ Karácsonyi cikke még ugyanebben az évben (1910) megjelent románul is, aminek következtében elképzelése a román történészek munkáira is hatással volt, kiterjedt.¹² Az is igaz, hogy az 1912-ben Bukarestben kiadott a román uralkodók családfájáról 1310-től 1659-ig szóló táblázatok nem ismerik el a valószínű Besarab-Piast házasságot,¹³ de a későbbi megjelentésekben már aláhúzzák ezt a nézetet.¹⁴ Teljes terjedelmében a Pór Antal 1911-ben kiadott cikkben jelent meg,¹⁵ és a sziléziai Piast első házasságát érinti, mint kiegészítés a három évvel azelőtti, Opuliai Lászlóról szóló genealógiai munkához.¹⁶ Ugyanarra támaszkodva, mint Karácsonyi, a váradi rendeletek részleteiben a magyar kutató Opuliai László első feleségének Miklós Alexander oláh vajda leányát tekinti. E váradi rendeletekből való részlet, a Karácsonyi és Pór féle nézet alapja így hangzik:

*Altare sancte Elisabete iuxta oram minorem beate Virginis instituit et dotavit Ladislaus dux Opulie, olim palatinus Hungarie pro anima consortis sue, filie Alexandri vayvode Transalpine, que ibi est sepulta.*¹⁷

Annak ellenére, hogy ebből a részletből hiányzik Opuliai László feleségének neve, Pór – ahogy Karácsonyi is – a felépített oltár elnevezéséről feltételezik, hogy feleségének neve Erzsébet volt.¹⁸ A lengyel irodalomban Dabrowski Jan utalt Opuliai László első feleségére, de ő is Pór Antal kutatásaira támaszkodott.¹⁹ Így az sem furcsa, hogy e nézet a lengyel irodalomban is otthonra talált.²⁰

Azonban nyilvánvaló, hogy ez a meggyökerezett és kritikátlanul sokszorosított nézet kerüli a valóságot. 1956-ban egy ismert román kutató Mária Holban megjelentetett egy cikket a régi román-magyar kapcsolatokról.²¹ Az érdeklődési körében megjelent Opuliai László alakja mint korabeli magyar nádor, jelentős befolyással a magyar királyság külpolitikájára. Holban leginkább Opuliai feleségét illetően folytatott kutatásokat, aki az irodalom szerint a Besarabok dinasztijának képviselője lett volna. Az egyetlen információs forrás ebben a dinasztiai szövetségben a váradi rendeletekben említett, Váradon emelt oltár, ahol Opuliai felesége volt eltemetve. Ezt az ügyet tehát a fenti ténynek el kell simítania. A váradi statútumok

kivártak még két mai kiadást, a régebbit 1827-ben Batthyány által,²² az újabbat 1886-ban Bunyitay Vince kritikus kommentárjával²³ adták ki. A figyelem felhívása a Bunyitay általi hibás kiadásra, amelyben az Opuliai feleségét érintő bekezdések minket érdeklő részei is hibásak, M. Holban román kutatónő érdeme. Bunyitay legújabbnak tekintett kiadása az egyetlen használt írás volt a mai kutatók által. Részlet az általa kiadott statútumokból:

*Altare sancte Elisabeth iuxta oram minorem Beatae Virginis instituit el dotavit Ladislaus Dux Opuliae, olim palatinus Hungariae pro anima consortis suae filiae Alexi Andri vayvode Transalpine, que ibi est sepulta.*²⁴

Az általam említett magyar történészek: Karácsonyi, de főleg Pór, az Alexi Andri kifejezéseket egybevonták (Alexandri) így Opuliai feleségének apja Alexander lett, az oláh vajda (Transalpinus).²⁵ A statútum kéziratának másolata, amely jelenleg Gyulafehérváron a Batthyányi Könyvtárban található, szolgált támasztékkul M. Holbannak; megállapította, hogy a rendeletnek az a része, amelyben a magyar ex-nádor feleségének emelt oltárról van szó, ki lett adva, javítva Batthyány által a Leges ecclesiasticae regni Hungariae harmadik kötetben.²⁶ Opuliai feleségét illetően a következő részlet található benne: filia Alexi Andrae vayvodae Transylvaniae. Ez bizonyítja, hogy Bunyitay kiadványában két tévedés is található, amelyeket a kutatók felhasználtak s ez teljesen eltorzítja az Opuliai nádor első kedvesét illető valóságot. Ő valójában az erdélyi vajda (Transilvanus) leánya volt, s nem az oláhé (Transalpinus). Ezeknek a tévedéseknek a megvilágítása M. Holban érdeme, és csodálkozni csak azon lehet, hogy e nézet nem veszett bele eddig a tudományos körforgásba.²⁷

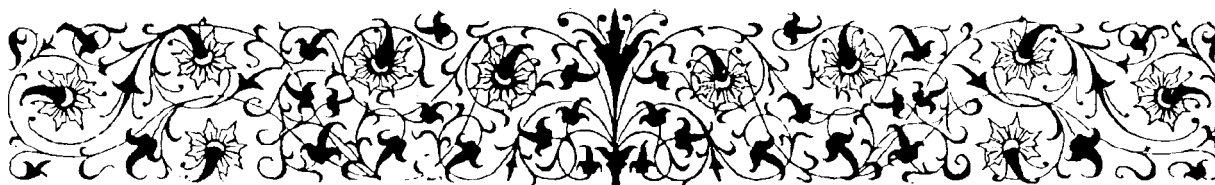
Következtetésül levonhatjuk eme cikkből, hogy Opuliai László havasalföldi házasságát illető nézet nem felel meg az igazságnak. Teljes a bizonyosság, hogy Opuliai László első felesége nem volt a leánya Besarab Miklós Alexandernek, a havasalföldi uralkodónak. Opuliai első házastársául az egyik erdélyi vajda leányát jegyezte el valójában. Ez a hivatal abban az időben egy régi magyar család, a Lackfiak kezében volt hosszú időn keresztül. Tehát biztos, hogy közöttük kell keresni a sziléziai Piast feleségének apját. M. Holban vizsgálataira alapozva így feltehetjük, hogy Opuliai felesége valószínűleg Lackfi András, az erdélyi vajda (1356-1359) leánya volt.

Stanislaw A. Sroka

JEGYZETEK

1. *Breiter, Ernest*: Wladyslaw ksiazę opolski, pan na Wieluniu, Dobrzyniu i Kujawach, palatyn węgierski i wielkorządca Polski i Rusi, Lwów 1889. (továbbiakban: Breiter i.m.)
2. *Breiter* i.m. 3. p.
3. *Sroka, Stanislaw*: Opuliai László nádor családi kapcsolatairól. Baranya, 5–6. 1992-1993 (1994). 123-130. pp.
4. Ezt a munkát Romániában folytattam, a Sasakawa-Alapítványtól származó ösztöndíj jóvoltából.
5. A pontos irodalmat a további jegyzetekben adom meg.
6. *PetriceŃcu-Hasdeu B.*: Basarabii, Cine ?-de unde ?-de cand ?. Bucuresti, 1894. 3-23. pp.; *Lazarescu E.*: Despre relatile lui Nicolae-Alexandru voivod cu Ungurii. „Revista istorica.” 32. 1946. 1-12.sz., 115-139. pp.; *Tautu A.L.*: Basarab il Grande. Fondatore del primo stato romeno indipendente (1310-1352). Antemurale. I. 1954. 51-66. pp.; *Popescu P.D.*: Basarab I. Bucuresti, 1975; *Uő.* Basarabii. Bucuresti, 1989. 73-77. pp.
7. *Wertner Mór*: Délszláv uralkodók genealógiai története. Temesvár, 1891. 203. pp.
8. *Wertner Mór*: Az első havasalföldi vajdák. „Századok” 35. 1901. 673-689. pp.
9. *Karácsonyi János*: Az oláhországi (havasalföldi) vajdák családfája. Századok. 44. (1910.) (továbbiakban: Karácsonyi: Az oláhországi ...) 177-192. pp.
10. *Bunyitay Vince*: A váradi káptalan legrégibb statutu-mai. Nagyvárád, 1886. (továbbiakban: Bunyitay i.m.) Constitutiones et Statuta Capituli Ecclesiae Varadiensis a kiadó szerint 1374 végén írták. X. 31. és XII. 30. között ugyanebben az évben. V.ő.: *Bunyitay Vince*: A váradi püspökség káptalanai s monostorai a püspökség alapításától 1566 évig. Nagyvárád, 1883. (A váradi püspökség története, t. II), 102-103. pp.
11. *Karácsonyi János*: Az oláhországi... 181. p.
12. *Karácsonyi János*: Arborele genealogic al Voievozilor din Tara-Romaneasca. „Convorbiri literare”. 44. (1910/9. sz.) 1026-1030. pp.; 10.sz., 1146-1157. pp.
13. *Kogalniceanu, C.*: Tabloul genealogic si cronologic al Basarabilor domni ai Tarii Romanesti 1310-1659. Bucuresti, 1912.
14. *Istoria Romaniei*, II. Bucurest, 1962. 159. p.; *Giurescu, C.C.-Giurescu, D.C.*: Istoria Romanilor, II. Bucuresti, 1976. 25.p.; *Constantinescu, N.*: Vladislav I 1364-1377. Bucuresti, 1979. 35. p.; *Popescu, P.D.* i.m. 74. p. A Piast sarj állítólagos házasságáról Besarab Miklós Alexander leányával nem tesz említést *Andrescu, S.*: Alliances dynastiques des princes de Valachie (XIVe-XVe siècles). „Revue des etudes sud-est europeennes.” 23. 1985/4.sz., 359-368. pp.
15. *Pór Antal*: Újabb adatok Opuli László nemzedékrendéhez. „Turul” 29. 1911. 59-61. pp. (továbbiakban: Pór i.m.)
16. *Pór Antal*: Opuli László herceg, Magyarország nádorispánja nemzedékrendéhez. „Turul” 26. (1908.) 30-33. pp.
17. *Pór* i.m. 60. p.
18. U.ott.
19. *Dabrowski, J.*: Elzbieta Lokietkówna 1305-1380. Kraków, 1914. 28-29. pp.; Korábban ismeretlen volt. V.ő. *Breiter* i.m.; *Balzer, O.*: Genealogia Piastów. Kraków, 1895. Opuliai László első feleségét Grotefend sem említi. *Grotefend, H.*: Stammtafeln der schlesischen Fürsten bis zum Jahre 1740. Breslau, 1889.
20. *Pieradzka, K.*: Elzbieta In.: Polski Słownik Biograficzny. 6. Kraków, 1948. 262. p.; *Jasinski, K.*: Rodowód Piastów slaskich. 3. Wrocław, 1977. 81. p.; *Wiesiolowski, J.*: Fundacje paulinskie XIV i XV wieku na tle ruchu fundacyjnego klasztorów w Polsce. Studia Claramontana. 6. 1985. 149. p.; *Demel, J.*: Historia Rumunii. Wrocław, 1986. 97. p.; *Wojciechowski, L.*: Najstarsze klasztory paulinów w Polsce. Fundacja-uposazenie-rozwoj do okolo 1430 roku. Studia Claramontana. II. 1991. 87. p.
21. *Holban, M.*: Contributi la studiul raportilor dintre Tara Romineasca si Ungaria angevina (Rolul lui Benedict Himfy in legatura cu problema Vidinului), Studii si materiale de istorie medie. I. 1956. 7-62. pp. Ez a cikk bővíve és kiegészítve M. Holban munkáinak gyűjteményében található, amelyet nemrégiben nyomtattak ki. *Holban, M.*: Din cronica relatiilor romano-ungare in secolele XIII-XIV. Bucuresti, 1981. (továbbiakban: Holban i.m.) 155-211. pp. Az én mérlegeléseimben ennek a munkának az újabb verzióit használom.
22. *Leges ecclesiasticae regni Hungariae et provinciarum adiacentium, opera et studio Ignatii comitis de Battyán episcopi Transilvaniae, III. Claudiopoli, 1827.* Batthyányi Ignác alakját, a kitűnő tanítóét és tudományos szervezőét Jakó Zsigmond említette meg utólag. *Jakó Zsigmond*: Batthyány Ignác, a tudós és a tudományos szervező, „Magyar Könyvszemle”. 17. (1991/4. sz.), 353-375. pp.
23. V.ő.: 10.sz. jegyzet.
24. *Bunyitay* i.m. 73. p.
25. *Karácsonyi*: Az oláhországi..., 181. p.; *Pór* i.m. 60. p.
26. *Holban* i.m. 182. p.
27. V.ő.: 14.sz. jegyzet.

SZVETICS JAKAB KIRÁLYI SZEMÉLYNÖK ÉS CSALÁDJA

A királyi személynök a rendi Magyarország legnagyobb köznemesi méltóságainak egyike volt. A királyi tábla elnökeként a királyt személyesítette meg, emlékeztetvén a középkori időkre, mikor maga a király ítélkezett. Az országgyűlés alsó táblájának elnökeként ugyancsak a középkori időkre utalva a király személyét helyettesítette. A hagyománynak megfelelően királyi személynök a Jászok és Kunok legfőbb bírása és Pest, Pilis, Solt, Kiskun törvényesen egyesített vármegyék főispáni helytartója volt. A hivatal magyar neve is a király személyének szimbolizálását fejezi ki: „személynök”, a király személyének képviselője. A latin personalis magyar fordítása jól tükrözi a méltóság funkcióját és eredetét.

A köznemesség ügyelt arra, hogy ezt a hivatalt mindig maguk közül való személy töltse be. Ha végigtekintünk a királyi személynökök során¹ azt találjuk, hogy szinte kivétel nélkül a tekintélyes köznemesség sorából kerültek ki e méltóság viselői. Természetesen e hivatal gyakran volt a további felemelkedés nem lényegtelen lépcsője, így sokan kerültek közülük később a főnemesség soraiba, de megválasztásukkor döntő többségében a köznemesség adta ezt a méltóságot.

A mohácsi vész és 1848 közötti időszak 41 királyi személynöke közül a legtöbben régi, országosan ismert köznemesi családok tagjai voltak, de viszonylag sok – a maga idejében – újnak nevezhető család is adott királyi személynököt. A XVII. században Pakay Benedek, Oroszy György, Hölgyi Gáspár, Orbán István, a XVIII. században Horváth Simonchich János, Koller Ferenc, Szvetic Jakab, a XIX. században pedig Atzél István családja tekinthető viszonylag újnak, kevésbé ismert-

nek. Az ő megválasztásukban a személyes kvalitásnak az átlagosnál nagyobb szerepe volt.

Érdekes még megvizsgálni, hogy az időszak 41 királyi személynöke közül – a már megválasztásakor főnemes báró Révay Ferenc, báró Eszterházy Farkas és ugyancsak báró Majtényi János mellett – Joo János, Lippay János, Cziráky Mózes, Patachich István, Oroszy György, Hölgyi Gáspár, Orbán István, Maholányi János, Klobusiczky Ferenc, Horváth-Simonchich János, Hunyady László, Száraz György, Grassalkovich Antal, Fekete György, Koller Ferenc, Szvetic Jakab, Atzél István, Mailáth György, Somssich Pongrácz, tehát 17-en személyükben, vagy gyermekeikben emelték családjukat a főnemesek sorába. Általánosságban megállapíthatjuk tehát, hogy a rendi Magyarország eme kiemelkedő méltósága a birtokos köznemesség hivatala volt, amely egyben a főnemesi felemelkedésnek is jelentős eszközeként szolgált.

A királyi személynöki hivatal viselőinek sorából Szvetic Jakab családjáról tud a legkevesebbet a genealógiai szakirodalom.

A Szvetic család Vas vármegye Tótsági járásából, Muraszombatról ered és minden bizonnyal vend eredetű.² Vas vármegye mélyen dél-nyugatra kinyúló Tótsági járasa ma teljes egészében Szlovénia része, Zala megye Alsólendvai járásával együtt.

Muraszombat uradalmát a XVII. század fordulóján szerezték meg a Batthyányak. Az uradalom fellendülésében szerepet játszott a nyugati marhakereskedelem, melynek egyik útvonalába esett. Az uradalom nagyobb birtoktesteket, néha kisebb falvakat is bérbeadott. Így ismeretes 1636-ból az a bérleti szerződés, melyben Batthyány Ferenc özvegye Lobkovitz Poppel Éva gyermekei nevében az

uradalomhoz tartozó Szombatfát (Vas vármegye) bérbe (zálogba) adta nádasdi Darabos Erzsébetnek, Lőrinczfalvy György diák özvegyének ugyanazon feltétellel, ahogy azt néhai Lippich István, felesége és fiai is birták.³ A Lippich család 1608... (a hónapnév olvashatatlan) 2-án Pozsonyban II. Mátyás királytól kapott címeres nemeslevelet.⁴ Ez a címeres nemeslevél témánk szempontjából azért figyelemre méltó, mert térben és időben majdnem egybeesik a Szveticcs család nemeslevelével, és ugyancsak egy muraszombati vend család kapta.

1608. március 13-án Szombathelyen Vas vármegye közgyűlésén kihirdették II. Mátyás király által Szveticcs Miklósnak, feleségének Sélley Magdának és fiának Gergelynek adott címeres nemeslevelet.⁵ A nemeslevélről, további sorsáról sajnos semmit sem tudunk. Az 1733. évi Vas vármegyei nemesség igazoláskor Szveticcs Jakab megyei aljegyző a birtokos nemesek között szerepel, ahol a nemesség részletes vizsgálata elmarad. (Ennek magyarázata abban rejlik, hogy a magyar nemesség a birtokosság szinonimája, így aki birtokos, annak nemessége is vitán felül áll. Ez teljes mértékben igaz is, kivéve a XIX. század elején a néhány elenyészően csekély számú polgári birtokvétele.) A család időközben kihalt, az eredeti nemeslevélnek nyoma veszett, talán valahol lappang.

A címer azonban ismeretes, hivatalos rajza Szveticcs Jakab (nem a személynök, hanem a család utolsó tagja) 1808-ban kelt kamarási ősfáján látható.⁶ Eszerint kék mezőben zöld dombon jobbra fordult páncélos kar görbe kardot tart, melyre török fő van tűzve, a címeralakot a pajzs felső jobb sarkában hold, bal sarkában pedig hatágú aranycsillag kíséri. A sisakdísz a pajzsalak a holdtól és csillagtól kísérve. Takarók: kék-arany, vörösezüst. A kamarási ősfán a címer alatt „Virtute et Labore” feliratú szalag van.

A család származásáról az 1726. évi nemességvizsgálat alkalmából tett tanuvallomás ad tájékoztatást. Az 1726. évi Vas vármegyei nemesi összeírás központi irányelvek szerint történt. Ennek során a nemesi jogok gyakorlása volt az igazolás alapja. Tehát, ha a család részt vett a nemesi felkeléseken, fizette a nemesi taxát (ami a megye fenntartásának egyik fontos alapja volt), nem fizett senkinek jobbágyi szolgáltatást stb. A jelzett tanuvallatást Szveticcs József és Jakab, akkor már néhány generáció óta kőszegi lakosok kérésére Muraszombaton az ősi földön tartják, melynek során Vas vármegye kiküldött szolgabírája és esküdtjei előtt több öreg ember azt vallotta, hogy

A Szveticcs család címere

néhai Szveticcs Gergely (a címszerző fia) Muraszombaton nemesi szabadságban élt, két fia volt András és István. András Kőszegre ment, ott a város főbírájává választották, igen magas kort ért meg, fia volt János, a folyamodók apja. A másik fiú István Muraszombaton maradt, nagyteként működött, Bácsmegyey Miklós lányát vette feleségül. A család iratai a Vasdényey családhoz kerültek.⁷ Az említett Szveticcs István vasi táblabíró 1622-ben a megye kiküldött egy Muraszombaton tartott vizsgálatban.⁸ Fentiekből kiderül a Muraszombaton maradt ágról, hogy István tanult ember, táblabíró volt, lánya az 1713 és 1770 között élő, Lovászi (Zala vármegye) és Dozmat (Vas vármegye) községekben birtokos Vasdényey Miklós felesége, Szveticcs Mária volt. Istvánnak fia is kellett hogy legyen, kinek nevét nem ismerjük, de tudjuk, hogy az 1754. évi országos nemesi összeírásban muraszombati lakosként összeírt Szveticcs János és Zsigmond az ő fiai lehettek.⁹

Ezek utódairól mit sem tudunk, valószínűleg ott hamarosan kihalt a család. A XIX. századi nemesi összeírásokban ott már nyomuk sincs.¹⁰ A tanuvallatásban szereplő András, a címereslevelet szerző Miklós unokája, Gergely fia Kőszegre ment lakni. Kőszeg a XVII. században virágzó polgárváros, élénk kereskedelmet tart fenn a szomszédos

Stejer tartománnyal. Első okleveles szereplése Szvetics Andrásnak, amikor 1645-ben malmot vesz Kőszegen a gróf Széchy családtól.¹¹ 1658-ban Vas vármegye igazolta nemességét.¹² 1666-ban Szvetics András kőszegi főbíró és felesége Héra Éva a Vas vármegyei Doroszlón 1000 forintért 8 jobbágytelket zálogba vesznek gr. Széchy Pétertől.¹³ A kőszegi római katolikus anyakönyvek szerint 1639. június 13-án veszi feleségül héráházi Héra Mátyás Éva leányát, kitől több csecsemő- ill. gyermekkorban elhalt gyermek után 1650. december 17-én János fia, 1653-ban pedig Mária Anna lánya születik.¹⁴ Mária 1674-ben Ujváry András felesége Kőszegen, rövidesen azonban már nemes Erdős János kőszegi főbíró felesége. Szvetics Mária azonban nem élhetett sokáig, mert Erdős Jánosnak 1691-ben már Fodor Judit a felesége.¹⁵

Szvetics János, ki 1650. december 17-én született Kőszegen városi nemesként Vas vármegyének is tisztségviselője. 1687-ben mint Vas vármegye esküdtje Benők Istvánnal együtt Felsőlendván tartott hivatalos vizsgálatot.¹⁶ 1691-ben ugyanazon társával mint kőszegi szenátorok ellentmondanak herceg Eszterháznak a lékai uradalomba történő beiktatásának.¹⁷ Később ő is főbírája Kőszegnek és 1706-ban a kurucok betörésekor fegyverrel a kezében esett el Kőszeg védelmében. Első felesége nemes Benők Erzsébet, Benők István szenátortársa és későbbi főbíró lánya, kit 1675. február 4-én vett feleségül¹⁸ és kitől két felnőtt és egy gyermekkorban elhalt lánya született. 1692. október 5-én feleségül veszi Meskó Évát, Meskó Jakab és Milosics Zsuzsa lányát, Fekete István özvegyét.¹⁹ Ez a Meskó család Éva testvéreiben Meskó Ádám vasi főjegyzőben, később helytartósági tanácsosban, aranyarskantyús vitézben és Jakab kamarai tanácsosban jelentősen felemelkedett, nagy birtokokat szerez. Az előző Ádám, illetve a fenti Jakab fia ifj. Jakab 1721-ben bárói rangot kaptak és ifjabb Jakab alapítója lett a múlt században kihalt virágzó széplaki és enyiczkei báró Meskó családnak.²⁰ Meskó Évától több kiskorúan elhalt gyermek mellett Erzsébet lánya nemes Palocsay János József kőszegi főbíróné, József és Jakab fiai születtek. A két fiú József és Jakab vagyonos nemesifjak, akik azonban városban éltek, vagyonuk nem nemesi birtokaikban volt. Mindketten Kőszegen kezdték hivatali pályájukat. Kőszeg 1724-től adott otthont a Dunántúli kerületi táblának. A kőszegi tábla 3 további kerületi táblával együtt a megyei bíróságok és a királyi tábla közötti fellebbezési fórum volt. A város életére nagy hatást gyakorolt az ott

működő tábla, az odajövő, ott néha hosszasan is elidőző peres felek jelenléte. Kitűnő terület egyben a jogi pályán való előmenetelre.

Az ifjabb fiú Szvetics Jakab is, ki 1703. szeptember 1-jén született Kőszegen, itt kezdi hivatali pályáját, 1731-ben már városi főjegyző.²¹

Az 1733. évi megyei nemesi összeírás szerint már megyei aljegyző,²² 1737-ben megyei főjegyző, 1738-ban a kőszegi kerületi tábla ülnöke, azaz bírása.²³ 1738-ban a királyi tábla bírása, 1748. augusztus 30-án királyi jogügyigazgatóvá (a Szentkorona ügyészévé) nevezik ki.²⁴ Egyidejűleg udvari tanácsos is. A királyi jogügyigazgató a kihalt családok birtokainak a szent koronára történő visszaszállására éberen ügyelt. Hivatalból perelte a nem megalapozottan öröklődő birtokokat, illetve az örökösöket. A koronára visszaszálló birtokokról is hivatalból elsőnek értesült. Könnyen talált olyan kihalt folytán felszabadult birtokot, amely érdemeire való hivatkozással adományba felkérhető. Így kap nádori adományt 1749-ben Szvetics Jakab udvari tanácsos, királyi jogügyigazgató a Szent korona ügyésze, a Ságody család kihaltával a Zala vármegyei Nemességodon (a jelen század elején Zalaegerszegbe olvadt) 14 lakott és 2 üres (elhagyott) jobbágytelekre.²⁵ Az adományba bevették bátyját, illetve annak utódait is, Jakab utódainak kihalása esetére. 1750-ban az udvari kancellária tanácsosa, egészen 1765-ig, amikor május 1-jével királyi személynökké nevezik ki.²⁶ Ugyanez évben az uralkodó a Szent István rend vitézei közé is kinevezi.²⁷ Személynöki működése nyilván mind az udvar, mind a rend megalapozására történhetett, mert hivatalát 1779-ig, abban az időben szokatlan módon 76 éves koráig megtartotta. 14 évig előtte csak Fekete György, utána pedig Mailáth György viselte ezt a tiszteletet.

1730. december 29-én Kőszegen vette feleségül nemes Lada Mária Rózát, György és Erdős Zsófia lányát, aki – nagynénje Szvetics Mária Erdős Jánosné lánya, Erdős Zsófia révén – másodfokú unokahúga.²⁸ Házasságukból sok kiskorában elhalt gyermek és egy fiatalon elhunyt fiú mellett Mária Zsófia leányuk született Kőszegen, 1744. március 15-én, aki 1761. május 24-én férjhez ment báró Sigray Károlyhoz a néhány generáció óta Vas vármegyében birtokos család tagjához, 1772-től Somogy vármegye főispánjához.

1780. április 14-én Bécsben kelt oklevélben Mária Terézia királynő grófi rangra emelte nemességodi Szvetics Jakabot, feleségét Lada Máriát, lányát Zsófiát.²⁹ (1780. április 21-én Bécsben báró

Sigray Károlyt és gyermekeit is grófi rangra emelte a királynő.³⁰⁾ A Szvetics grófi címer egyezik a nemesivel, de a pajzs felett három sisak díszlik. A nemesi címer sisakdíszé mellé kétoldalt két további sisak került. A jobboldalin felemelt jobbában kavicsot tartó daru, a baloldalin csőrében patkót tartó strucc látható. Pajzstartóként két arany oroszlán járul a címerhez, alatta pedig szalagon „Constancie et Fidelitate” jelszó.

Gróf Szvetics Jakab 1779 óta nyugalmazott királyi személynök 1781. július 11-én a Vas vármegyei Iváncon, veje birtokán hunyt el. Felesége Lada Mária pedig Kőszegen 1792. március 28-án. Így Jakabbal, a cím szerzőjével, illetve lányával kihalt a Szvetics család grófi ága.

A gróffá lett Jakab bátyja József 1696-ban született Kőszegen, ott is lakott és apjához és nagyapjához hasonlóan Kőszeg főbírói tisztét is viselte. Az 1754. évi országos nemesi összeírásakor Vas vármegye birtokos nemesei között szerepel.³¹ Kőszegen 1727. február 1-jén veszi feleségül a néhány generáció óta Kőszegen élő horvát nemesi családból származó nemes Krukovics Erzsébetet. Szvetics József Kőszegen 1762. január 30-án, felesége pedig 1786. szeptember 29-én halt meg.³² Házasságukból Mária, fületinczi Keltz József királyi személynök felesége és két fiú Mihály és Ignác születtek. A fiúk közül Mihály már 1768-ban meghalt. Özvegye, Nemes Póka Klára 1790-ben özvegyként Egyházasrádócon élt.³³ A másik fiú Ignác Kőszegen 1738. augusztus 18-án született. A pécsi káptalan jegyzőjeként nősült, hol 1763. február 6-án elvette Rodriguez de Campomanes Alojziát, ki a spanyol nemesi származású Rodriguez de Campomanes Antal kamarai hivatalnok lánya volt.³⁴ Szvetics Ignác 1770-ben az udvari kamara titkáráként Pozsega vármegyei birtokokat szerzett, megvévén az ottani velikai, koprivnicai és pletivnicai uradalmakat. Ignácnak házasságából a diákkorban elhalt Ferenc mellett Jakab nevű fia született Pécsen, 1765. augusztus 7-én. Jakab a királyi személynök nagy-nagybácsi után megörökölte annak nemességodi birtokát, miután az adományban nagyatyja is részesült, Jakab ágának kihalásával. Atyja után is jelentős birtokot örökölt Horvátországban. 1797. június 16-án Bécsben kelt oklevéllel velikai előnevet nyert horvátországi birtokai után.³⁵

1798-ban Szvetics Jakab, Ignác fia, József unokája eladja nemességodi birtokát Etényi Ferencnek.³⁶ Ugyanez évben királyi adományt kap az atyja által szerzett Pozsega vármegyei pletivnicai és koprovicai uradalmukra.³⁷

Vagyonából előkelően élt, nagyrészt Kőszegen, nőtlenül. Családja tekintélyét jelzi, hogy 1808-ban császári és királyi kamarássá nevezik ki. Érdekes, hogy a kamarási méltósághoz általában megkívánt 30 mezős, 5 generáció nemességét igazoló ősfán a Campomanes családi őseinek oldala üres maradt.³⁸ A kisenemesi, majd városi nemesi családból előkelő hivatalnoki családdá lett Szvetics család utolsó tagja az udvari nemesek közé emelkedett. Ez abban a korban valóban nagy rangbeli emelkedés, melyet tetéz az, hogy Bécsben 1819. április 20-án feleségül vette gróf Batthyány Júliát. Egy régi oligarchikus családba benősülni a XIX. század elején igen nagy társadalmi felemelkedést jelentett. A Batthyányak jobbágyaiból a XVII. század hajnalán nemesi rangra emelkedett Szvetics család 7. generációbéli leszármazottja benősült egykori földesura családjába. A vőlegény már elmúlt 50, a menyasszony is 40 éves, utód nem született. Így 1834. december 2-án Kőszegen Jakabbal kihalt a Szvetics család. Felesége is Kőszegen halt meg 1848. január 28-án.³⁹

Vele kihalt a 230 évig kevés tagban virágzott, de esetenként jelentős szereplőket felvonultató család.

Epilógusként megemlítendő, hogy a nemesi rangra jutott család mellett a Vas vármegyei és Zala vármegyei anyakönyvekben gyakran előfordulnak Szvetics nevű nem nemes személyek, minden bizonnyal a nemességszerzés éve, 1607 előtt kiágazott oldalági rokonok. Ilyen messzire származott rokon lehet Szvetics Mátyás debreceni polgár is, kinek adományából a kálvinista Rómában máig működő katolikus leánynevelő zárda alakult.

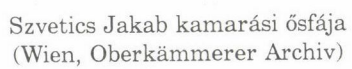
1879. december 7-én Gödöllőn Ferencz József király nemességet és nemességodi előnevet ad Szvetics József honvéd alezredesnek.⁴⁰ Az előnév nyílt utalás kíván lenni a régi rokonságra. A nemességszerző József altábornagyként, mint a Ludovika Akadémia parancsnoka 1912. április 2-án Budapesten halt meg, egy fiút hagyva hátra, Szvetics Emilt, ki 1912-ben a Telefonhírmondó Társaság igazgatója volt.

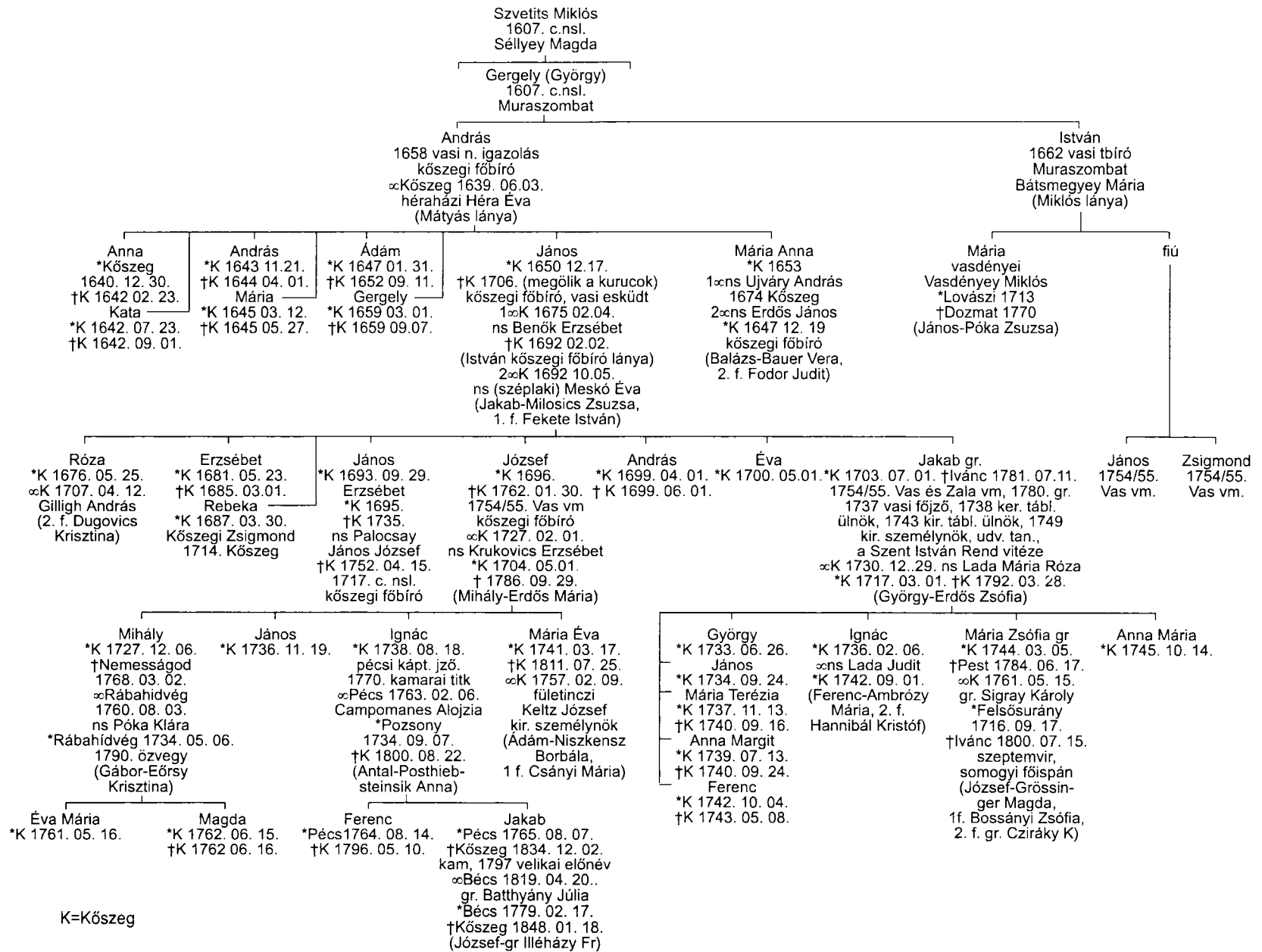
Szluha Márton

JEGYZETEK

1. *Fallenbüchl Zoltán*: Magyarország főméltóságai. Bp., 1988. 107–108.pp. (továbbiakban: Fallenbüchl i.m.)
2. Magyar Országos Levéltár (továbbiakban: MOL) Helytartótanács Levéltár. Acta Nobilium – C 30 – Vas vármegye.
3. MOL O 112 Dunántúli (Kőszegi) kerületi táblai perek. Nr. 4704.
4. Ismerteti *Áldásy Antal*: A Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárának Címereslevelei. I. Bp., 1904. 100–101.pp. (CLXV.)
5. *Tóth Péter*: Vas vármegye Közigyelési jegyzőkönyvei. II. Vas megyei levéltári füzetek. 1992. Szombathely. 66.p. No 1059.
6. Oberkämmerer Archiv, Wien. Ahnentafeln.
7. Vas megye Levéltára, Szombathely, Nemesi iratok. Fasciculus Nr 253/4.
8. MOL O 18 Processus Tabulares-Táblai perek Nr. 4347
9. *Schneider Miklós*: Vas vármegye 1754 évi nemesi összeírása. Szombathely, 1939. 9.p.
10. *U.ő.*: Vas vármegye 1835 évi nemesi összeírása. Szombathely, 1937.
11. MOL P 108 Esterházy család hercegi ágának levéltára. (továbbiakban: MOL P 108) Repositorium 13. Kőszegi uradalom, Fasciculus 7.
12. *Balogh Gyula*: Vas vármegye nemesi családai. Szombathely, 1901. (továbbiakban: Balogh i.m.) 135.p.
13. V.ő.: 11. jegyzet.
14. Kőszegi római katolikus anyakönyvek. 14.
15. V.ő.: 14. jegyzet.
16. MOL P 108 Repositorium 38. Alsólendva. Fasciculus L.
17. MOL P 108 Repositorium 17. Lékai uradalom. Fasciculus B.
18. V.ő.: 14. jegyzet.
19. V.ő.: u. ott.
20. MOL P 108 Repositorium 8. Fraknó. Fasciculus T. Nr. 389.
21. Balogh i.m. 153.p.
22. *Schneider Miklós*: Vas vármegye kétségtelen nemesei 1733-ban. Szombathely, 1940. 8.p.
23. *Chernel István*: A kőszegi kerületi tábla története 24. Fallenbüchl i.m. 115.p.
25. MOL O 18 Processus Tabulares – Táblai perek. Nr. 5881.
26. Fallenbüchl i.m. 108.p.
27. A Szent István rend névjegyzéke. Bp., 1914. 12.p.
28. V.ő.: 14. jegyzet.
29. MOL A 57 Libri regii (Királyi könyvek). LI.k. 217.p.
30. U.ott LI.k. 210.p.
31. *Schneider Miklós*: Vas vármegye 1754. évi nemesi összeírása. Szombathely, 1939. 9.p.
32. V.ő.: 14. jegyzet.
33. Egyházasközpont római katolikus anyakönyvek.
34. Pécsi római katolikus anyakönyvek.
35. MOL A 57 Libri regii (Királyi könyvek) LIX.k. 306.p.
36. MOL O 18 Processus Tabulares – Táblai perek Nr. 5881.
37. U.ott.
38. V.ő.: 6. jegyzet.
39. V.ő.: 14. jegyzet.
40. MOL A 57 Liber regii (Királyi könyvek) LXVIII.k. 480.p.

2. KISEBB ROVATOK

CÍMERESLEVÉL-GYARAPODÁS A MAGYAR ORSZÁGOS LEVÉLTÁRBAN

A Magyar Országos Levéltárban őrzött eredeti, vagy formahű, hitelesített másolatban megtalálható címereslevelekről az 1980. december 31-i állapotot tükröző levéltári segédlet¹ megjelenése óta történt gyarapodás ismertetésének folytatása² az alábbi jegyzék.

A címereslevelekről a következő adatokat közöljük: a fő címerszerző nevét, azt, hogy az adomány mire vonatkozik (címer, nemesség, rangemelés, stb.), továbbá megadjuk azoknak a személyeknek a nevét, akik a fő címerszerző által az adományban részesültek. Ez után következik a címer heraldikai leírása. Megjegyzésként szerepel, ha hamisítás nyoma fedezhető fel, ha a címerkép helye üresen maradt az oklevélen, ha az oklevél szövege eltér a szokványostól. A tárgyalt oklevél levéltári jelzete zárja az ismertetést, előtte utalás olvasható, ha Áldásy Antal: A MNM Könyvtárának Címereslevelei c. kiadványban³ az oklevél szerepel.

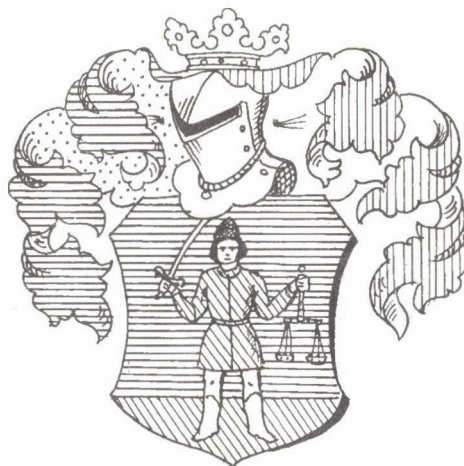
1. Fodor (*Literatus*) Pál, Rákossy de Abrudbánya
1607. augusztus 6., Gyulafehérvár

I. Rákóczi Zsigmond
nemesség megerősítés és címer

Címerleírás: álló, csücsköstalpú tárcsapajzs kék mezejében zöld talajon zöld öltözetű és süveges, arany csizmás, szembe fordult férfi felemelt jobbáiban görbe kardot, baljában arany mérleget tart. *Sisak:* jobbra fordult, zárt, koronás. *Sisakdísz:* - *Takaró:* kék-arany, vörös-ezüst.

Megjegyzés: az oklevél érdemként annyit említ, hogy mint Abrudbánya polgára tett szolgálatokat a városnak; az oklevél és függő pecsétje restaurált, hátlapján kihirdetési záradék. A szövegben első helyen szerepel csak az itt jelzett névforma, a továbbiakban Fodor *Literatus* Pál szerepel. Siebmacher, Adel von Siebenbürgen⁴ 157.p. 96.t.: a gyulafehérvári Liber Regius alapján ismerteti, a sisakot nyitottnak ábrázolja.

Jelzete: R 64

1. Fodor (*Literatus*) Pál címere (1607)

2. Skuppan, Lucas, Bernhard és Paul (testvérek)
1636. november 17., Regensburg

III. Ferdinánd
címerbővítés

Címerleírás: vágott kék pajzs alsó részében 3 fehér pólya, felsőben fehérrel vértezett, vörös nyelvű oroszlán, farka helyett visszafelé tekintő, koronás, vörös nyelvű kigyó nő ki. *Sisak:* nyitott (koronás?) *Sisakdísz:* kinövő helyzetben a pajzsbeli kép. *Takaró:* fekete-fehér, kék-sárga.

Megjegyzés: a név olvasata bizonytalan: Skuppan vagy Stuppan - a könyv formájú, függő pecséttel ellátott oklevél 1674-ben kelt kancelláriai, hitelesített formahű másolat, címerkép nélkül; az oklevél szövege a címert leírja, indoklási része Lukas tanácsos és Bernhard jogi doktor érdemeire utal.

Jelzete: P 1881

3. Nagy alias Kovács György, de Panit

1673. november 28., Gyulafehérvár

Apafi Mihály

nemesség és címer

címer helye üres

Megjegyzés: az erősen megbarnult oklevél a címerszerző érdemeit nem részletezi, a címet leírja, e szerint a kék mezőben férfi alakja látható, sisakdísz nincs; kihirdetési záradék nincs, függő pecsét sérült, kopott.

Jelzet: R 64

4. Kiss János és György, de Csittszentivány

1677. január 2. Gyulafehérvár

Apafi Mihály

nemesség és címer

általuk: gyermekeik Márton, Ferenc, Mihály, István és András

címer helye üres

Megjegyzés: a sérült, erősen megbarnult oklevél a címerszerzők érdemeit nem részletezi, a címet leírja, e szerint a kék mezőben kardot tartó kar szerepel, sisakdísz nincs; kihirdetési záradék van, függő pecsét sérült, kopott.

Jelzete: R 64

5. Szucsai László, de Alsó Torja

1680. február 22., Fogaras várs

Apafi Mihály

nemesség és címer

címerkép kivehetetlenül megkopott

Megjegyzés: az erősen sérült oklevél a címerszerző érdemeit nem részletezi, a címet leírja, e szerint a kék mezőben török (?) vitéz látható, sisakdísz nincs; kihirdetési záradék olvashatatlan, függő pecsétje kopott.

Jelzete: R 64

6. Dobsa Sámuel, makói kereskedő

1836. január 28., Bécs

I. Ferdinánd

nemesség, címer, Rottarest birtok (Bihar vm) és "Rottaresti" előnév adományozása

általuk: gyermekei Sámuel Konrád, Ferdinánd Károly, Lajos Vilmos, Amália, Johanna, Zsuzsanna Alojzia, Emilia Rozina

Címerleírás: álló, csücsköstalpú pajzs vörös mezejében lebegő hatágú arany csillagra támaszkodó, páncélos (arannyal díszített) jobbkar átlósan arany markolatú ezüst kardot tart, melyre levágott török fej van tűzve, a pajzs jobb felső részében ezüst félhold. **Sisak:** jobbra fordult, nyitott, koronás. **Sisakdísz:** jobbra fordult, kinövő helyzetű arany griff jobbáiban arany markolatú ezüst kardot, baljában levágott török fejet tart. **Takaró:** vörös-ezüst.

Megjegyzés: a címerszerzőnek az 1831-es kolerajárvány idején szerzett érdemeit említi és a címet leírja, a vörös bársony kötésű, könyv formátumú oklevél végén kihirdetési záradék, függő pecsét fém tokban, ép. - Áldásy, VIII.k. 252-253.pp.: kancelláriai másolat alapján ismerteti; Siebmacher⁵, 139.p. 109.t.:eltérés annyi, hogy bal oldalon jelez arany csillagot a jobb oldali félhold helyett.

Jelzete: R 64

2. Dobsa Sámuel címere (1836)

7. Eötvös József, királyi hétszemélyes táblai ülnök és közíró
1867. március 6., Bécs

Ferenc József

bárai rang, címer és Sárvári előnév

általuk: gyermekei József, Lajos, Mária (Békeffy Károlyné), Erzsébeth (Marcher Józsefné)

Címerleírás: álló, hegyestalpú négyelt pajzs 1. ezüst mezejében lebegő, jobbra néző, egyfejú fekete sas, 2. kék mezőben jobbra lépő arany oroszlán jobbáiban arany markolatú, ezüst kardot tart a feje fölé, 3. kék mezőben zöld talajon ezüst várfal toronnyal, a falban csukott arany kapu, a torony felett arany emberarcú, sugaras nap, 4. vörös mezőben zöld talajon két egymásra helyezett, barna kötésű, aranyozott könyv felett jobbra repülő, vörössel vértézett, csőrében zöld olajágot tartó fehér galamb. A pajzson 7 gombos bárai korona. **Sisak:** szembe fordult, nyitott, koronás. **Sisakdísz:** szembe fordult, kinövő helyzetű fekete egyszarvú. **Takaró:** vörös-ezüst, kék-arany. **Pajzstartó:** jobbról a sisakdíszbeli egyszarvú, balról arany nyakörves ezüst ágár. **Jelmondat:** kék szalagon "FIDE ET LEGE."

Megjegyzés: érdemként 1825-től felsorolja a címerszerző hivatali pályafutását; a könyv formájú oklevél függő pecsétje elveszett, címer az első lapon megfestve, szövegben leírva.

Jelzete: R 64

8. Köhler, Maximilian, vezérőrnagy

1886. január 15., Bécs

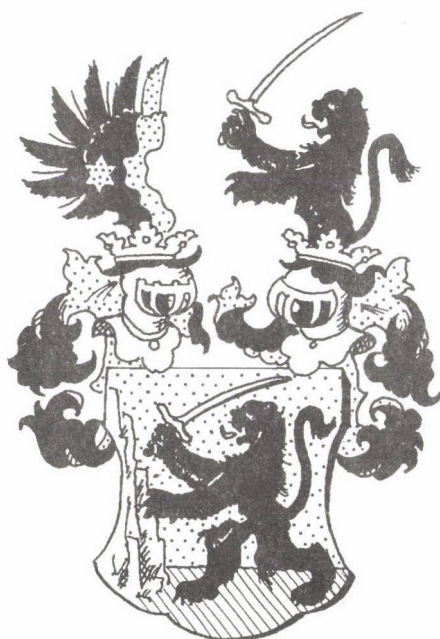
Ferenc József

Vaskorona Rend III. osztálya, lovagi rang és címer

Címerleírás: csücsköstalpú tárcsapajzs arany mezejében barna talajból a pajzs jobb oldalát érintve kiemelkedő termé-

3. Eötvös József bárói címere (1867)

4. Köhler, Maximilian címere (1886)

szetes szikla felé lépő, kiöltött vörös nyelvű és körmű fekete oroszlán felemelt jobbában arany markolatú ezüst kard, baljával a sziklára támaszkodik. *Sisak*: két egymással szembe fordult, nyitott, koronás sisak. *Sisakdísz*: jobb oldali: koronába helyezett, befelé foduló, egymás mögé helyezett két sasszárny, az első fekete hátágú arany csillaggal megrakva, a hátsó arany; bal oldali: a pajzsbeli oroszlán befelé fordulva, kinövő helyzetben, a szikla nélkül. *Takaró*: 1. és 2. sisakon: fekete-arany.

Megjegyzés: a lila bársony kötésű, könyv formájú oklevél érdemként az 1849-es katonai szolgálatot említi, a címet leírja, pecsétje elveszett.

Jelzete: P 1881

9. Patzolt József, méneskari ezredes

1897. május 13., Bécs

Ferenc József

nemesség, címer és "Nagy-Léggi" előnév

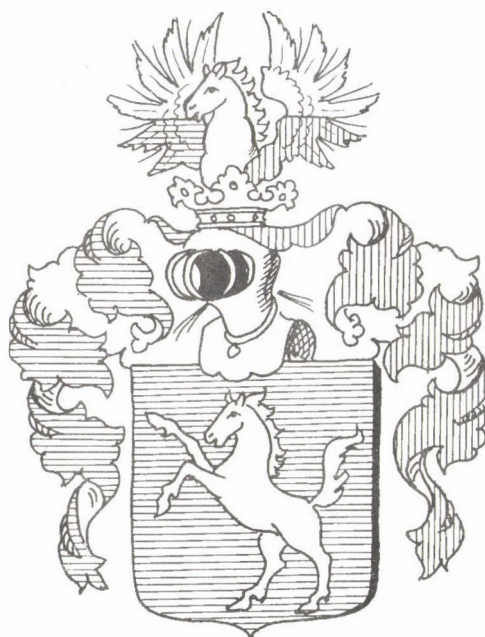
általa: gyermekei Dezső Lajos, Vilmos Béla Mária, Irén Jozefa és Mária Jozefa

Címerleírás: álló, hegyestalpú pajzs kék mezejében jobbra lépő ezüst ló, kiöltött vörös nyelvvel. *Sisak*: jobbra fordult, nyitott, koronás. *Sisakdísz*: két (ezüst-kék, ezüst-vörös) sasszárny között nyakból kinövő helyzetben a pajzsbeli ló. *Takaró*: kék-ezüst, vörös-ezüst.

Megjegyzés: a könyv formájú oklevél a címerszerző érdemként a bábolnai katonai ménesben a lótenyésztésben elért sikereket említi, a címet leírja; a könyv formájú oklevél restaurált, borítója és pecsétja elveszett.

Jelzete: R 64

Nyulászsiné Straub Éva

5. Patzolt József címere (1897)

JEGYZETEK

1. A Magyar Országos Levéltárban őrzött címereslevelek jegyzéke. Összeállította Nyulásziné Straub Éva. Forrástudományi segédletek 2. MOL Bp., 1981. Kézirat.

2. Előző részek in: Turul 65.k. 1951-1992. 45-48.pp.; 66.k. 1993/1-2.füzet. Bp., 1993. 29-32.pp.; 66.k. 1993/4.füzet. Bp., 1993. 30-33.pp.; 67. k. 1994/1-2. füzet. Bp., 1994. 48-50.pp.;

1994/4. füzet. Bp., 1994. 134-138.pp.; 1995/1-2. füzet. Bp., 1995. 46-49. pp.

3. Áldásy Antal, A Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárának Címereslevelei 1-8.k. Bp., 1904-1942.

4. J. Siebmacher's Grosses und allgemeines Wappenbuch, Adel von Siebenbürgen. Nürnberg, 1898.

5. J. Siebmacher's Grosses und allgemeines Wappenbuch, Adel von Ungarn. Nürnberg, 1893.

AZ „ÚJ GOTHA” MAGYAR ANYAGÁNAK TOVÁBBI (MÁSODIK) KIEGÉSZÍTÉSE¹

A *Genealogisches Handbuch des Adels* sorozat 1994 novemberében XVII. bárói kötete (a teljes sor 107.száma) az alábbi magyar, vagy magyar kötődésű főrangú családok jelenkori leszármazását ismerteti:

Név	Lapszám	Összeállító
BLOMBERG ² (erdélyi ág)	37-43	
BORNEMISZA de Kászon et Impérfalva ³	46-58	Vajay
LINDELOF ⁴ (magyar ág)	186	
LIPTHAY de Kisfalud et Lubelle ⁵	193-204	Vajay, Br.Gudenus
PRÓNAY de Tótpróna et Blatnicza ⁶	304-306	Vajay
STIPSICZ de Ternova ⁷	465-472	Vajay
THYSSEN-BORNEMISZA de Kászon et Impérfalva ⁸	493-497	(Lehsten, Vajay)

A XVII.(107) kötetben összesen 47 bárói család szerepel.

A kötet újdonsága, hogy az új sorozat fennállása óta első ízben tesz közzé teljes mutatót az eddig közölt családokról (Bevezetés. XVIII-LXXX. oldal).

Az „Új Gotha” sorozatban közölt magyar főrangú családok száma ezzel 149-ről 154-re emelkedett, hozzáértve a hét aktualizált újközlést is.

Vajay Szabolcs

JEGYZETEK

1. Alaplista: Turul LXV. (1951-1992) 31-41.pp; első kiegészítés Turul LXVI.(1993) 4.f. 39.p.

2. Előzőleg 1978-ban közölve.

3. Első felvétel.

4. Előzőleg 1970-ben közölve.

5. Első felvétel.

6. Előzőleg a GA 1941. kötetében közölve: a család bárói ága 1968-ban fiágon kihalt – utolsó közlés.

7. Előzőleg a GA 1941. kötetében közölve.

8. Első felvétel.

CENNERNÉ WILHELMB GIZELLA
1921-1995

1995. március 20-án elhunyt Cennerné Wilhelmb Gizella művészettörténész, a történeti ikonográfia jeles hazai művelője. 1921. szeptember 2-án született Csepelen. A második világháború alatt, 1944-ben szerzett bölcsészdoktorátust a Budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem művészettörténet tanszakán, de a háborús körülmények miatt csak 1946-ban tudott elhelyezkedni a Magyar Nemzeti Múzeumban, ahol szinte halála napjáig dolgozott.

Érdeklődése kezdetben hazánk művészeti felé irányult. Ennek eredményeként született meg Than Mór munkásságát feldolgozó disszertációja, amely 1953-ban, majd bővített formában 1982-ben könyv alakban is megjelent. Új munkahelyén a Történelmi Képcsarnok gyűjteményét kezelő Vayer Lajos tevékenysége azonban hamarosan a történeti ikonográfia felé terelték figyelmét. 1954-től sorra jelentek meg tanulmányai jeles magyar történelmi személyiségek ábrázolásairól, illetve a képeket készítő művészek munkásságáról. Emellett tovább foglalkoztatta a XIX. századi művészet is, igaz ekkor már főként a korszak grafikai anyagáról készített publikációkat.

Tevékenysége elismeréseként ő készítette el Magyarország történetéről az első nagy képeskönyvet a háború után. Ez az 1962-ben a nagyközönség elé kerülő könyv mind a mai napig a legalaposabban dokumentált munka e műfajban. Az 1970-es

80-as években már határainkon túl is ismertté vált tudományos munkássága, számos külföldi konferencián képviselte a hazai történeti ikonográfia eredményeit. A 80-as években visszatért a festészethez. A Történelmi Képcsarnok festménygyűjteményét tanulmányozva az ott őrzött egykori ősgalériák portréábrázolásai foglalkoztatták. E munkája eredményeként rendezett 1988-ban a Magyar Nemzeti Galériában ősgaléria kiállítást, melynek katalógusa mérföldkőnek számít a XVII-XVIII. századi magyarországi festészet kutatásának történetében.

1985 januárjában formailag ugyan nyugdíjba vonult, de még egy évtizedig dolgozott sok új ötlettel és lankadatlan szorgalommal a Nemzeti Múzeumban. Munkájáért 1987-ben Ipolyi éremmel, 1990-ben Móra díjjal, 1991-ben Széchényi Ferenc díjjal tüntették ki.

Az 1990-es években még hozzáfogott két nagyobb lélegzetű munkához, a Zrinyiek ikonográfiájához és a XVI-XVIII. századi, magyarországi születésű személyek nagy portrékatalógusának előkészítéséhez. Sajnos e két munka váratlan és gyors betegség után bekövetkező halála miatt többé-kevésbé befejezetlen maradt. Kollégái és tisztelői a Zrinyi-könyvtárban megjelenő ikonográfia posztumusz kötetével adóznak emlékének, mely a 110. tétel lett volna munkásságának hatalmas bibliográfiájában.

Szabó János

KÖNYVISMERTETÉSEK

A numizmatika és a társtudományok. Konferencia Szegeden 1993. október 25-26. Szerkesztő NAGY ÁDÁM. Móra Ferenc Múzeum, Magyar Numizmatikai Társulat. Szeged 1994. 124 p. számos ábrával, ISBN 963 7217 27 4.

A címben jelölt témakört felölő konferencia résztvevői a numizmatikákkal (vagy esetleg egy személyben) főként régészek voltak. A kötet összesen 13 előadás szövegét tartalmazza, többnyire német nyelvű összefoglalókkal egyetemben.

A történeti segédtudományokról készült alapvetés (Kállay István) után, szinte valamennyi olyan korszakkal foglalkozik egy-egy tanulmány, amelyben pénzt használtak a Kárpát-medencében.

Szabó Miklós a kelta pénzverés időrendjéről, Torbágyi Melinda a magyarországi római éremleletekről, Facsády Annamária aquincumi lepenysütő minták éremkép előzményeiről, Istvánovics Eszter-Kulcsár Valéria a szarmata Barbarikum IV. századi érmekkel kezelt sírjairól, Somogyi Péter a Kárpát-medence avarkori bizánci éremleleteiről, Kovács László a kora-, V. Székely György a késő Árpád-kor numizmatikai problémáiról, Buzsák János a török kor zolotáiról, J. Nagy László a XVIII-XIX. századi észak-afrikai európai pénzforgalomról és

kereskedelmi kérdésekről, Köhegyi Mihály az 1892-es valuta-rendezés előzményeiről, Vagyóczi Károly a művészet és a computer bankjegyek és értékpapírok készítésében játszott szerepéről érkezett.

Pandula Attila egy a numizmatikától lényegében elvált, önállósodott szakterületről, a falerisztikáról (rendjel- és kitüntetés-tan) tartott előadást.

A konferencia igen jó példája annak, hogy egy-egy speciális kutatási szféra eredményeit hogyan hasznosíthatják más tudományágak, elsősorban a régészet és a történelemtudomány művelői.

A rendezvénysorozatot a szervezők és a résztvevők folytatni kívánják. Az idei konferencia – terv szerint – Debrecenben, a Déri Múzeumban, 1995. november 2-4. között kerül megrendezésre.

Rainer Pál

BABUCS ZOLTÁN: Jászkun alakulatok az 1848/49-es magyar függetlenségi háborúban. Az előszót írta: Pandula Attila. Jászsági Füzetek 21. A Jász Múzeum kiadványa. A jászkun redemptio 250. évfordulójára. Jászberény 1995. 99 p. számos fekete-fehér és színes ábrával.

A jászberényi múzeum új kötete a Jászkunságból, illetőleg onnét is kikerülő csapatok - a cs. kir. 32. (Habsburg-Estei Ferdinánd) gyalogezred, a cs. kir. 12. (Nádor) huszárezred, a jászkun nemzetőrség, a 24. (u.n. fehérsípkás) és (a jászkun mozgó nemzetőrségből szervezett) 65. honvédszászlóalj, a 14. Lehel honvédszászárezred, s néhány heterogén alakulat - szabadságharc alatti történetét mutatja be. Az u.n. Hármaskerület (Jászság, Kiskunság, Nagykunság) katonai alakulatai az ország más vidékeihez hasonlóan tarka képet mutattak, hiszen részben a régi cs. kir. hadseregből léptek át a magyar ügy szolgálatába, részint pedig teljesen újonnan szervezett csapatok voltak 1848/49-ben. Az eseménytörténet, csaták, ütközetek, az azokban kitűnt tisztek és legénység hőstettei, a tisztikarok lehetőség szerinti teljes névsorai mellett a munka nagy hangsúlyt fektetett a korabeli fegyverzet, felszerelés és öltözet részletes ismertetésére, s ezáltal bizonyos heraldikai és vexillológiai vonatkozásokkal is bír. Rövid tájékoztatást kapunk a vidék 1867 utáni honvédegyesületi életéről is.

Az - egyébként egyetemista! - szerző példás gondossággal egyaránt használt fel levéltári, könyvészeti forrásokat és ere-

deti múzeumi műtárgyakat is. A kötetet angol és német nyelvű összefoglaló és ábraalírások, szómagyarázatok és (ami körünkben sajnos egyre inkább "kimegy a divatból") névmutató egészíti ki. Az ábrák (egyenruhák, zászlók) csaknem kivétel nélkül a szerző munkái. (Ez sem túl gyakori jelenség mostanában.) Bosszantó, s nyilván nem a szerző mulasztása az egyébként izléses kiállítású kötet utolsó ábrájának rendkívül gyenge reprodukciója, a hátsó borító ábrájának ügyetlen vágása és a 14. oldal kimaradt szövegrészelete, amelyek némi odafigyeléssel kiküszöbölhetőek lettek volna.

Babucs Zoltán könyve egy olyan sorozat első darabja, amely terv szerint a Hármaskerületből kiállított reguláris és irreguláris csapatok történetét Mária Terézia korától a II. világháborúig követné nyomon, s hégypótló tudományos jellege mellett a szűkebb pátria iránti kötődést is szeretné elmozdítani.

A magam részéről türelmet, kitartást és sikert kívánok a Szerzőnek szép terve megvalósításához.

Rainer Pál

BUZÁSI ENIKŐ: Az Esterházyak családi arcképei. A tatai Kuny Domokos Múzeum gyűjteményei III. - Die Porträts der Familie Esterházy. Aus der Sammlung des Kuny Domokos Museums III. Komárom-Bartusekpuszta é.n. (1994. ?) 76 p. 18 színes ábrával és 1 családfával, ISBN 9637-110127.

A párhuzamosan magyar és német nyelvű, izléses kiállítású katalógus a nagymúltú Esterházy család pápai-tatai grófi ágának arcképeit mutatja be, amelyek többségükben a tatai piarista rendházból származó kegyúri portrészorozathoz tartoztak, s zömmel a XVIII. századból valók. A 12 személyt ábrázoló 18 műalkotás (17 festmény és 1 bronz szobor) között, a 10 Esterházy családtag mellett helyet kapott 2 Pálffy gróf is, aki az Esterházyakkal rokonságban állt.

A katalógus tájékoztat az egyes személyek életrajzi adatairól, valamint a képek művészettörténeti adatairól: mestereikről, előképeikről, metszet variánsaikról, másolataikról. A genealógiai adatok mellett információkat nyerünk az egyenruházat és a rendelt területéről is. Az ábrázoltak egy része ugyanis egyenruhát (Esterházy huszárezred ezredtulajdonosi öltözte, Magyar Nemzeti Testőrség egyenruhája, Aranygyap-

jas- és Szt. István Rend diszruhája), illetve rendjelvényeket (Aranygyapjas-, Szt. István-Rend, orosz Szt. András, Alexander Nyevszkij rendek) visel.

A kötetet az Esterházy család 88 fontosabb tagjának személyi adatait (név, tisztség, születés, házasságkötés, halálozás éve, házastárs neve) tartalmazó összeállítás egészíti ki.

Egy apró tévedést (9. old.) szeretnék kiigazítani, tábornoki őrmester rangfokozat nem létezik. E fiktív tábornoki rang nyilván a Generalfeldwachtmeister, azaz vezérőrnagy, korabeli magyar megnevezéssel: generális-főstrázsamester tükörfordításának eredménye.

A katalógust haszonnal forgathatja valamennyi, az egykori Habsburg-Monarchia közös múltja iránt érdeklődő németül értő ember.

Rainer Pál

FALLENBÜCHL ZOLTÁN: Magyarország főispánjai 1526-1848 - Die Obergespane Ungarns 1526-1848. Argumentum Kiadó. Budapest 1994. 171 p. ISBN 963 7719 81 4.

A címben jelzett kötet igen fontos új segédlete a hazai archontológiának, s mindazoknak akik Magyarország történetével foglalkoznak. E téma feldolgozására korábban már történt néhány (eltérő színvonalú) kisebb-nagyobb kísérlet. Így Lendvay Márton Ignác kamarai tanácsos (1739-1814) idevágó anyaggyűjtése a Magyar Országos Levéltárban, továbbá Somogyi Zsigmond: Magyarország főispánjainak albuma (1889) és Magyarország főispánjainak története 1000-1903 (1903), a Borovszky Samu-féle Magyarország vármegyéi és

városai monográfiásorozat vonatkozó részei, valamint néhány további próbálkozás, amelyek eredményeit jelen kötet is felhasználta.

Fallenbüchl Zoltán bevezetőjében magyar és német nyelven röviden összefoglalta a főispáni tisztség történetét Szt. István király korától 1848-ig. Ezt követik ABC-rendben az egyes megyék időrend szerint felsorolt főispánjai. A szűkebb értelemben vett magyar megyék mellett megtaláljuk a horvát-szlavonorsági és az erdélyi vármegyék főispánjait is.

A kötetet az előforduló kifejezések táblázatba foglalt latin, német, francia és angol nyelvű megfelelői a külföldi kutatók számára is használhatóvá teszik. A kötetben való eligazodást névmutató is segíti.

Nem értem azonban, hogy miért volt szükség az egyes családnevek különféle variációkat feltüntető írásmódjaira, pl.

Báthory-Bathory, Batthiany-Batthyány-Batthány-Batthyany, Esterházy-Eszterházy, Fáy-Fay, Forgách-Forgach, stb. Az egyszerűsítés előnyére vált volna a máskülönbben rendkívül hasznos munkának.

Rainer Pál

HARIS ANDREA szerk.: Koldulórendi építészet a középkori Magyarországon. Tanulmányok. Országos Műemlékvédelmi Hivatal kiadása Bp. 1994. 656 p., gazdag illusztrációs anyaggal, alaprajzokkal, térképekkel. Német- és angol nyelvű összefoglalókkal. (Művészettörténet - műemlékvédelem sorozat VII.) ISBN 963 7143 378. ISSN 1215-7678

A huszonöt építészettörténeti-, művészettörténeti tanulmányt tartalmazó kötet, a Szegeden 1988-ban rendezett "A középkori Magyarország koldulórendi építésze" című tudományos konferencián elhangzott előadásokat tartalmazza.

Bár a közölt anyag nem tartozik feltétlenül a történelem segédtudományai tárgykörébe, a kötet elolvasása feltétlenül javasolható pl. a heraldika, genealógia stb. iránt érdeklő

dőknek is. Így olvashatunk az egyes műemlékekhez kapcsolódó főnemesi-, nemesi-, polgár családokról. Sok szó esik az egyes tanulmányoknál birtoklástörténetről is.

A közölt illusztrációs anyagban, pedig nagyobb számú, eddig ismeretlen címerábrázolással találkozhatunk. Elsősorban címeres sírkövekkel, a XV-XVI. századból.

Pandula Attila

B. MURÁDIN KATALIN: Faragott kőszöszékek Erdélyben. METEM-könyvek 6. METEM-POLIS Kiadó, Budapest-Kolozsvár 1994. 168 p., számos ábrával és egy térképpel. RO ISBN 973-95999-5-8.

A Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközössége jelen kötete az 1942-ben Marosvásárhelyen született művészettörténész gyűjtését adja közre, "az ég bútorairól": 41 erdélyi templomi kőszöszékről, a XV. század vége és a XIX. század eleje közti időből. Ezen a művészettörténet által eddig meglehetősen mellékesen kezelt anyagot most a szerző jóvoltából egybegyűjtve, pontos felmérési rajzokon tanulmányozhatjuk. Megismerhetjük e sajátos templomi tárgy jellemzőit, s az azoknak helyt adó templomok, közösségek rövid történetét, a magyar mellett egyúttal román és angol nyelven is.

Bár a munkának nem ez volt az elsődleges célja, mégis újat nyújtott a heraldika terén is. A 41 szöszék közül ugyanis 17-et az azt fundáló, készítő főúri és nemesi családok (többnyire férj és feleség), esetenként közösségek címerai – összesen 26 db – díszítene.

Ezek a címerek a következők:

Vermes 1479: 2 azonosítatlan, Hidvég 1674: Pápai Anna és férje, Alsócsernáton 1700: Bernáld János és Cseffei A., Kide 1741: Lészai István és Keceli Sára, Magyarzsombor 1742: Sombori család, Türe 1747: Pap István, Magyargyerőmonostor 1752: magyargyerőmonostori Kabos Ferenc, Hadad 1754: br. Wesselényi Ferenc és gr. Rhédei Zsuzsanna, Bánffyhunad XVIII. sz.: br. Wesselényi Ferenc és gr. Rhédei Zsuzsanna, Tancs 1758: tancsi gr. Földvári Ferenc, Apa 1759: dési Mezei Sámuel és Dersi Sára, Avasújváros 1759: Avasújváros, Erdőszentgyörgy 1760: kisédei gr. Rhédei Zsigmond és hadadi br. Wesselényi Kata, Árpástó 1760: ref. egyház, Erdőcsinád 1761: erdőcsinádi Szucsáki Ferenc, Domokos 1784: szászczegői Balog György, Aranyosgerend 1814: gr. Kemény Sámuel és iktári gr. Bethlen Kata.

Rainer Pál

Kiegészítések egy recenzióhoz

A Turul 1994/1-2. füzetében ismertette Jörg C. STEINER: Das Feldpilotenabzeichen c. füzetét Pandula Attila, s ennek végén a következőket írta: "A kiadvány értékét emeli, hogy összesítést közöl a jelvényt elért személyekről is az 1913. március 1.-1918. szeptember 18. időhatárok között. E névsorban számos a magyar." "Sajnálatos a forráshivatkozások hiánya."

Ami a fenti névsort illeti, tulajdonképpen használhatatlan. Ugyan a forráshivatkozások néhol megtalálhatók, s ebből némi rejtvényfejtés árán kiderül, hogy a k.u.k. Verordnungsblatt rövidítve "Personalia"-nak nevezett személyügyi részét használta, de azonnyomban ki is derül, hogy felületesen. Kifogása-
im röviden a következők:

1.) A névsor hiányos. Nincs benne pl. Almásy László Ede, Hangay Sándor, Berdy Ernő, Laczkó József és Latzkó József (két személy), s nyilván még lehetne sorolni.

2.) Problematisz a nevek írása is. Egyrészt, mert az ugyan természetes, hogy a Verordnungsblatt évi többtízre-
s névanyagában előfordulnak elírások és sajtóhibák – ezek egy részét később a szerkesztőség helyesbítette – de egy forráskiadvány-nál alapvető a követelmény, hogy vagy mereven ragaszkodom a talált névalakhoz, vagy mindet kijavítom. Dehog-
y ötletszerű-
en egyes esetekben jelzés nélkül javítson (Juhacz-Juhasz), máskor megjegyzés nélkül hozza a következetlen névalakokat (Sebeditch-Sabeditsch), megint másutt pedig bennhagyja a hi-
bát (Borbály-Borbély; Kassa-Kasza) elfogadhatatlan.

Az pedig egy német anyanyelvű szerző németnyelvű kiadványában minősíthetetlen hiba, hogy a góbtűket sorozatban hibásan írja át. Így lett Heinrich Fontaine von Felsenbrunn-ból Felfenbrunn, Stefan Hosszú-ból Hoffu - ráadásul mindketten magyar állampolgárok voltak (más forrásból bizonyított), még a Verordnungsblattban sem írták általában "langes s"-sel a nevüket. De találhatunk benne Venczel helyett Benczelt, Zillicher helyett Illichert, és így tovább.

3.) A Névmutató meg mégjobban összezavarja a használót. Ugyanis minden adatot külön-külön tüntet fel, s nem lehet tudni, hogy most ugyanazt szerepelteti többször (Gruber Árpád, Raoul Stojasavljevic), két külön személyről van-e szó

(Papp János, Tóth József, Kiss József), avagy mint Horváth István esetében a három adat két személyre vonatkozik.

Mivel sajnos e témakörben más összeállítás nincs, vagy csak nagyon régi, a Magyar Aero Szövetség 1916/17-es és 18-as Évkönyveiben pl., nyilvánvaló hogy előbb-utóbb több használója lesz, s ők naív jóhiszeműséggel nyúlnak hozzá. Ez a füzet csak arra jó: legyen egy névsor, mely az elindulást jelenti, de ugyanúgy végig kell böngészni mindent, mintha nem is lenne.

Arra viszont kíváló, hogy a Segédtudományi Tanszéken ezen mutassák be: hogyan nem szabad forráskiadványt készíteni...

Nagy Domokos Imre

Kérdezz – felelek

Válasz az 1993/4. kérdésre:

Gáspár alias Szeniczai József nemességét Szatmár vármegye 1822-ben Fasc. 32. actor. nro. 31. alatt igazolta, valószínűnek tűnik, hogy itt a leszármazási adatok is megtalálhatók. Ez az adatsomó Nyíregyházán, Szatmár megye levéltárának anyagában található. (V.ö.: Gorzó Bertalan: Szatmár vármegye nemes családjai. Nagykároly, 1910. 43.p.)

Kóczy László

Kérdés 1995/1.

a/ Szendrői Török II. András (gömöri alispán 1748 és br. Vécsey Janka fia) III. Ferenc felesége volt bellusi Baros Erzsé-

bet. Keresem a szüleit és további felmenőit. Megjegyzendő, hogy Jekelfalussy János (sz. 1739) felesége is Baros Erzsébet (B. II. György és Madách Mária leánya).

Vajon a két Erzsébet nem ugyanaz?

b/ Fentemlített Török III. Ferenc fia Zsigmondnak két felesége volt: Liptay Anna és moósi Lanzer Teréz. Lányuk Apollónia Szatmár-Király Antal cs.kir. kamarás (+1846) felesége lett.

A két feleség közül melyik az anyja Török Apollóniának?

Szentmiklóssy Ferenc

HAZAI ÉS NEMZETKÖZI HÍREK

Az Egyháztörténeti Műhely 1994. november 14-én *Zsigmond király és kora* címmel ülést tartott. Az ülés apropóját az adta, hogy Zsigmond király 600 éve rendelte el, hogy bullás idegenek Magyarország területén nem szerezhetnek tulajdont. Az ülés levezető elnöke *Kállay István* professzor volt. *Székhely György* Az egyházi birtok és bérbeadása címmel a 14. századi magyarországi sajtós, elsősorban egyházi haszonbérleti rendszer kialakulását, *Gedai István* Arany- és ezüstpénz értékváltozásai címmel a XI-XIV. századi pénzkibocsátást és az értékváltozás politikai, gazdasági hátterét mutatta be. *Püspöki Nagy Péter* Egy befejezetlen konkordátum címmel Zsigmond király és V. Márton pápa küzdelmét mutatta be: Zsigmond azon törekvése, hogy a pápai kúria erőteljes beavatkozását az állami életbe visszazsorítsa, mintegy 20 éves küzdelem után megíúsult. *Rokay Péter* Adalékok Zsigmond egyházpolitikai tevékenységéhez címmel a püspöki székek betöltését ismertette. *Kovács Imre* A magyarországi premontrei prépostságok kapcsolata Zsigmond királlyal című előadásában az urakodó és a prépostságok ellentmondásos, sokszor ellenséges viszonyát és azok okait elemezte. *Csapodi Csaba* Magyarországi könyvkultúra Zsigmond király korában címmel tartott előadásában

leszögezte, hogy Zsigmond a könyvek iránt gyakorlatilag érdektelen volt, uralkodása idején csak egyházi könyvkultúráról beszélhetünk. *Fabinyi Tibor* Észak-Magyarország huszita tanítételei című előadásában többek között Budai Gergely mester és Prágai Jeromos tevékenységét ismerte. Végezetül *Pandula Attila* Zsigmond király Sárkány-rendje című előadásában az 1408-1490 között fennállt rend megalapításának okait, a rend célkitűzéseit, társadalmi szerepét vizsgálta.

Rudácsi Imre

A „keneszei Kenessey Nemzeti Híradó” – A svájci Thalwil-ben élő *Kenessey Csaba* szerkesztésében jelenik meg a „keneszei Kenessey Nemzeti Híradó” című sokszorosított tájékoztató. Eddig három szám látott napvilágot (1993. május, 1995. január, 1995. május).

A kiadványsorozat célja, a mai fiatalok magyarságtudatának és a családi összetartozás érzésének felélesztése, ébrentartása. A szerkesztő fontos feladatnak tartja, hogy ezt az

anyagot megkapják különböző, esetenként távoli országokban élő családtagjai, rokonai is.

Folyamatosan közölnek genealógiai vonatkozású, rövid leírásokat, illetve a kenessei Kenessey család különböző tagjaival kapcsolatos történeteket. Az összeállításban a kiterjedt család több tagja vesz folyamatosan részt.

Pandula Attila

Bácsország (Vajdasági Honismereti Szemle) – A Szabad Hét Nap havi melléklete. – Szabadkán jelenik meg a „Bácsország” című honismereti szemle. Eddig négy példány látott napvilágot 1995. május 4. /próbaszám/, 1995. június 8., 1995. július 6., 1995. augusztus 3.

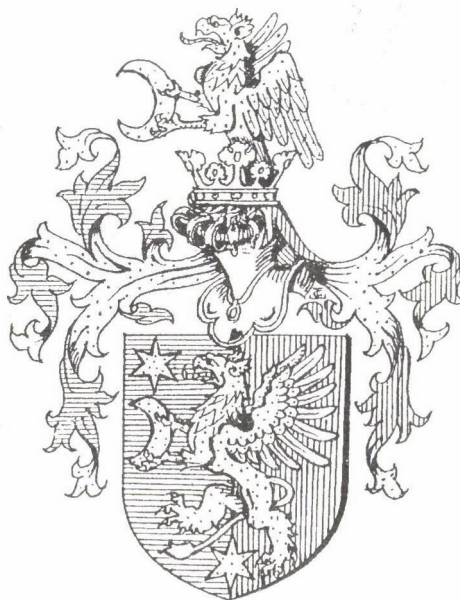
„Bácsország” címen 1904. október 2. – 1906. január 14. között jelent már meg Szabadkán, dr. Csillag Károly felelős szerkesztésében „szépirodalmi, megyei képes lap”. Ez annak idején nagy számban közölt helytörténeti vonatkozású írásokat, tekintélyes szerzőktől.

E korábbi sajtóorgánum felélesztését tűzte ki célul, a Szeke-res László felelős szerkesztésében megjelenő lapújdonság. A lap bácskai vonatkozású, sokrétű helytörténeti anyagot közöl, rövid, érdekes írásokat. Az eddig megjelent számokban is olvashatunk diplomatikai, genealógiai, hadtörténeti, könyvtártörténeti, műemlékvédelmi, művelődéstörténeti, néprajzi, régészeti, történeti ikonográfiai, újságtörténeti vonatkozásokról. Az anyagot érdekes helytörténeti könyvismertetések egészítik ki.

A lap levélcíme: Szabad Hét Nap (Bácsország 24000 Szabadka Lazar Nestic tér 1/VI. Pf. 9. Jugoszlávia)

Pandula Attila

Munkácsi Mihály címerét teszi közzé Dr. Jean-Claude Loutsch, a Nemzetközi Heraldikai Akadémia luxemburgi állampolgárságú elnöke. – Mint ismeretes, Munkácsy felesége, Henri-Edouard de Marches (Gerő: Királyi Könyvek, 145. old. tévesen „de la Marche” báró özvegye, született Cécile Papier, luxemburgi nemes család sarja volt. Loutsch elnök a teljes Papier genealógiát is bemutatja (a 32-es ősvonalban 19 tag ismert). Érdekes megjegyezni, hogy a tanulmány kép-illusztrációja – *Munkácsy* Mihály és felesége – *Koller* Károly budapesti fényképész 1896. évi felvétele. – A *Munkácsy*-címer a *Királyi Könyvek* LXVIII. kötetének 312–314. oldalán található. Loutsch elnök tanulmányának címe: *Autour de Madame de Munkácsy. Sa famille, anoblissement et armoiries de Michel*

de Munkácsy, Luxemburg, 1994. A címer megjelent heraldikai rajzát mellékelten közöljük.

Vajay Szabolcs

A liszaboni *Livraria Ferin Lda* gondozásában az ősz folyamán jelent meg a *Genealogia Hebraica. Portugal e Gibraltar, secs. XVIII a XX* négy kötete, amely a Földközi-tenger nyugati medencéjébe került szefardita zsidó szárvány családtörténeti állagát sommázza. Ez a réteg messzemenőn kezében tartotta a portugál gyarmatárú-kereskedelmet és bank-ügyleteket, miáltal hatalmas vagyonra tett szert. Üzleti erővonalai mentén főként Németalföldre, Itáliába és Marokkóba, de a tengeren túlra is – Curaçao, Brazília – tovább származtak. Vagyoni erejüknek hála, a spanyol és portugál arisztokráciával is többszörösen összeházasodtak és számos esetben részesültek királyi cím- és címer-adományban is. Főként az Udvar gyakori anyagi nehézségeinek bőkezű áthidalása okából. – Mindez a kulturális és társadalmi asszimiláció jeles példája. A gazdagon illusztrált 750 összoldalnyi műben 185 család genealógiája kerül bemutatásra.

Vajay Szabolcs

ELŐFIZETÉSI FELHÍVÁS

A Turul előfizetési díját az újramegjelentés 5. évre emelni kényszerül a szerkesztőség. Az előfizetési díj 1996-ra 950 Ft + ÁFA, azaz 1064 Ft. Eddigi előfizetőink számára csekket, illetve számlát küldünk. Az új előfizetők a szerkesztőségben keresztül rendelhetik meg a folyóiratot.

Külföldi előfizetőink részére a díj változatlan, azaz 25 USA dollár a tengeren túlra (légi-posta díjköltséggel), Európában 20 DM, vagy 20 svájci frank.

Turul (LXVIII) Nr. 3-4

Zusammenfassung

Pál Binder bietet die Namensliste der „Nationsuniversität der Sachsen in Siebenbürgen“ der 16–17. Jahrhunderte, wobei auch einige mittelalterliche Daten mitgeteilt werden. Das Verzeichnis wurde nicht nach den Verwaltungsbezirken, sondern chronologisch geordnet. Der Namensbestand bezeugt die starke soziale Geschlossenheit der Siebenbürger Sachsen, weil es in der Amtshierarchie nur ausnahmsweise und für kurze Zeit einige Namen der ungarischen Adligen auftauchen.

Csaba Csapody referiert über die Anwendung der Heraldik in den kodikologischen Forschungen. Die Kodikologie, die Lehre von den handgeschriebenen Büchern des Mittelalters, bedient sich sehr oft den heraldischen Kenntnissen, um die Datierung der Kodizes bestimmen zu können. Anhand ungarischer Kodizes und Handschriften ungarischer Provenienz aus den 14–16. Jahrhunderten werden konkrete Beispiele angeführt, an denen die heraldischen Daten zur Erkenntnis der kultur- und kunstgeschichtlichen Zusammenhänge wesentlich beitragen.

Lajos Horváth beschreibt das Wappenbild des Siegels des in Wien geborenen Bürgers der Stadt Pest, Lambert Mátyás Kohlbacher, der um die Wende des 18. Jahrhunderts als königlicher Dreißigstamtskontrollleur und Bergwerksunternehmer im Börzsöny-Gebirge tätig war.

Pál Koncz erläutert das 1729 entstandene Siegel der Buchbinder der Städte Buda und Pest, wobei auch die Inschriften der späteren Siegel in die Untersuchung einbezogen wurden, um die organisatorischen Veränderungen im Aufbau der Buchbinderzunft darzustellen.

Gábor Merényi-Metzger berichtet über das Wappen des Bischofs von Győr, Barons Vilmos Apor (1892–1945). Der von seinem sozialen Engagement bekannte hohe Geistliche ist dem Angriff der russischen Soldaten zum Opfer gefallen, als er vor ihnen die in seiner Obhut befindlichen Frauen beschützen wollte.

Pál Rainer informiert über die beiden Varianten der aus Blei gegossenen, nicht vorschriftsmäßigen Mützenabzeichen des Honved-Bataillons Nr. 1. aus den Jahren 1848–49, welche vor und nach dem Dethronisationsbeschluß vom 14. April 1849 getragen wurden.

Ferenc Sípós behandelt die Geschichte der Familie Sípós von Vállaj (Komitat Szatmár). Die erste schriftliche Erwähnung der Familie ist aus dem Jahre 1499. Ursprünglich dienten die Sípós in der Báthory-Burgherrschaft von Ecsed als Fronbauer mit zeitweiligen Militärverpflichtungen. Aus der Familie wurde György Sípós (+ um 1632) teils für seine militärischen Verdienste im sg. langen Türkenkrieg, teils für seinen Dienst als Wirtschaftsverwalter von dem siebenbürgischen Fürsten Gábor Báthory 1609 in den Adelstand erhoben. Die Adellung wurde auch von dem Habsburger König Matthias II. 1613 mit der Verleihung eines ganz anderen Wappens wiederholt. Die einzelnen Linien der Familie begingen sozial sehr unterschiedliche Entwicklungswege, die sich im Grenzbereich der adeligen und bäuerlichen Welt befanden und im öffentlichen Leben die Komitatsgrenzen nie übergingen.

Kálmán Mészáros ergänzt die biographischen Daten des Aufsatzes von Gustáv Heckenast, Die Generäle im Freiheitskrieg des Franz II. Rákóczi, der in der Kálmán Benda gewid-

meten Festschrift erschien. Es werden im Falle von acht Kuruzzengenerälen – István Berthóty, István Buday, Ferenc Galambos, Pál Györky, Gábor Nagyszegi, György Palocsay, István Sennyei, István Thoroczky – Ergänzungen und Berichtigungen geboten.

Stanisław A. Sroka korrigiert den von János Karácsony stammenden, seit 1910 hartnäckig fortlebenden Irrtum, daß die erste Frau des schlesischen Fürsten Ladislaus von Oppeln, der die Palatinatswürde zur Zeit des Ungarnkönigs Ludwig I. bekleidete, wahrscheinlich die Tochter der Woiwode der Walachei, Alexander Nicolaus Besarab sei. Diese Annahme wurde schon 1956 von der rumänischen Historikerin Maria Holban in Abrede gestellt und als Mißverständnis eines Textverderbens interpretiert. Der Verfasser behauptet, daß die erste Frau des Palatins die Tochter der Woiwode Siebenbürgens, Andreas Lackfi (1356–59) sein könnte.

Márton Szluha schildert die Geschichte der Familie Szvetics, die aus Muraszombat (dt. Olsnitz, sl. Murska Sobota) stammte und wendischen (slovenischen) Ursprungs war. Aus der Fronbauer-Familie der Grafen Batthyány wurde Miklós Szvetics 1608 geadelt. Die Enkel des geadelten Ahnherrn waren die Stifter der beiden Linien der Adelsfamilie. Die Linie des jüngeren Enkels, István blieb in Muraszombat, die Nachkommen des älteren Enkels, András übersiedelten nach Kőszeg. Sowohl András's Sohn János, als auch der Enkel Jakab bekleideten das Amt des Stadtoberichters von Kőszeg. János ist bei der Kuruzzenbelagerung Kőszegs 1706 gefallen. Józsefs jüngerer Bruder, Jakab machte eine glänzende Beamtenkarriere. Er wurde 1748 zum Direktor Causarum Regalium, zum Anwalt der Heiligen Krone Ungarns ernannt. In den Jahren 1765–79 bekleidete er das Amt des Personalis. Gleichzeitig wurde er zum Ritter des St. Stephan Ordens und 1780 in den Grafenstand erhoben. Die Familie ist mit dem kaiserlich-königlichen Kämmerer, Jakab Szvetics (+ 1834) erloschen, der sich schon mit der Familie der früheren Grundherren Batthyány verheiratete. Die Studie skizziert die Entstehung des Amtes des Personalis und stellt fest, daß dieses Amt vor allem dem mittleren Adel zustand, wodurch der Weg sehr oft zur Erreichung von Magnatentiteln möglich war.

In der 7-ten Fortsetzung berichtet *Éva Nyulászi-Straub* über die seit 1980 erworbenen Wappenbriefe des Ungarischen Staatsarchivs. Diesmal werden elf Wappenbriefe aus den Jahren 1507–1897 beschrieben, unter denen sich sowohl ungarische königliche Ausfertigungen, als auch Adelsdiplome der Fürsten von Siebenbürgen befinden.

Sechs ungarische Magnatenfamilien, bzw. Familien mit ungarischen Beziehungen werden auf Grund des XVII. Bandes (Freiherren) des Genealogischen Handbuchs des Adels von *Szabolcs Vajay* bekanntgemacht, womit er die Daten seiner früheren Beiträge (Siehe Turul LXV. 1951–92, LXVII. 1993/4) vervollständigt.

Der Nachruf von *János B. Szabó* würdigt die Persönlichkeit und die wissenschaftliche Leistung der Kunsthistorikerin, Gizella Czenner-Wilhelmb (1921–1995), die von 1946 an bis zum ihren Tode in der Historischen Bildergalerie des Ungarischen Nationalmuseums tätig war. Der Schwerpunkt ihrer Forschungen lag im Bereich der historischen Ikonographie, aber

sie beschäftigte sich auch mit der Kunst des 19. Jahrhunderts. Zahlreiche Publikationen und ihre Lehrtätigkeit, mit der sie sich um den wissenschaftlichen Nachwuchs kümmerte, bewahren ihr Andenken.

Im Besprechungssteil wird der Sammelband, *Die Architektur der Bettelorden im mittelalterlichen Ungarn* (red. Andrea Haris), von *Attila Pandula* rezensiert. – *Pál Rainer* referiert über die folgenden Bücher: *Die Numismatik und die Nachbar-*

wissenschaften (Beiträge der in Szeged am 25-26. Oktober 1993 veranstalteten Konferenz (red. Ádám Nagy); Zoltán Babucs, *Militärische Verbände der Jazyger-Kumanen im ungarischen Unabhängigkeitskrieg von 1848-49*; Enikő Buzási, *Die Porträts der gräflichen Linie der Familien Esterházy*; Zoltán Fallenbüchl, *Die Obergespanne Ungarns 1526-1848*; Katalin B. Murádin, *Gemeißelte Steinpredigerstühle in Siebenbürgen*.

TURUL Volume 68. No. 3-4. 1995. Summary

After providing some pieces of information from the Middle Ages, *Pál Binder* presents the list of the officials of the "Saxon University" in the 16th and 17th century Transylvania. The list is based not on administrative units but follows a chronological path. The collection truly reflects the extraordinary closeness of the Saxon society: there were only one or two Hungarian noblemen who gained admittance into their lines.

In his study entitled "Heraldry and Codicology" *Csaba Csapodi* outlines briefly the basic duties of the science of codicology (a subject dealing with Medieval handwritten books). Subsequently, he cites some actual Hungarian and Hungarian related examples from the 14th to 16th century on how heraldry knowledge can help the practical work of a codicologist. Based on heraldic knowledge certain codices can be dated accurately and can be associated with particular personalities after which these volumes become more suitable for further cultural and art historian investigations and analyses of problems.

Lajos Horváth describes the family crest depicted on a seal from 1736 of Mátyás Lambert Kohlbacher, citizen of Pest, inspector of the Royal Thirtieth Customs Office (1697) and mining entrepreneur who lived on the turn of the 17th-18th century. The mines of Kohlbacher were operated until 1714 in Szokolya in the Börzsöny mountains.

Gábor Merényi-Metzger describes the coat-of-arms of baron Vilmos Apor (1892-1945). Known for his social sensitiveness, the Bishop of Győr was protecting women on the Easter of 1945 for which he was killed by Russian soldiers. With the "Altörjai" title of nobility the Apor family is one of the oldest families of Transylvania.

Pál Rainer describes 2 versions of a cap button located on the field cap of soldiers belonging to the No. 1. Honvéd Battalion during the 1848/1849 revolution and war of independence. For being made of lead therefore not complying with military requirements, the two versions of the cap button originate respectively from before and after the dethronement of the Habsburg dynasty in Debrecen on April 14, 1849.

Ferenc Sipos details the history of the Sipos family from Vállaj (Szatmár County). The family was first mentioned in 1499. Originally they were the soldier serfs of the Ecsed estate of the Báthori family. In return for his partly military and partly economic (bailiff) services, the most prominent member of the family György Sipos (died around 1632) in 1609 received a donation of nobility and coat-of-arms from Gábor Báthori, the princeps of Transylvania. Soon, in 1613 he managed to receive

another donation of nobility from king Mátyás II at which time the coat-of-arms received was totally different. Later the family broke into different lines, certain lines remained on a serf level, while others could maintain their living on the edge of serfdom and nobility standards of living. The members of the noble line could not overstep the level of county politics.

Kálmán Mészáros provides further amendments to the biographical data of generals included in the study of Gusztáv Heckenast entitled: *The Generals of the War of Independence* Led by Ferenc Rákóczi (included in the book published in honour of Kálmán Benda, Budapest 1993). Thanks to his researches we have now new data and amendments on the following 8 kuruc generals: István Berthóti, István Buday, Ferenc Galambos, Pál Gyürky, Gábor Nagyszegi, György Palocsay, István Sennyey and István Thoroczkay.

Stanislaw A. Sroka corrects a historical mistake that was made by János Karácsonyi in 1910 and survived ever since. According to this assumption the first wife of the palatine of king Lajos I, (the Great), László Opuljai, the prince of Silesia would have been the daughter (probably named Erzsébet) of Miklós Alexander Besarab, the voivode of Havasalföld (Wallachia). However, as already indicated by Maria Holban, a Romanian historian in 1956 this statement is probably due to the corruption of text. In fact, the first wife of the palatine could be the daughter of András Lackfi, the Transylvanian voivode of the period (1356-1359).

Márton Szluha presents the history of the Szvetics family. Members of this Wendic family were first the serfs of the aristocrat Batthyány family. In 1608 Miklós Szvetics was raised to the nobility. His grandsons established the two lines of the family. The line of the younger grandson (István) stayed in Muraszombat, while the line of the elder grandson (András) moved to Kőszeg. The son (János) and grandson (Jakab) of András both were the chief justice officials of Kőszeg. János died during the 1706 battle led against the city by kuruc forces. Jakab, the younger brother of József was the one to obtain the highest ranks ever in the family: from 1748 he was royal legal affairs director, the prosecutor of the Holy Crown, during the period of 1765-1779 he was royal chief justice, knight of the Saint Stephen Order of Knights, aulic councillor, and from 1780 onwards was elevated to the rank of Count. With Jakab Szvetics, a royal chamberlain the family died out in 1834, his wife was a Batthyány, that is he managed to have a wife from the family of their former landlords. The study also provides information on the history of the royal chief

justice position. This office was regularly filled with respected noblemen from the middle classes of nobility, the majority of whom were raised to aristocratic ranks.

Éva Ny. Straub continues to describe the new pieces of the coat-of-arms collection of the Hungarian National Archives acquired since 1980. In addition to the material published so far, in the current study she describes 9 recently acquired Hungarian and Transylvanian coats-of-arms dating from the period between 1507–1897.

Szabolcs Vajay draws the attention to 6 families (partly Hungarian families of Hungarian relations) included in Volume XVII (Barons) of the "Genealogisches Handbuch des Adels" (Genealogical Handbook of Noble Families). The master list of Hungarian families and families of Hungarian relations included in the above series was published in Volume LXV. (1951–1992) of Turul, with supplements published in Volume LXVII, (1993/4.).

The obituary of *János Szabó* describes the scholarly activities of art historian Gizella Wilhelmb Cenner (1921–1995). Working from 1946 until her death as the colleague of the Historical Picture Collection of the National Museum of Hun-

gary she became one of the best experts of historical iconography in Hungary. In addition to publishing a lot of papers on this topic, she also studied the arts of the 19th century. Shortly before her death she was still delivering lectures for the students of the postgraduate art historian course at the university.

The book review column includes reviews on the following books: Architecture of the Mendicant Orders in Medieval Hungary, edited by Andrea Haris (reviewed by *Attila Pandula*). The following books and studies were reviewed by *Pál Rainer*: Numismatics and Related Sciences, Papers of the Szeged Conference of October 25–26, 1993, edited by *Ádám Nagy*; *Zoltán Babucs*: Jászkun (Jazygo-Cumanien) Corps in the Hungarian War of Independence of 1848/1849; *Enikő Buzási*: Portraits of the Esterházy Family, Collections of the Domonkos Kuny Museum of Tata, No. III; *Zoltán Fallenbüchl*: Lord-Lieutenants of Hungary 1526–1848; *Katalin B. Muradin*: Carved Stone Pulpits in Transylvania. The amendments of *Imre Domonkos Nagy* to a previous book review can also be read here.

TARTALOM

1. Értekezések, önálló cikkek

Binder Pál:	Az erdélyi szász egyetem tisztviselőinek névsora a fejedelmi korban	61
Csapodi Csaba:	A heraldika és a kodikológia kapcsolata	71
Horváth Lajos:	Bányász címerkép egy bányavállalkozó pecsétjén a XVIII. század első felében (heraldikai rajz: ifj. Bogdán István)	78
Koncz Pál:	A budai és pesti könyvkötők pecsétje	79
Merényi-Metzger Gábor:	Báró Apor Vilmos püspöki címere (heraldikai rajz: ifj. Bogdán István)	80
Rainer Pál:	Az 1848/49-es szabadságharc honvédgyalogságának a rendszeresítettől eltérő, tábori sapkára való sapkarózsái a veszprémi múzeumban (heraldikai rajz ifj. Bogdán István)	82
Sípos Ferenc:	A Vállaji Sípos család genealógiája	84
Mészáros Kálmán:	Újabb adalékok II. Rákóczi Ferenc tábornokainak életrajzához	93
Sroka, Stanislav A.:	Ki volt Opuliai László nádor első felesége? (fordította: Koszta László)	96
Szluha Márton:	Szvetics Jakab királyi személynök és családja – a szerző heraldikai rajzával	99

2. Kisebb rovatok

Címereslevél-gyarapodás a Magyar Országos Levéltárban - összeállította: Nyulásziné Straub Éva, heraldikai rajzok: ifj. Bogdán István, fotó: Gyarmathy László	106
Az „új Gotha” magyar anyagának további (második) kiegészítése - összeállította: Vajay Szabolcs	109
Cennerné Wilhelmb Gizella 1921-1995 (Szabó János)	110

Könyvismertetés

A numizmatika és a társtudományok. Konferencia Szegeden 1993. október 25-26. Szerk.: Nagy Ádám. (ism.: Rainer Pál)	110
Babucs Zoltán: Jászkun alakulatok az 1848/49-es magyar függetlenségi háborúban. (ism.: Rainer Pál)	111
Buzási Enikő: Az Esterházyak családi arcképei. A tatai Kuny Domokos Múzeum gyűjteményei III. (ism.: Rainer Pál)	111
Fallanbüchl Zoltán: Magyarország főispánjai 1526-1848. (ism.: Rainer Pál)	111
Haris Andrea szerk.: Koldulórendi építészet a középkori Magyarországon. Tanulmányok. (ism.: Pandula Attila)	112
B. Muradin Katalin: Faragott kőszószekek Erdélyben. (ism.: Rainer Pál)	112
Kiegészítések egy recenzióhoz. (Nagy Domokos Imre)	112
Kérdezz-felelek	113
Hazai és nemzetközi hírek	113
Előfizetési felhívás 1996-ra	114
Deutschsprachige Zusammenfassung	115
Summary	116

